



FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ DÎVÂNÇE'Sİ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF CEREN AYGÜN

İSTANBUL, 2024



FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ DÎVÂNÇE'Sİ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF CEREN AYGÜN
(210101024)

Danışman
(Doç. Dr. Türkan Alvan)

İSTANBUL, 2024

22/01/2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans programı öğrencisi 210101024 numaralı **Elif Ceren AYGÜN**'ün hazırladığı, "*Tatlıdil-zâde Ahmed Sâfi'nin Hayatı ve Divanı*" konulu tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 22.01.2024 Pazartesi günü saat 14:00'de yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çokluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının "*Üsküdarlı Mustafa Sâfi Divânçesi (İnceleme- Metin)*" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Doç. Dr. Türkan ALVAN (Danışman)	... <i>Kabul</i>
2. Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	... <i>Kabul</i>
3. Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ	... <i>Kabul</i>
4.
5.
6. (İkinci Danışman)*.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Elif Ceren Aygün

TEŞEKKÜR

Bu tezin yazılmasında katkı saylayan başta danışman hocam Doç. Dr. Tőrkan Alvan'a ve çalıŐmam boyunca bana desteklerini sağlayan Prof. Dr. Nihat Öztoprak hocama, değerli arkadaşlarım Betöl Avcı ve çalışmanın her anında bana destek olan, eserin bir diğer nüshasını bulmakta yardımcı olan Cüneyt Akçatepe'ye ve aileme teşekkür ederim.

Elif Ceren Aygün

ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ DÎVÂNÇE'Sİ

(İnceleme-Metin)

Elif Ceren Aygün

ÖZET

Bu çalışmada, 19. yüzyıla ait olan Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin yazmış olduğu dîvânçenin şu ana kadar tespit edilebilen iki nüshası karşılaştırılarak incelenmiş, eserin araştırmalar sonucu tespit edilen Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Koleksiyonu 538 numaralı nüshası (A) esas alınarak transkripsiyonlu metin kurulmuştur. Diğer nüsha ise Yapı kredi Araştırma Kütüphanesi nr. 046076 (B) ile kayıtlıdır. İki nüsha karşılaştırılarak A nüshasında bulunan şiirlerdeki eksikler tamamlanmış, nüsha A'da bulunup nüsha B'de bulunmayan şiirler ve beyitler ise ilgili dipnotlarda belirtilmiştir.

Birinci bölümde Üsküdarlı Mustafa Sâfi Efendi'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, 19. yüzyılda yaşamış Sâfi mahlaslı şairler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde dîvânçe şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise eserin tespit edilen nüshaları ile ilgili bilgi verilmiş, özellikleri tanıtılmış, metin kurulurken nelere dikkat edildiği belirtilmiş ve transkripsiyonlu metin oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Üsküdarlı Mustafa Sâfi, Dîvânçe, 19. yüzyıl, Türk Edebiyatı, Klasik Türk Şiiri

ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ DÎVÂNÇE'Sİ

(Analysis-Text)

Elif Ceren Aygün

ABSTRACT

In this study, the two copies of the divan written by Üsküdarlı Mustafa Sâfî, which belongs to the 19th century, were compared and examined, and the transcribed text was established based on the copy number 538 (A) of the Süleymaniye Library Zühdü Bey Collection, which was identified as a result of the research. The other copy is in Yapı Kredi Research Library no. it is registered with 046076 (B). By comparing the two copies, the missing poems in copy A were completed, and the poems and couplets that were found in copy A but not in B were stated in the relevant envoys.

In the first part, the life, works and literary personality of Üsküdarlı Mustafa Sâfî Efendi are focused on. In the second section, information is given about the poets with the pseudonym Safi who lived in the 19th century. In the third section, the divan was examined in terms of form and content. In the fourth and last part of the study, information was given about the identified copies of the work, their features were introduced, what was taken into consideration when creating the text was stated, and a transcribed text was created.

Keywords: Üsküdarlı Mustafa Sâfî, Dîvânçe, 19. century, Turkish Literature, Classical Turkish Poem

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatında çoğu şair adını duyurmak ya da şairliğini kanıtlamak amacıyla bir dîvân yazma gereği duymuştur. Dîvânlar gerek dönemle ilgili gerek şairin hayatı, iç dünyası, fikirleri ile ilgili izler taşıdığından klasik Türk edebiyatı için önemli kaynaklardan biri olmuştur. Klasik Türk edebiyatına olan ilgilinin azaldığı 19. yy.'da yazılmış olan dîvânların, araştırmalar sonucunda önceki yüzyıllarda yazılan dîvânlara göre daha az üzerinde durulduğunu söylemek mümkündür.

İncelenen dîvânçenin 19. yüzyılda yaşamış Üsküdarlı Sâfi'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Şairin eseri, çok hacimli bir eser olmasa da içerik bakımından zengin olması ve klasik Türk edebiyatına ilginin azaldığı bir dönemde yazılması sebebiyle bu dîvânçeyi incelemeye değer bir eser kılmıştır.

19. yy.'da yaşamış olan Sâfi mahlaslı iki şairin eserinin karıştırılması sonucunda eser, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi katoloğuna; Zühdü Bey koleksiyonu, 538 numara ile Ahmed Sâfi Bey'in dîvânı olarak kaydedilmiştir. Fakat yapılan araştırmalar sonucunda eserin Üsküdarlı Sâfi'ye ait olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma girişten sonra dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Üsküdarlı Sâfi tanıtılmış; hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, 19. yy.'da yaşamış Sâfi mahlaslı şairler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde *Dîvânçe* ilk olarak şekil hususiyetleri bakımından ele alınmış; vezin, kafiye, redif ve ahenk unsurları üzerinde durulmuştur. Edebî tahlili yapılan dîvânçenin, şiirlerde bulunan edebî sanatlardan örnekler verilmiştir. Bu bölümde son olarak dîvânçede muhteva üzerinde durulmuştur. Şiirlerde ayet ve hadis kullanımı, sosyal ve gündelik hayatın Sâfi'nin şiirlerine nasıl etki ettiğinden bahsedilmiş, atasözü ve deyim kullanımı belirtilmiş, sevgili, rakip ve âşık üçgeninin farklı olarak nasıl ele alındığı anlatılmış, dîvânçede adı geçen ya da kendisinden bahsedilen bazı şahsiyetlerle ilgili bilgi verilmiştir.

Çalışmada Üsküdarlı Sâfi'nin hayatını daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak, şiirlerini bir bütün halinde okuyucuyla buluşturmak ve şairin edebiyat dünyasındaki yerini açığa çıkartmak hedeflenmiştir. Şiirlerin edebî tahlilini yapmak çalışmanın asıl

hedefidir. İncelenen şiirlerde, yeni dönemde klasik Türk şiirinden nasıl izler bulunduğu, şekil ve muhteva açısından nelerin değişip nelerin aynı kaldığı da araştırılarak bazı tespitler yapılmıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocalarım Doç. Dr. Türkan Alvan ve Prof. Dr. Nihat Öztoprak'a şükranlarımı arz ederim.

Ocak, 2024

Elif Ceren Aygün



İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	vii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. ÜSKÜDARLI SÂFÎ BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	4
1.1. HAYATI.....	4
1.1.1. Edebi Kişiliği	6
1.1.2. Eserleri.....	10
1.1.2.1. İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârîka Mesnevîsi.....	10
1.1.2.2. Cidâl-i Sa'di bâ-Müddei.....	11
1.1.2.3. Nev-Bâve-i Kavâid-i Farisiyye.....	12
1.1.2.4. Dîvânçe.....	12
1.1.2.4.1. "Leyle-i Regâib" 'Unvânıyla Sa'âdet Ğazetesine Derc Olunmuş İdi"	15
1.1.2.4.2. "Velâdet-i Pür Mes'âdet Şehinşâhiye Müşâdîf Bir Rûz Kılaruzda Jön Ğazetesinde Derc Olunmuş İdi"	15
1.1.2.4.3. "Bu Da " Sa'âdet " Ğazetesine Derc Olunmuş İdi"	15
1.1.2.4.4. "Bir 'Iyd-ı Adhâda Yine "Sa'âdet " Ğazetesine Derc Olunmuş İdi"	16
1.1.2.4.5. "Şâm-ı Tarab" 'Unvânıyla Yine Sa'âdet Ğazetesine Derc Olunmuş İdi"	16
1.1.2.5. Velâdet-i Pür-Mes'âdet-i Şehinşâhî	17
1.1.2.6. Bir 'Iyd-ı Adhâ	17
1.1.2.7. Nâ-Tamâm Bir Hikâye-i Manzume	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
2. 19. YÜZYILDA SÂFÎ MAHLASLI ŞAİRLER	19
2.1. ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ	19
2.2. AHMED SÂFÎ BEY	19
2.2.1. Hayatı.....	19
2.2.2. Edebi Kişiliği	20

2.2.3. Eserleri.....	21
2.2.3.1. Sefînetü's Sâfi.....	21
2.2.3.2. Mecmuam (İstanbul, 1893/1894)	22
2.3. ŞEYH MUSTAFA SÂFÎ.....	22
2.3.1. Hayatı.....	22
2.4. HACI ABDULLAH SÂFÎ.....	23
2.4.1. Hayatı.....	23
2.4.2. Edebi Kişiliği	24
2.4.3. Eserleri.....	24
2.4.3.1. Dîvân	24
2.4.3.2. İftirâ-name.....	25
2.4.3.3. Lügât-ı Türkiyye	25
2.4.3.4. Kıstâs-ı Müstakîm.....	25
2.4.3.5. Terceme-i Hüsn ü Dil.....	26
2.4.3.6. Emsile.....	26
2.4.3.7. Hikâye	26
2.5. HOROS MUSTAFA EFENDÎ	26
2.6. MOLLA MUSTAFA EFENDÎ	26
2.7. SAFİYYÜDDİN MUSTAFA.....	27
2.8. ŞEYHİM SÂFÎ	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	28
3. ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ DÎVÂNÇE'Sİ.....	28
3.1. ŞEKİL HUSUSİYETLERİ.....	28
3.1.1. Nazım Şekilleri	28
3.1.1.1. Terkîb-bend.....	29
3.1.1.2. Kaside.....	30
3.1.1.3. Muhammes	32
3.1.1.4. Kıt'a.....	34
3.1.1.5. Mesnevi	34
3.1.1.6. Gazel.....	36
3.1.1.7. Tahmis.....	37
3.1.1.8. Takriz.....	38
3.1.2. Vezin Hususiyetleri	39

3.1.3. Kafiye Yapısı	41
3.1.3.1. Mücerred Kafiye	45
3.1.3.2. Mürekkeb Kafiye	45
3.1.3.2.1. Mürdef Kafiye.....	45
3.1.3.2.2. Mukayyed Kafiye	46
3.1.3.2.3. Müesses Kafiye	47
3.1.4. Diğer Bazı Ahenk Unsurları	48
3.2. ÜSLUP HUSUSİYETLERİ	49
3.2.1. Bazı Edebî Sanatlar	50
3.2.1.1. Mecaz	50
3.2.1.2. Teşbih (Benzetme).....	51
3.2.1.3. İstiâre	52
3.2.1.4. Açık İstiâre	53
3.2.1.5. Kapalı İstiâre.....	53
3.2.1.6. Kinâye	54
3.2.1.7. Tenâsüb.....	54
3.2.1.8. Tezat.....	55
3.2.1.9. Leff ü Neşr	56
3.2.1.10. Tekrir (Yineleme)	57
3.2.1.11. Tevriye	58
3.2.1.12. Mübalağa	58
3.2.1.13. Tecâhül-i Ârif	59
3.2.1.14. Hüsn-i Ta'îl.....	60
3.2.1.15. Telmih	61
3.2.1.16. İştikâk	62
3.2.1.17. İrâd-ı Mesel	63
3.2.1.18. İktibas	64
3.3. MUHTEVA HUSUSİYETLERİ.....	64
3.3.1. Ayetler ve Hadisler	64
3.3.1.1. Ayetler.....	65
3.3.1.2. Hadisler.....	65
3.3.2. Peygamberler	66
3.3.2.1. Hz. Yusuf	66

3.3.2.2.	Hz. Yakub	66
3.3.2.3.	Hz. İbrahim – Hz. İsmail.....	66
3.3.2.4.	Hz. Muhammed.....	67
3.3.3.	Melekler	67
3.3.4.	Aşk.....	68
3.3.4.1.	Klasik Şiirdeki Sevgili Anlayışında Değişmeler	68
3.3.4.2.	Sevgilinin Güzellik Unsurları	69
3.3.4.2.1.	Mah-Meh	69
3.3.4.2.2.	Peri	70
3.3.4.2.3.	Gül-Gülistan.....	70
3.3.4.2.4.	Zülf (Saç)	70
3.3.4.2.5.	Kaş	70
3.3.4.2.6.	Göz	70
3.3.4.2.7.	Boy	71
3.3.4.2.8.	Dudak	71
3.3.4.2.9.	Yüz	71
3.3.4.2.10.	Gamze	71
3.3.4.2.11.	Hande.....	71
3.3.4.2.12.	Dest	71
3.3.4.2.13.	Boyun.....	71
3.3.5.	Sosyal Hayat	72
3.3.6.	Atasözleri ve Deyimler.....	74
3.3.6.1.	Atasözleri	74
3.3.6.2.	Deyimler.....	75
3.3.7.	Şahıslar	75
3.3.7.1.	Mahmud Celâleddin Paşa	76
3.3.7.2.	Abdülkâdir Geylâni	80
3.3.7.3.	Platon (Felâtun).....	80
3.3.7.4.	Mevlâna Celâleddin Rûmi.....	80
3.3.7.5.	Kays (Mecnûn), Ferhât.....	81
3.3.7.6.	Hüsrev, Şîrîn.....	82
3.3.8.	Ülkeler-Şehirler.....	82
3.3.8.1.	Hicâz, Mekke, Medine, Ka‘be, Hacc, Şam	82

3.3.8.2. Şam.....	83
3.3.8.3. Ken'an.....	83
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	84
4. METİN.....	84
4.1. NÜSHA TAVSİFLERİ	84
4.1.1. A Nüshası.....	84
4.1.2. B Nüshası	84
4.2. METİN KURULURKEN TAKİP EDİLEN YOL	85
4.3. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	88
4.4. DÎVÂNÇE'nİN TRANSKRİPSİYONLU metnİ	89
SONUÇ	152
KAYNAKÇA.....	155
EKLER	158

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen madde/makale
agy	Adı geçen yazma
agt	Adı geçen tez
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğlerleri
bkz.	Bakınız
ev.	Çeviren
haz.	Hazırlayan
yk.	Yaprak
s.	Sayfa
S.	Sayı
C.	Cilt
nr.	Numara
A	Süleymaniye Kütüphanesi 538 numaralı nüsha
B	Yapıkredi Araştırma Kütüphanesi 046076 numaralı nüsha
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

19. yüzyıl Türk edebiyatı “klasik” ve “yeni”nin birlikte yaşadığı bir asırdır. Türk edebiyatında yenileşme serüveninin Tanzimat Fermanı ile başladığı kabul görse de, 17. ve 18. yy.’larda şairler, şiir dilinde sadeleşme yolunda ilerlemiş, İstanbul ile ilgili şiirler yazmışlardır. Bu yönlerden ele alındığında özellikle 18. yy., 19. yy. Türk edebiyatının kaynağı olarak görülmektedir. Bu yüzyılda oluşan hiyerarşinin, “halk”a yönelme, “birey” kavramının öneminin artması, Batılılaşma meselesi değişim ve dönüşümlerin ana sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirin eski-yeni olarak ikiye ayrılmasının bir nedeni de, bahsettiğimiz zihniyet değişikliğidir.¹

Şiirin klasikten yeniye geçme sürecinin, yaklaşık olarak yüz elli yıldan ibaret olduğu söylenebilir. Bu sürecin bu kadar uzun olması çeşitli çatışmalara sebep olmuş, bazı edebiyat topluluklarının doğmasına ortam hazırlamıştır. 19. yy. başlarında karşımıza Keçecizâde İzzet Molla ve Aynî’nin başında olduğu mahallileşme akımı çıkmaktadır. Bu dönemde doğmuş bir diğer topluluk ise “Encümen-i Şuarâ”dır. Bu topluluk, Leskofçalı Gâlip önderliğinde bir araya gelmiş ve klasik şiir geleneğini devam ettirmek için çabalamışlardır. Namık Kemal ve Ziya Paşa gençlik dönemlerinde bu topluluğa katılmışlar, fakat düşünce tarzı itibarıyla yeni şiir özelliklerini benimsemişlerdir. Bu ikilemden kaynaklı, bu dönem *arayışlar devri* olarak da adlandırılmaktadır.² Namık Kemal, Şinâsi ve Ziya Paşa bu arayış içerisinde olan şairlerdendir. Adı geçen bu üç şair, yenileşme fikirlerini faaliyete geçirmekte en azından biçim açısından bakıldığında başarılı olamamıştır. Bu nedenle şekil olarak klasik şiir özellikleri taşıyan, muhteva açısından yeni şiir tarzının özelliklerini barındıran eserler kaleme almışlardır. 19. yy.’da son olarak değinilmesi gereken topluluk ise yenileşme sürecini yalnızca Batılılaşma olarak algılayan şairlerdir. Bu

¹ Bkz. Lokman Turan, “19. Yüzyıl Dîvân Şiirinde Yenileşme Temayülleri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, Erzurum 1999, S. 12, s. 153-161.

² Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, *Dergâh Yayınları*, İstanbul 2016, s. 21-144.

şairler dîvân tertibini bozmuş, aruz vezni ile şiirler yazmayı bırakmışlardır, sevgiliden âşığa hitap eden gazeller ele almışlardır ve tasavvuf düşüncesini çok farklı bir şekilde şiirlerde işlemişlerdir. Özellikle bu dönemde Abdülhak Hâmid Tarhan, Şinâsi'nin başlatmış olduğu yenileşme akımını tamamen benimseyen şairlerden biridir. Hem aruz hem hece vezniyle şiirler yazmış, aruzda hiç bulunmayan kalıplar kullanmış ve hatta yer yer kafiyeyi tamamen bırakmıştır. Abdülhak Hâmid, Batı şiirinde bulunduğu kendine hitap eden bütün yenilikleri Türk şiirine uygulamaktan çekinmemiştir.³

19. yy. Türk edebiyatı ile ilgili söylenmesi gereken bir diğer durum, edebiyatın bu asır için toplumdan devlete bütün düşünceleri yansıtabilecek en önemli araçlardan biri olmasıdır. Bu yüzyılda yaşanan bütün değişim ve dönüşümler doğrudan edebiyatın da yenilenmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla bu yüzyılda edebiyat hem kendini değiştirmiş hem toplumun değişmesine katkıda bulunmuştur.

Günümüzde olduğu gibi değişim ve dönüşümlerin yayılmasını sağlayan en büyük araç iletişimdir. 19. yy.'da iletişim kaynaklarının baştan başa değişmesi söz konusudur. 19. yy.'ın ilk yarısında Batı ile münasebetler artmış, Sultan II. Mahmud döneminde ilk defa Fransa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Bu öğrenci göçlerinin sonucunda, önceki asırlarda Arap ve Fars edebiyatından yapılan tercüme eserler yerini Fransız edebiyatındaki eserlerin tercümesine bırakmıştır. Osmanlı'da tercüman sayısı gittikçe artmış, yine Sultan II. Mahmud döneminde, 1821'de "Tercüme Odası" kurulmuştur⁴. Bu kurumda Fransızca, Rumca gibi dillerden çevirilerin yanı sıra dil eğitimleri de verilmiştir. Bu da Türk edebiyatının, Fransız edebiyatını ve sanatçılarını tanımasına sebep olmuştur. Bunun dışında Osmanlı'da ilk resmî gazete olan "Takvîm-i Vekâyi", 1828 yılında basılmıştır. Edebî yönü ağır basan bir gazete olmasa da halkın anlayabileceği dile yaklaşılmaya çalışılmıştır. Muhteva açısından realist, günlük yaşamın içinden olaylar anlatılmıştır. Bahsedilen bu yenilikler 19. yy. edebiyatının değişime uğramasındaki ilk adımlar olmuştur.

³ Abdullah Uçman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Şiirinde Değişme ve Yenileşmeler Üzerine Bir Deneme", *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2006, S. XIX., s. 485-487.

⁴ M. Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ, Kurgan Edebiyat Yayınları*, Ankara 2012, s. 3-6.

19. yy. klasik edebiyat geleneğini sürdüren şairler genellikle aynı çevrede yetişmişlerdir. Bu şairlerden bazıları bir tarıkata mensup iken, bazıları devlet dairelerinde görev yapan kimselerdir. Ortak bir zümrede yetişmiş bu şairler, aldıkları eğitimler ve buldukları çevre dolayısıyla geleneği sürdürmüşlerdir.

19. yy.'ın ilk yarısında Türk şiiri, önceki yüzyıllardan pek farklı değildir. Klasik şiirin sürekliliğini sağlamak için metinler arası özellik taşıyan nazireler önemli unsurlardır. Özellikle gazeller arasında nazire örneklerine rastlamak mümkündür. Metinler arası özellik taşıyan bir diğer gelenek ise takriz ve tahmis yazma geleneğidir. Dönemin dîvânlarında bahsedilen nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerin sayısı oldukça fazladır. Geleneği takip etmelerine karşı özellikle kaside şeklinin kullanımında farklılıklar meydana gelmiştir. Kaside, neredeyse sadece övgü konulu bir şekil olarak mesnevi ve muhammeslerin içinde yer almaya başlamıştır. Bu asırda nazım şekillerinin kullanım yoğunluğu değişmiştir. Önceki yüzyıllarda mesnevi, gazel, kaside gibi nazım şekilleri daha yaygınken; 19. yy. Türk edebiyatında, bendli nazım şekilleri yani tercî-bend ve terkîb-bend kullanımı sıklaşmıştır.

Klasik şiir özellikleri, biçim açısından çok büyük değişikliklere uğramamıştır. Fakat özellikle muhteva konusunda, Tanzimat döneminden önce başlayan değişiklikler meydana gelmiştir. Muhteva açısından ilk değişiklik; Enderunlu Vâsîf, Keçecizâde İzzet Molla ve Akif Paşa'nın şiirlerinde hayat ve ölüm konularına yeni bir bakış açısıyla yaklaşmaları olmuştur.⁵ Bu değişim onları klasik şiir geleneğinden ayıran ilk adımlardandır. Bu üç şair, yetiştikleri geleneğin bir parçası olan kasideleri günlük hayatla ilgili konular çerçevesinde ele almışlardır. Bu dönemde şairler sanatlarını icra ederken kendileri ile baş başa kalmışlardır.

Sonuç olarak 19. yy.'da, klasik şiir geleneği eskisi kadar etkili olmasa da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Oldukça köklü olan bu geleneğin ağırlığı uzun süre devam etmiştir. Klasik şiir geleneğini devam ettiren şairler biçim ve birtakım farklılıklar ortaya koymuştur.

⁵ Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *age*, s. 89-111.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜSKÜDARLI SÂFİ BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, nüktedân bir zât olan Tosyalı Reşid (Efendizâde) Mehmed Emin Nüzhet Efendi'nin oğludur. Babası İstanbul'da doğup büyümüş ve devlet kademelerinde görevler almıştır. Sâfi, 1862 yılında babası Yanya defterdârlığı yaptığı sırada doğdu. Bir süre sonra babasıyla birlikte İstanbul'a döndü ve Üsküdar İhsaniye Mahallesi'nde yaşamaya başladı. Babasının Mustafa Sâfi daha beş yaşında iken vefat ettiği bilinmektedir.⁶

Üsküdarlı Mustafa Sâfi küçük yaşta eğitim almaya başlamıştır. İlk olarak Üsküdar Fındıklı Mektebi'nde eğitime başlamış, daha sonra Paşakapısı Rüştüyesi'nde eğitimine devam etmiştir. Rüştüye eğitiminden sonra Selimiye Camisi'nde Abdürrahim Efendi'den ilim, Köy Sancaklı Abdülkadir Efendi'den Arapça, Farsça ve edebiyat dersleri aldığı bilinmektedir. Memuriyet hayatına ilk olarak Üsküdar Bidayet Mahkemesi Zabıt Kitabeti'nde başlamıştır.

Daha sonra Askeri Tekaüd Sandığı Tahrirat Kalemi'ne tayin edilmiştir. Bu görevden ayrıldıktan sonra Zeyrek ve Çiçek Pazar Rüştüyeleri'nde Farsça öğretmenliği yapmıştır.⁷ Öğretmenlik hayatından sonra Trablusgarb Fırka-i Askeriye'de göreve başlamıştır. İstanbul'dan Trablusgarb'a yolculuğu başladığı gün hıdırelleze denk geldiği için

Devran beni me'va-yı kadimimden ayırdı
Oldukları gün Hızr ile İlyas mülakı⁸

⁶ İbnülemin M. Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, (hz: İbrahim Baştuğ), C.4, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2002, s. 1557.

⁷ Şerife Yerdemir, "Üsküdarlı Sâfi'nin Farsça Deimleri Öğretmek İçin Kaleme Aldığı Şive-i Lisân-ı Fârsî İsimli Eseri", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2022, S. 8, s. 528.

⁸ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1558.

beytini söylemiştir. Trablusgarb'daki görevinde iki ya da üç yıl kadar çalışmasına rağmen askeri fırka komutanı Arif Paşa ile anlaşamamış ve aşağıda vermiş olduğumuz mısraları söyleyerek görevinden istifa edip, İstanbul'a dönmüştür.⁹

Bir zamân da halefim bezl-i mesâ'i etsin
Düşmesin 'ukde-i te'hîre ümûr-ı fırka
İnzivâ-gâh-ı kanâ'atde yeter ey Sâfi
Bana şimdiden gerü bir lokma ile bir hırka

Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın meclisinde nedim olarak göreve başlamıştır.¹⁰ Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin'e özel hocalık yapmıştır.

Üsküdarlı Sâfi ile ilgili araştırılan kaynaklarda evliliği ya da çocukları hakkında bir bilgiye ulaşılmamıştır. Yalnız Üsküdarlı Sâfi'nin divânçesi incelendiğinde, Selma isminde bir kıza yazmış olduğu mersiye dikkat çekmektedir. Bu mersiyede "kızımın" ifadesini kullanmış olması sebebiyle Selma isimli bir kızı olduğu düşünülmektedir:

"Selmâ" İsminde Bir Kızımın Vefâtında Söylenmiştir"

Firâk-ı rûyî ile oldı gözlerim bâkî
Arar, arar bulamam âh o duğter-i pâki
Mekân mı eyledi bilmem hıyâm-ı eflâki
Mağar mı eyledi yoksa şu mesken-i hâkî
Eyâ menâzilü Selmâ fe-eyne Selmâke (Üsküdarlı Sâfi, 18/I)

İbnülemin M. Kemal'in Üsküdarlı Sâfi ile ilgili vermiş olduğu bilgilere göre, Üsküdarlı Sâfi şaraba ve esrara düşkündür. Nitekim Üsküdarlı Sâfi bir akşam meyhanede sarhoşken çıkardığı bir olay sonucu Damad Mahmud Celâleddin Paşa tarafından görevden azledilmiştir¹¹. Daha sonra Üsküdarlı Sâfi, Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın yardımı ile bir attar dükkânı açmıştır. Bu dükkânın açılmasının üzerine edebiyat camiâsında şahsiyetler sık sık bu dükkânı ziyarete gitmeye başlamış ve bu durum jurnalcilerin dikkatini çekmiştir. Bunun sonucunda ihbar üzerine bu dükkân da kapatılmıştır. Paşa'nın Avrupa'ya kaçmasından sonra Sâfi, Halep'e

⁹ Âlim Yıldız, "Üsküdarlı Sâfi'nin 'Şi'r-i Sâfi' İsimli Eseri Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2002, S. VI/11, s.269-270.

¹⁰ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1558.

¹¹ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1558.

Mektupçu Muavinliği'ne tayin edilmiştir.¹² Bu görevde birkaç sene çalıştıktan sonra 19 Haziran 1901 yılında vefat etmiştir. Kaynaklardan alınan bilgilere göre Halep'te "Cübeyle" mezarlığına defnedilmiştir.¹³

1.1.1. Edebi Kişiliği

Üsküdarlı Sâfi'nin eserlerinden yola çıkılarak edebiyat dünyası için önemli bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Fakat çok genç yaşta vefat etmesi ve son zamanlarında Halep'te olması sebebiyle hak ettiği ünü kazanamadığı söylenebilir. Dönemin meşhur şairlerinden olan Muallim Naci, *Cidâl-i Sâdi ba Müddei* adlı esere yazdığı takrizde Sâfi ile ilgili övgü dolu yazılar yazmıştır.

"...Sâfi efendi, herkesin ma'lûmu olacak derecede şöhret almış bir şâir olmadığı halde şuarâ-yı meşhûremizden çoğuna tab'an ve iktidâren teveffuk etmiş bir gençtir."¹⁴

Bunun dışında Süleyman Nazif *Edebiyatımızda Gazel* adlı yazısında, Üsküdarlı Sâfi'nin şiirlerinin taklit edilemeyecek kadar özgün olduğunu söylemiştir:

"...Vadisinde bu şairi kimse taklit edemez. Eş'ârının kısm-ı a'zamı, hayatı gibi ve hayatıyla beraber perişan olmuştur."¹⁵

Tüm bu övgülere rağmen şair yeterince ün kazanamamıştır. Şair de bu durumun farkında olmak suretiyle kendini öven beyitler kaleme almıştır. Yeterince beğenilmemiş olma, görmezden gelinme gibi durumların şairi kendini övmeye itmiş olabileceği düşünülmüştür. Şair birkaç beytinde kendinden söz ustası diye bahsedilmesini istemiş, kendini ispat etmeye çalışmıştır:

Zamân olsun müsâ'id bir kasîde eyleyem taqdîm
Dêsünler ol zamân **Şâfi**'ye şâ'irdir suhandandır (Üsküdarlı Sâfi, 12/13)

Ğaraž **Şâfi** sühandan iddi'â-yı şâ'iriyetse
Ben ol da'vâ-yı âşarımla işbât eylerim her gün (Üsküdarlı Sâfi, 50/5)

Üsküdarlı Sâfi'ye ait olduğunu tespit edilen divânçede şiirlerine, özellikle gazellerine bakıldığında bu şiirlerin açık ve edebî yönü ağır basan şiirler olduğunu

¹² Şerife Yerdemir, *age*, s.528.

¹³ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1559.

¹⁴ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1559.

¹⁵ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1559.

söylemek mümkündür. Şair şiirlerini yazarken acı, keder gibi duygulardan beslendiğini ifade ederek, şiirlerini bu şekilde güzelleştirdiğini dile getirmektedir:

Böyle gūyā eyleyen te'şīr-i hicrāndır beni
Telh-kām oldukça Şāfi sözlerim şīrīn olur (Üsküdarlı Sâfi, 67/5)

Dîvânçesindeki şiirlerden yola çıkılarak şairin daha çok aşk ve muhabbet konuları üzerinde durduğu görülmektedir. Kasidelerinde ise şair genellikle devlet büyüklerine, özellikle de Damad Mahmud Celâleddin Paşa'ya övgüler yazmıştır. Şairin sosyal hayatındaki arkadaşlıkları şiirlerine yansımıştır. Şairin dîvânçesinde, II. Abdülhamid'e yazmış olduğu 2 şiir ve Mahmud Celâleddin Paşa'ya yazmış olduğu 6 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin dışında Mahmud Celâleddin Paşa'nın kendisine yazmış olduğu tahmisi de dîvânçesine eklemiştir. Bahsedilen şiirlerin ilk beyitleri aşağıda verilmiştir:

Bugün zevke cihân âmāde olsun
Bugün bir 'ıyd-ı fevkal'āde olsun (Üsküdarlı Sâfi, 4/1)

Ey rûz-ı velâdet-i hümâyûn
Āfāk-ı leţâfetiñle meşhûn (Üsküdarlı Sâfi, 5/1)

Bayrām geldi bâde-i gūlfām nerededir
Ma'hûd şîşeler nerede cām nerededir (Üsküdarlı Sâfi, 10/1)

Bâk ne 'ālīdir cenâb-ı Āşaf'ın dîvânına
Nükteler dîvân durur doğana 'uluvv-i şânına (Üsküdarlı Sâfi, 11/1)

Mürīd-i dergehiñiz yâr-ı mihrībānıñızam
Müdām-ı zâkir-i evrād-ı hâl ü şanıñızam
Hemîşe secde-ber-i hâk-i âsitānıñızam
Perest-āver-i dîdâr-ı dil-sitānıñızam
Hudâ bilür ki siziñ abd'-i nātüvānıñızam (Üsküdarlı Sâfi, 16/1)

Ķudūm-ı Ķazret-i Āşaf'la gözdağı gūyā
Nazīredir bu cihānda maķām-ı Maħmūd'a
Nidā-yı hātif-i Ķaybīyi istirā'eyler
Ķulaķ virenler o kūh üzre nefħa-i 'ūda (Üsküdarlı Sâfi, 17)

Ne taħammül, ne tábımız vardır
Ne huzūr u ne hābımız vardır (Üsküdarlı Sâfi, 68/1)

Yazmağa menķıbet-ı Āşaf-ı 'ālī-şanı
Taķınur kilik-i belāĶat u edeb ü erkānı (Üsküdarlı Sâfi, 80/1)

Şair 19. yüzyılda yaşamış olmasına rağmen şekil ve muhteva açısından eskiye bağlı kalmıştır. Şiirleri, klasik şiir geleneğinden izler taşımaktadır. Muhteva açısından

bir değişiklik olmasa da konunun işlenmesinde klasik şiirin dışına çıktığını söylemek gerekmektedir. Özellikle âşık-sevgili-rakip konularını klasik şiir anlayışından farklı bir biçimde ele almaktadır. Muhtevanın bu yönden işlenişi 17. ve 18. yüzyıl sonrasında değişmeye başlayan bir durumdur. Siyasal ve toplumsal değişimler sonucu Osmanlı'da meydana gelen yenilikler şairlerin yeni tarzda şiir yazmasına sebep olmuştur. Şiirlerde aşkın bu tarzda işlenmesine vâsûth aşk tarzı denilmektedir. Vâsûth tipi aşkın işlendiği şiirlerde, şairlerin klasikten farklı olarak beyitlerinde artık mâşuka karşı ilgilerini yavaş yavaş kaybetmeye ya da eskisi kadar acı çekmemeye başladıkları görülmektedir.¹⁶ Kesin olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen “vâsûth tipi aşk”, Üsküdarlı Sâfi'nin şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Şairin dîvânçesi ve dîvânçenin dışındaki şiirlerinden yola çıkılarak, artık aşğın gümüş tenli kadınlara, sevgiliye hiç güveni kalmadığı anlaşılmaktadır.

Dîvânçesinde 18 ayrı vezin kullanması dikkat çeken unsurlardan biridir. Şairin bu kadar farklı vezin kullanmış olması, 19. yy.'da yeni vezin arayışlarına girmiş olmasından ya da şairliğini kanıtlamaya çalışmasından kaynaklanabilir.

Üsküdarlı Sâfi'nin şairliği ile ilgili söylenmesi gereken bir diğer husus, Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın makalesine göre Hurufilik mezhebine bağlı olduğunun ve bu mezhebe uygun şiirler yazmış olduğunun düşünülmesidir.¹⁷ Ancak hurufilik mezhep veya tarikat değil, bâtinî bir akımdır ve 19. yy.'a kadar varlığını sürdürmemiştir.¹⁸ Öte yandan harfleri tasavvuf sembolü olarak kullanmak hurufiliğe mahsus değildir, bu gelenek bütün mutasavvıfları etkilemiştir. Şairin bu tarz şiirler yazmış olması tasavvufi yönünü ortaya koymaktadır:

¹⁶ Bkz. İsrail Babacan, “Şeyh Gâlib'in Gazellerinde 'Vâsûth' Tarzı Aşkın İzleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 28, s. 57-68.

¹⁷ Abdullah Uçman, “Rıza Tevfik Bölükbaşı Tekke Ve Halk Edebiyatı Makaleleri”, *Dergâh Yayınları*, İstanbul 2015, s. 334-337.

¹⁸ Hüsamettin Aksu, “Hurûfîlik”, *DİA*, C. 18, Ankara 1999, s. 408-412.

Şu dāğda añlaşılmaz bir şadā var
Şu ırmağda tükenmez mācerā var (Üsküdarlı Sâfi, 37/1)

Bahsedilen makaleden ve şairin şiirlerinden de anlaşılacağı üzere şair kimsenin görmediği yerlerde bir şey görmekte, kimsenin duymadığı yerlerde de bir ses duymaktadır. Yani şair baktığı her yerde Allah'ın mucizelerini görebilmektedir. Şairin bu tarz şiirlerinde bile dili çok açık ve anlaşılır kullanması, nazmı ve üslûbunun kusursuzluğu dikkat çekmektedir.

Sâfi de şiirlerinde zaman zaman kendi poetikası hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Mesela aşağıda vermiş olduğumuz beytinde şair, kendi şiirinin saf bir baldan daha da saf olduğunu ifade etmiştir:

Şafā-yı şi 'r-i **Şafi** var mıdır şehd-i muşaffāda
Soruñ ey zevk-dārān-ı sūhan şīrīn-i zebānlardan (Üsküdarlı Sâfi, 53/5)

Bunların dışında Üsküdarlı Sâfi öz eleştiri yaparak bazı şiirlerinde kendi sanatını tenkit etmiştir. Bu şiirleri incelendiğinde şairin yer yer kendini övdüğü, yer yer ise şiirini yeterli bulmadığı dikkat çekmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, şairliğe devam etmesi gerektiğini çünkü şiirlerinde zengin bir eda olduğunu ifade etmiştir:

Devām eyle edā-yı şi 're **Şafi**
Seniñ şi 'riñde bir zengin-edā var (Üsküdarlı Sâfi, 37/15)

Şānını tavşīfinden 'ācizsin ey **Şafi** fağat
'Acziñi 'afv itmemek düşmez o zātīñ şānına (Üsküdarlı Sâfi, 11/14)

Yukarıda vermiş olduğumuz beyit örneği Mahmud Celâleddin Paşa'ya yazmış olduğu kasideden alınmıştır. Sâfi, Paşa'nın şanını anlatacak kadar iyi bir şair olmadığını söylemektedir.

Şaire göre şiir orijinal ve özgün olmalıdır. Bu fikrini belirttiği beyitlerde “bikri-i mazmun” ifadesini kullandığı tespit edilmiştir:

Bikr-i mazmūnuna bir diğkat idiñ **Şafi**'niñ
Resm idiñ nevha-i tağdīre o zībā güzeli (Üsküdarlı Sâfi, 63/5)
Rū-nümā ey bikri-ma 'nī nazm-ı **Şafi**' dir sañā
Bağlayup nāz ile bu 'ıkdü'l- le'ālī boynuña (Üsküdarlı Sâfi, 38/5)

1.1.2. Eserleri

Üsküdarlı Mustafa Sâfi ile ilgili ulaşılan kaynaklarda dört eseri olduğu bilgisi yer almaktadır. Fakat tezin konusu olan eserin, çalışma esnasında Ahmed Sâfi'ye değil Üsküdarlı Mustafa Sâfi'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca tespit edilen dîvânçe nüshası ve şairin *Şi'r-i Sâfi* adlı eseri karşılaştırılmıştır. *Şi'r-i Sâfi* adlı eserin dîvânçe nüshasında bulunan gazellerden meydana geldiği tespit edilmiş ve tek başına bir eser olarak kabul edilmemiştir. Bu sebeple şairin bilinen dört eseri bulunmaktadır. Şairin yazmış olduğu 1 dîvânçesi, biri tercüme olmak üzere 2 mesnevisi, Farsça gramer kitabı vardır. Bunların dışında incelenen dîvânçe 3 mesnevi içermektedir. Tespit edilen mesneviler bu bölümde ele alınmıştır.

1.1.2.1. İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârika Mesnevîsi

Hz. Ömer'in hayatının anlatıldığı bir mesnevi olarak bilinmektedir. Bursalı M. Tahir, bu eserin Sâfi'nin en önemli eseri olduğunu savunmaktadır.¹⁹ İstanbul Kasbar Matbaası'nda basılan bu mesnevi toplamda 39 sayfadan oluşmaktadır. Bunun dışında klasik mesneviden farklı olarak giriş ve bitiş bölümleri yazılmamıştır. 335 beyitten oluşan bu mesnevinin girişinde şair, eseri neden yazdığını anlatan "İfade" başlığı ile mensur olarak yazılmış bir yazı bulunmaktadır. Şair bu yazıda rüyasında bir işaret görmesi sonucu bu eseri yazma kararı aldığını söylemektedir. Üsküdarlı Sâfi'nin bahsettiğimiz bu mesnevisi Prof. Dr. Âlim Yıldız tarafından neşredilmiştir.²⁰

Mesnevide kısaca Hz. Ömer'in İslâm'ı kabul etme olayı anlatılmaktadır. Hz. Muhammed'in insanları İslam dinine davet etmesiyle Müslüman sayısı artmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan Mekke'nin ileri gelenleri Ebu Cehil, bir plan yapar. Peygamberi öldürmeyi başarana ödül vereceğini söyler. Bu ödülü vereceğini kesin olarak anlayan Hz. Ömer kılıcını çekerek yola koyulur. Fakat yolda karşılaştıklarından öğrendikleri sonucunda kız kardeşi ve eniştesinin Müslüman olduğunu farkına vararak ilk olarak onları cezalandırmaya karar verir. Eve vardığında bir ses işitir. Kardeşi

¹⁹ Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.2, Meral Yay., İstanbul 1972, s.389.

²⁰ Âlim Yıldız, *Üsküdarlı Sâfi Hayatı-Şiirleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2013, s. 115-148.

Fatıma ve kocası sure okumaktadır. Kapı sesinden ürküp ayetleri gizlerler. Hz. Ömer gerçekleri sorduğunda Fatıma ve eşi inkâra kalkışır. Bunun üzerine Hz. Ömer bir koyun pişirir ve eti yememeleri halinde Müslüman olduklarını anlar. Önce eniştesini sonra da onu kurtarmaya gelen Fatıma'yı döver. Fakat Fatıma Müslüman olduklarını ve ölmekten korkmadıklarını söylemektedir. Bu sözler Hz. Ömer'i etkilemiş ve ayetleri duymak istemiştir. Gusül abdestini aldıktan sonra ayetleri okur ve Müslüman olur. Daha sonra Müslüman olduğunu bildirmek maksadıyla Hz. Muhammed'in yanına gitmiştir.

Mesnevinin ilk ve son beyti aşağıda verilmiştir:

Çünkü nâsı Peyamber-i medenî
Başladı dîne dâvete alenî

Bu hadîşi alıp esâs edîñiz
Şeref-i zâtını kıyâs edîñiz²¹

1.1.2.2. Cidâl-i Sa'di bâ-Müddei

Sâdî'nin *Gülîstan* adlı eserinden bir bölümün manzum çevirisidir. Eser şairin matbaada basılmış ilk eseri olması sebebiyle önemli bir eserdir. 1886 yılında Matbaa-ı Ebü'z-Ziyâ'da basılmıştır. Mesnevi, yine Prof. Dr. Âlim Yıldız tarafından neşredilmiştir.²² Eser toplam 164 beyitten ve 31 sayfadan oluşmaktadır. Bu mesnevide zenginlik ve fakirlik hakkında fikirleri olan biri ve Sâdî'nin tartışması anlatılmaktadır. Eserin başında Namık Kemal ve Muallim Naci'nin takrizlerinin yer alması dikkat çekmektedir. İki şair de Üsküdarlı Mustafa Sâfi hakkında övgüyle bahseder. Şair eserin aslında bulunan nesir kısımlarını da manzum olarak başarılı bir şekilde ele almıştır.

Şair giriş kısmında Gülîstan'dan birkaç sayfa tercüme yaptığını fakat orijinalini bozmayacak şekilde eklemeler yaptığını söylemiş, sonra da tercüme kısmına geçmiştir. Mesnevide zenginleri kendini beğenmişlik, cimrilik, fakirlere yardım etmemekle suçlayan bir zât ile karşılaşan Sadî bir tartışmaya girer. Bu zât, tartışmayı kavgaya ve hakaret boyutuna taşımıştır. Bunun üzerine kadıya gidip tartışmanın konusu

²¹ Âlim Yıldız, *age*, s.118-148.

²² Âlim Yıldız, *age*, s.71-92.

hakkında hüküm vermesini isterler. Kadı her iki tarafı da dinleyip hükmünü verir ve mesnevi ikisinin barışması ile son bulur.

Mesnevinin ilk ve son beyti aşağıda verilmiştir:

Gülistândan alup da yek-dû varak
Eyledim mekteb-i edebde sebak

Ey tüvāngir hemîşe eyle kerem
İki ‘âlemde ol qarîn-i ni‘am²³

1.1.2.3. Nev-Bâve-i Kavâid-i Farisiyye

Adından da anlaşılacağı üzere eser Farsça gramer kitabıdır. 1890 yılında Dersaadet Kasbar Matbaası’nda basıldığı bilinmektedir.²⁴ Kısa bir önsözden sonra Farsça harfler ve tarihi gelişimleri verilmiştir. Fiilleri başarılı bir şekilde alfabetik sırayla ele almıştır. Farsça gramer bilgilerini beyitlerle örneklendirmiş, ayrıca Farsça olarak verdiği örneklerin açıklamasını Türkçe olarak dipnotta vermiştir.²⁵ Kaynaklardan alınan bilgilere göre şair, Zeyrek ve Çiçek Pazar Rüştüyesi’nde öğretmenlik yaparken öğrencilerine okutmak maksadıyla bu gramer kitabını kaleme almıştır.²⁶

1.1.2.4. Dîvânçe

Dönemle ilgili yazma eserler araştırıldığında A nüshası, tez konusu olarak incelenmek üzere temin edilmiştir. Katalog kaydındaki yanlışlıktan dolayı dîvânçenin Ahmed Sâfi Bey’e ait olduğu düşünülmüştür. Necdet Tosun’un yazmış olduğu *Kültür Tarihimize Işık Tutan Mühim Bir Kaynak: Sefinetü’s-Sâfi* adlı makalenin Ahmed Sâfi Bey’in eserleri kısmında, şairin bir dîvânı olduğu ve bu dîvânın yukarıda bahsettiğimiz Süleymaniye Kütüphanesi’nde aynı koleksiyon ve numara ile bulunduğu açıkça bahsedilmiştir.²⁷ Necdet Tosun’dan sonra Ahmed Sâfi Bey ile ilgili yapılan diğer

²³ Âlim Yıldız, *age*, s.73-91.

²⁴ Âlim Yıldız, *age.*, s. 10.

²⁵ Âlim Yıldız, *age.*, s. 10-11.

²⁶ Yaşar Aydemir, *age*, s. 528.

²⁷ Necdet Tosun, “Kültür Tarihimize Işık Tutan Mühim Bir Kaynak: Sefinetü’s-Sâfi”, *İlim Araştırma Dergisi*, Temmuz-Aralık 1996, C.1, S. 2, s. 179.

çalışmalarda da bu yanlışlık devam ettirilmiştir.²⁸ Eser incelendiğinde, Saadet Gazetesi'nde yayınlanan şiirlerin dîvânçenin içinde yer alması, dîvânçenin Ahmed Sâfi'ye ait olmama ihtimalini arttırmıştır. Saadet Gazetesi ile ilgili yapılan araştırmalarda Üsküdarlı Sâfi'nin bu gazetede şiirlerinin yayınlandığı bilgisine rastlanılmıştır.²⁹ Bunun üzerine aynı dönemde yaşamış bir diğer Sâfi mahlaslı şair olan Üsküdarlı Mustafa Sâfi araştırılmıştır. Bu araştırmaların sonucunda Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin Mahmud Celâleddin Paşa'nın nedimi olduğu, Saadet Gazetesi'nde yayımlanan şiirleri ve *Şi'r-i Sâfi* adlı bir eseri olduğu tespit edilmiştir. *Şi'r-i Sâfi* adlı eserin içinde "Bazı Gazellerim" başlığı altında 29 adet gazel yer almaktadır. Bu eserdeki 29 gazelin 28'inin incelenen dîvânçedeki gazellerle aynı olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu araştırmalar sonucunda dîvânçenin aslında Üsküdarlı Sâfi'ye ait olduğu anlaşılmıştır.³⁰

Çalışmada eser dîvânçe olarak ele alınmıştır. Bunun sebeplerinden biri şiir sayısının bir dîvân olabilecek yeterlilikte olmamasıdır. Fakat bu eserle ilgili yapılan araştırmalarda genel olarak dîvânçe olarak ele alındığı, dîvân olarak ele alan şairlerin de dîvânın bir kısmı olduğunu ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Ulaşılan bilgilere göre Üsküdarlı Sâfi'nin 29 gazelinden meydana gelen *Şi'r-i Sâfi* adlı eseri gazeller "Bazı Gazellerim" başlığı ile Dersaadet Matbaası'nda basılmıştır. Üsküdarlı Sâfi'nin hayatını ve eserlerini bir araya getirmiş olan Prof. Dr. Âlim Yıldız, kitabında *Şi'r-i Sâfi* eserini de neşretmiştir.³¹ Tespit etmiş olduğumuz dîvânçe örneğinde adı geçen eserde bulunan 29 gazelden 28'i bulunmaktadır. Eserde bulunan üç gazel üç beyitten oluşup nâ-tamam gazellerdir. Bulunan dîvânçe ile

²⁸ Murat Ak, "Ahmed Sâfi Bey'in Kasîde-i Hamriyye Tercümesi", *Turkish Studies*, C.11/17, 2016, s.131-150., Serap Aktaş, *Ahmed Sâfi Bey'in 'Sefînetü's-Sâfi' Adlı Eserinde Bektaşîlik*, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.22-24., Mustafa Karataş, *Ahmed Sâfi Bey'in 'Sefînetü's-Sâfi' Adlı Eserinin VIII. Cildinin Neşri ve Rûh, Âlem-i Ervâh Açısından Tahlili*, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. XIII., Mehmet Tıraşçı, "Ahmed Sâfi'nin Sefînetü's-Sâfi'sinde Mûsikî Bölümleri ve Udla İlgili Kısmın İncelenmesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.21, S.2, s.1255.

²⁹ Yaşar Aydemir, "Üsküdarlı Sâfi'nin Tercümân-ı Hakikat ve Saadet Gazetelerindeki Şiirleri", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Nevşehir 2021, S. 11(3), s. 1582-1600.

³⁰ Bkz. Âlim Yıldız, *age*, s.1/1, s. 4/2, s.4-5/3, s.5-6/4, s.6-7/5, s.7-8/6, s.8/7, s.9/8, s.9-10/9, s.10/10, s.10/11, s.11/12, s.11-12/13, s.12-13/14, s.13/15, s.13-14/16, s.14-15/17, s.15/18, s.15-16/19, s.16/17-20, s.17-18/21, s.18/22, s.18-19/23, s.19-20/24, s.20/25, s.20-21/26, s.21-22/27, s.22-23/28, s.23-29.

³¹ Âlim Yıldız, *age*, s. 93-114.

karşılaştırıldığında bu gazellerin dîvânçede tamamlanmış hâli ile kaleme alındığını söylemek mümkündür. Eserin incelenen nüsha ile karşılaştırılması sonucu bir mecmua şeklinde şiirlerini yayımladığı, dîvânçenin bir diğer nüshası olduğu tespit edilmiştir.

Dîvânçe toplam 27 varaktan, 58 sayfadan meydana gelmektedir. Sayfa numaraları el yazısı ile yazılmıştır. Sayfa numaraları incelendiğinde 28, 29, 30 ve 34. sayfaların eksik olduğu tespit edilmiştir. Fakat numaralar yazılırken sayıların atlanıp atlanmadığı ya da dîvânçenin hasar görek bu sayfaların yırtılıp yırtılmadığı bilinmemektedir. Süleymaniye Kütüphanesi ile iletişim kurulduğunda eserin orijinalinin bu şekilde olduğu bilgisi alınmıştır.

Dîvânçenin incelenen nüshasında, toplamda 82 şiir yer almaktadır. Fakat bu şiirlerden 1 tanesi Mahmud Celâleddin Paşa'ya ait olduğundan Üsküdarlı Sâfi'ye ait olan 81 şiir bulunmaktadır. Terkib-bend, kaside, muhammes, gazel, tahmis, takriz, mesnevi ve kıt'a dîvânçede bulunan nazım şekilleridir. Dîvânçe tam olarak bir geçiş dönemi eseridir. Şekil bakımından klasik şiirin özelliklerini taşıyarak konuyu işleme bakımından klasik şiirin dışına çıkmadığı da görülmektedir. Muhteva açısından çeşitli konular işlediğini fakat dîvânçede daha çok aşk konusunun işlendiğini söylemek mümkündür.

Dîvânçe ile ilgili açıklanması gereken bir diğer husus ise bu dîvânçenin bir nüshasının daha olmasıdır. Bulunan nüsha Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde 046076 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüsha toplam 58 sayfadan oluşmaktadır. Nüshanın sayfaları aynı elimizdeki nüsha gibi numaralandırılmıştır. Âlim Yıldız, bu nüsha ve şairin iki mesnevisi üzerine çalışma yapmıştır. Âlim Yıldız, yapmış olduğu bu çalışmada ilk olarak Üsküdarlı Sâfi'nin hayatını ele almıştır. Daha sonra eserleri ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Kitabın son bölümünde şiirlerin neşri bulunmaktadır. Nüsha ile ilgili ayrıntılı bilgi nüsha tanıtımı bölümünde verilecektir.

İncelenen nüshada şairin mahlas kullanmadığı bazı şiirler tespit edilmiştir. Üsküdarlı Sâfi dîvânçesinde s. 12 nr. 8, s.32 nr. 24 ve nr. 26, s. 36 nr. 33 ve 34, s. 37 nr. 36, s. 39 nr. 41, s. 40 nr. 43, s.42 nr. 48, s. 45 nr. 59, s. 50 nr. mahlas kullanılmayan gazellerdir. Numaraları verilen bu şiirlerin bazılarının beyit sayıları yeterli iken bazı gazellerin nâ-tamam olarak ele alınabilecek şekilde beyitlerinin eksik olduğu tespit edilmiştir.

Üsküdarlı Sâfi, klasik Türk edebiyatında bağlı kalmış olsa da dönemin şartları gereği bazı yeniliklerin de şairin edebî hayatına etki ettiğini söylemek mümkündür. 19. yy.' da klasik şiir geleneğini devam ettiren şairlerin dîvân yazımında yenilikler arayışına girdiği bilinmektedir. Bu yeniliklerden bazıları gayri mürettep bir dîvân yazmak, sevgiliden aşğa hitap eden şiirler yazmak ya da âşık, sevgili ve rakip üçgenini farklı şekilde ele almak olmuştur. Üsküdarlı Sâfi'nin şiirleri incelendiğinde bahsedilen yeniliklerden izler görmek mümkündür. 19. yy. 'da Osmanlı Devleti'nin yazın hayatına gazetenin girmiş olması, edebiyat ürünlerinin halka ulaşmasını kolaylaştıran etkenlerden biri olmuştur. Üsküdarlı Sâfi'nin de A nüshasında yazılmış olan şiirlerin başlıklardan anlaşıldığı üzere 5 şiiri gazetede yayınlanmıştır. “*Leyle-i Regâib*” ‘*Ünvânyıla Sa ‘âdet Ğazetesine Derc Olunmuş İdi*” başlıklı terki-bend’i, “*Velâdet-i Pür Mes ‘adet Şehinşâhîye Mişâdıf Bir Rûz Kılâruzda Jön Ğazetesinde Derc Olunmuş İdi*” başlıklı mesnevisi, “*Bu Da " Sa ‘âdet " Ğazetesine Derc Olunmuş İdi*” başlıklı diğer kasidesi ve son olarak “*Bir ‘ıyd-ı Ağhâda Yine "Sa ‘âdet " Ğazetesine Derc Olunmuş İdi*” başlıklı bir diğer mesnevisi, “*Şâm-ı Tarab*” ‘*Unvânyıla Yine Sa ‘âdet Ğazetesine Derc Olunmuş İdi*” başlıklı bir gazeli gazetede yayınlanan şiirlerdendir. Gazetede yayınlanan şiirlerin başlıkları ve ilk beyitleri şu şekildedir:

1.1.2.4.1. “*Leyle-i Regâib*” ‘*Ünvânyıla Sa ‘âdet Ğazetesine Derc Olunmuş İdi*”

Düşdi şadef-i rahme bu şeb ol dür-i yekta
Cibrîl nidâ eyledi ki *el-leyletü hublâ*³² (Üsküdarlı Sâfi, 2/1)

1.1.2.4.2. “*Velâdet-i Pür Mes ‘adet Şehinşâhîye Mişâdıf Bir Rûz Kılâruzda Jön Ğazetesinde Derc Olunmuş İdi*”

Bugün zevke cihân âmâde olsun
Bugün bir ‘ıyd-ı fevkal‘âde olsun (Üsküdarlı Sâfi, 4/1)

1.1.2.4.3. “*Bu Da " Sa ‘âdet " Ğazetesine Derc Olunmuş İdi*”

Ey rûz-ı velâdet-i hümâyün
Âfâk-ı leâfetiñle meşhün (Üsküdarlı Sâfi, 5/1)

³² Cebrail “bu gecenin çok şeylere gebe” olduğunu haykırdı.

1.1.2.4.4. "Bir 'İyd-ı Adhāda Yine "Sa'ādet " Gazetesine Derc Olunmuş İdi"

Ey subh-ı münir-i 'ıyd-ı adhā
Ey feyz-i celil -i Hakk te'ālā (Üsküdarlı Sâfi, 6/1)

1.1.2.4.5. "Şām-ı Tarab" 'Unvānıyla Yine Sa'ādet Gazetesine Derc Olunmuş İdi"

Donanmış şevk-i şehri āyīn ile kâşāneler berāber
Boyanmış nūra mektebler 'umūmen kulleler, evler (Üsküdarlı Sâfi, 7/1)

Şiirlerin başlıklarından ve muhtevalarından anlaşılacağı üzere bayram, kandil gibi özel günlerde yayımlandıkları düşünülmektedir. Ayrıca son olarak verilen gazetede yayınlanan gazel örneğinde şairin sosyal hayat ve İstanbul gecelerini anlattığı da görülmektedir. Şekil olarak ne kadar klasik Türk edebiyatına bağlı kalsa da muhteva açısından bakıldığında İstanbul'da bir şenlik akşamını anlatması bakımından yenilikçi bir şiir olduğu söylenebilir. Şairin şiirlerinin gazetede yayınlanıyor olması kendi şiirlerini beğendiğini, şairliğine ve şiirlerine güvendiğini, bu sebeple halkla paylaşmaktan çekinmediğini göstermektedir.

Fakat bu şiirlerin dışında şair ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda şairin Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde ve Saadet Gazetesi'nde farklı şiirlerinin olduğu da tespit edilmiştir.³³ Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde üçü gazel biri tahmis olmak üzere dört şiiri yayınlanmıştır. Saadet Gazetesi'nde ise 4 kıt'a, 1 nazire, 9 gazel ve bir kasidesi bulunmaktadır. Yazılan makale ile şairin A nüshasındaki şiirlerin karşılaştırması sonucu bazı şiirlerde önemli benzerlikler olduğu fark edilmiştir. A nüshasında s. 37'de bulunan 36 numaralı şiir ile Saadet Gazetesi nr. 625³⁴'de yayınlanan şiir, A nüshasında s. 40'ta bulunan 43 numaralı şiir Saadet Gazetesi nr. 1120³⁵ ile arasında benzerlikler görülmektedir. Şairin şiirlerini gazetede yayınlamadan önce vezni genişletme, yeni kelimeler ekleme, daha açık ifadeler kullanma yollarıyla şiirlerine son formunu vermek istediği düşünülmektedir.

³³ Yaşar Aydemir, *age*, s.1585-1597.

³⁴ Yaşar Aydemir, *age*, s.1592.

³⁵ Yaşar Aydemir, *age*, s.1596.

1.1.2.5. Velâdet-i Pür-Mes'adet-i Şehinşâhî

Üsküdarlı Sâfi'nin dîvânçesinde mesnevi nazım şekli ile yazılmış bir şiidir.³⁶ II. Abdülhamid'in doğum günü için yazıldığı anlaşılmaktadır. 42 beyitten meydana gelen bu mesnevi II. Abdülhamid'in doğum günü ve doğduğu günün faziletlerini anlatmaktadır. Bu mesnevide dikkat çeken bir husus ise şairin kaside yazarmış gibi methiyeler düzmüş olmasıdır. Şairin genel olarak şekiller arasında bir geçiş yaptığını söylemek mümkündür. Mesnevinin hiçbir tertip hususuna riayet etmeden, salt sultanın doğumu üzerine kaside yazarcasına methiye unsurları ile mürekkep bir mesnevi yazmış olması mesnevi türünde yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesnevinin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir:

Bugün zevke cihân âmâde olsun
Bugün bir 'ıyd-ı fevkal'âde olsun (Üsküdarlı Sâfi, 4/1)
Vücûdı dâ'im olsun 'âfiyetde
Muķim olsun serîr-i saltanatda (Üsküdarlı Sâfi, 4/42)

1.1.2.6. Bir 'ıyd-ı Ağhâ

Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesinde karşımıza çıkan bir diğer mesnevi Kurban Bayramı için yazılmıştır.³⁷ 28 beyitten oluşan bu mesnevi Kurban Bayramı'nın faziletlerini anlatmaktadır. Şiirde yine II. Abdülhamid'den bahsedilmiş ve ömrünün ve padişahlığının uzun sürmesi ümidiyle dua edilmiştir. Mesnevinin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir:

Ey şubh-ı münîr-i 'ıyd-ı ağhâ
Ey feyz-i celîl -i Hâķķ te'âlâ (Üsküdarlı Sâfi, 6/1)
Dâ'im buyurup ķulûbı ķıl şâd
Zâtıyla cihâmı eyle âbâd (Üsküdarlı Sâfi, 6/28)

1.1.2.7. Nâ-Tamâm Bir Hikâye-i Manzume

Sâfi'nin dîvânçesinde son olarak karşımıza yarım kalmış bir mesnevi çıkmaktadır.³⁸ 50 beyitten oluşan bu mesnevi başlıklarla ayrılmıştır. Bir avcı ve bir

³⁶ Üsküdarlı Sâfi, *Dîvânçe*, s.5.

³⁷ Üsküdarlı Sâfi, *agy*, s.10-11.

³⁸ Üsküdarlı Sâfi, *agy*, s.25-27.

kızın karşılaşması sonucu avcının kıza âşık olması anlatılmaktadır. Başlığından da anlaşılacağı üzere mesnevinin sonu gelmemiş, konu bütünlüğü sağlanamamıştır. Mesnevinin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir.

Muqaddemlerde bir şūh-ı 'Irākī
Be-gāyet eylemişdi o merākı (Üsküdarlı Sâfi, 20/1)

Duyunca mâcerâ-yı 'aşkı dāye
Ser-āgāz eyledi diger dāye (Üsküdarlı Sâfi, 20/50)



İKİNCİ BÖLÜM

2. 19. YÜZYILDA SÂFÎ MAHLASLI ŞAİRLER

2.1. ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ

Şairin hayatı, çalışmanın konusu olduğu için birinci bölümde ele alınmıştır.

2.2. AHMED SÂFÎ BEY

2.2.1. Hayatı

Ahmed Sâfi Bey'in *Sefînetü's-Sâfi* eserinden alınan bilgilere göre 22 Rebiu'l-ahir 1267'de (24 Şubat 1851) Fatih'te bulunan Bahçekapı'da dünyaya gelmiştir.³⁹ Babası Tatlıdilizâde İbrahim Bey'dir. Ahmed Sâfi, Bahçekapı'da sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim ve tecvid okuduktan sonra Vâlide Sultan Rüşdiyesi'nden mezun olmuştur. Şairin *Sefînetü's-Sâfi* eserinin dördüncü cildinde, verdiği bilgilere göre Ahmed Sâfi Bey'in iki erkek iki kız olmak üzere dört çocuğu bulunmaktadır.⁴⁰ Tatlıdilizâde İbrahim Bey'in memuriyeti sebebiyle Anadolu ve Rumeli'de birçok şehirde bulunmak durumunda kalmışlardır. Sâfi, 1865 yılında Maliye İstikraz Odası'nda memur olmuştur. Şair, Tokatlızâde Hacı Ahmed Efendi'den Arapça, Mirza Efendi'den Farsça eğitimi almıştır.⁴¹

Osmanlı-Rus savaşı sırasında iplikhane, askeri misafirhane ve hastane başkâtipliği yapmıştır. Savaş sonrasında çeşitli askeriye ve mektubî kalemlerinde kâtiplik ve müdürlük yapmıştır. Yaklaşık olarak 48 sene memuriyetine devam etmiş ve 1913 senesinde emekli olmuştur. Memuriyet hayatı sona erdikten sonra sahaflar çarşısında bir dükkân kiralamış ve iki bin ciltten fazla kitabını satmış, buna rağmen bu işten de istediği verimi alamayıp bütün kitaplarını elden çıkarmıştır.⁴²

³⁹ Ahmed Sâfi Bey, *Sefînetü's-Sâfi*, I. Numarasız ilk sayfa.

⁴⁰ Mustafa Karataş, *agt*, s. 8

⁴¹ Necdet Tosun, "Ahmed Sâfi Bey", *DİA*, c. EK-1, Ankara 1999, s. 150-151.

⁴² İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1562

Vefatından önce Özbekler Tekkesi'nde cuma geceleri, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sini okutmaya başlamış, şair istek üzerine Farsça dersleri vermiştir. Ahmed Sâfi, oğlu Binbaşı İbrahim Bey'in evinde 1926 yılında vefat etmiştir.⁴³

2.2.2. Edebi Kişiliği

Ahmed Sâfi'nin *Sefinetü's-Sâfi* adlı eserinden ulaşılan bilgilere göre dünya görüşlerinin Hüseyin Vassaf, Nakşî-Halidî şeyhlerinden Çarşamba'da Yanyalı İsmet Efendi'den etkilenmiş olduğu fakat bunu gizlediği anlaşılmaktadır.⁴⁴ Eserlerinden yola çıkılarak düşünce tarzı araştırıldığında İbn Arabî'den etkilendiği söylenebilir. Hurûfilik ve kimya bilimine ilgisi olduğu bilinen Ahmed Safî dönemin geniş kültüre sahip mutasavvıflarından biridir. Gençliğinde aldığı eğitimler sayesinde Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde de yazdığı bilinmektedir. İsimli-isimsiz birçok makale yayınlamıştır. Şairin *Mecmuam* adlı eserinde çeşitli Acem ve Arap şairlerinin şiirlerinden bölümler verip onları açıklaması Türk edebiyatının şârihlerinden biri olduğunu göstermektedir.⁴⁵

Ahmed Sâfi Bey ile ilgili olarak yine kendi eseri olan *Sefinetü's-Sâfi*'den öğrenebildiğimiz bir bilgi de Türk dili ile ilgili olan görüşleridir. Yazar eserinin VII. cildinde "Dilimizi, Yazımızı Düzeltelim" başlığı altında bir makale yazmıştır.⁴⁶ Makaleden anlaşıldığı üzere 1913 yılında kaleme alınan bu yazıda Türk dili ve yazısı, Sâfi'ye göre daha ayrıntılı incelenmesi ve ağırlık verilmesi gereken bir unsurdur. Makale yazıldığı dönemdeki dil ile ilgili tartışmalarını aktarması ve Ahmed Sâfi Bey'in Türk dilini önemseydiğini ve bu konudaki duyarlılığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

⁴³ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1562

⁴⁴ Mehmet Tıraşçı, *agm* s. 1253-1254

⁴⁵ Ahmed Sâfi, *Mecmuam*, Süleymaniye Ktb. İhsan Mavi Kl., nr. 154, s. 24[b].

⁴⁶ Ahmed Sâfi, *Sefinetü's-Sâfi*, C. VII, s. 589-592 Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsünden alınmıştır.

2.2.3. Eserleri

2.2.3.1. Sefinetü's Sâfi

Hüseyin Vassâf Bey *Sefîne-i Evliyâ*'sında *Sefîne-i Sâfi* adı ile bu eserin ismini zikretmiştir.⁴⁷ Eserin 18 ciltten oluştuğuna dair bilgi vermiş, ancak aralıklarla yazıldığından bazı ciltlerin kayıp olabileceğini de ihtimal dâhilinde tutmuştur. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Bey *Son Asır Türk Şairleri*'nde eserin hacminin büyüklüğünden bahsetmiş ve bulunduğu yer hakkında bilgisi olmadığını ifade etmiştir.⁴⁸ Diğer kaynaklardan farklı olarak eserin nerede bulunduğu dair verilen bilgilerin dışında Ahmed Sâfi Bey'in torunu olan Şükrü Tatlı dil tarafından 2000 TL karşılığında 16 Nisan 1964 tarihinde Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphânesi'ne satıldığı vurgulanmıştır.⁴⁹

Eserin yazma nüshası ilk araştırıldığında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nde sanılsa da daha sonraki araştırmalarda mevcut olan eserin mikrofilminin Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi'nde bulunduğu tespit edilmiştir.⁵⁰ Bu mikrofilmden yapılan fotokopi iste İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) ve İLAM (İlmî Araştırmalar Merkezi) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Eserin aslı hâlâ bulunmamıştır.

Sefinetü's-Sâfi, toplamda 18 ciltten oluşan bu eser 1913-1924 yılları arasında kaleme alınmıştır. Ahmed Sâfi Bey eserinde kendi döneminde yaşamış olan ya da kısa süre önce vefat etmiş olan şair, âlim ve şeyhlerin biyografilerine, bu kişilerin eser ve şiirlerine de yer vermiştir.⁵¹

Eser, yazıldığı yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti'nin ve halkının o dönemdeki kültürel ve sosyal hayatıyla ilgili bilgi edinmek açısından büyük bir rol oynamıştır. Eserde İstanbul'daki bilindik semtlerin tarihi olaylarını, yangınlarını, kaynaklarını, meyhanelerini ve bu meyhanelerin fiyat listelerini yayınlamış, aynı zamanda edebiyat, musiki, hat, kahve, tütün, çay, kuşlar ve çiçekler hakkında da bilgi vermiştir.⁵²

⁴⁷ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1562.

⁴⁸ İbnülemin M. Kemal İnal, *age*, s. 1562.

⁴⁹ Necdet Tosun, *age*, s. 180.

⁵⁰ Necdet Tosun, *age*, s. 179.

⁵¹ Necdet Tosun, *age*, s.179.

⁵² Necdet Tosun, *agm*, s. 150-151.

Sefînetü's-Sâfi adlı bu eser tasavvuf tarihi açısından da bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser içerisinde döneminin önde gelen şeyhlerinin hâl tercümeleri, vahdet-i vücud, Bektaşilik, Hurufilik, ilm-i simya ve genel anlamda tasavvuf hakkında bilgiler bulundurmaktadır.⁵³

Ahmed Sâfi Bey ile ilgili literatür çalışması yapılırken, *Sefînetü's-Sâfi* adlı eserinde *Kasîde-i Hamriyye Tercümesi* adında tercüme bir eseri olduğuna rastlanılmıştır.⁵⁴

2.2.3.2. Mecmuam (İstanbul, 1893/1894)

Bu eserde edebiyat üzerine kısa yazılar, şiirler nükteler ve başta İbn Mâlik'in Elfiyye'si olmak üzere birçok Arap ve Acem şairlerden şiirlerin bölümleri ve bu şiirlerin açıklamaları bulunmaktadır. Mecmua incelendiğinde, içerisinde bir yaşnâme türünde bir şiir örneğine de rastlanılmıştır.⁵⁵

2.3. ŞEYH MUSTAFA SÂFÎ

2.3.1. Hayatı

Diyarbakır müftüsü Salih Efendi'nin oğludur. Dokuz yaşında Kur'an-ı Kerim'i hıfzettiği bilinmektedir. İlk eğitimlerini babasından aldıktan sonra ilimle uğraşmak için İstanbul'da oturmaya karar verse de Çerkeşli Mustafa Efendi tarafından Çerkeş'e davet edilmiştir. Bunun üzerine Şeyh Sâfi üç yıl kadar Çerkeş'te icabet etmiştir. Akrabalarını görmek üzere Diyarbakır'a gitmiş, dönmeden önce ise babası vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra Hicaz'a gittiği bilinmektedir. Sultan Mahmud diğer şeyhleri çağırdığı gibi Şeyh Sâfi'yi de saraya huzuruna çağırmıştır. Şeyh Sâfi'nin hareketlerinden etkilenen Sultan Mahmud, ona çok saygı duymuş ve yüz altın bağışlamıştır. Şeyh Sâfi bu parayı İstanbul'da muhtaç durumda olanlar arasında dağıtmıştır. 1847 yılında vefa etmiştir. İbnülemin M. Kemal, eserinde sahaflarda gezdiği sırada Şeyh Sâfi'nin birkaç ilahisine, na'tına ve yirmi iki yaşında vefat eden oğluna yazmış olduğu bir manzumesine rastladığını belirtmiştir.⁵⁶

⁵³ Necdet Tosun, *agm*, s. 150-151.

⁵⁴ Murat AK, *agm*, s. 131-150.

⁵⁵ Ahmed Sâfi, *age*, s. 22-36.

⁵⁶ İbnülemin M. Kemal, *age*, s. 1564.

Bu bilgilerin dışında şairin edebi kişiliği ya da eserleri ile ilgili bilgilere ulaşamamıştır.

2.4. HACI ABDULLAH SÂFÎ

2.4.1. Hayatı

Kerküklü Sâfi, 1825 yılında Kerkük'te Kale-Meydan mahallesinde doğmuştur⁵⁷ Babası devrinin önemli dervişlerinden Molla Derviş adı ile anılan Muhammed Efendi'dir. Sâfi, eğitim hayatına mahalle mektebinde başlamıştır. Tarih, coğrafya ve mantık gibi derslerde kendi çabasıyla bilgisini genişlettikten sonra ticarete atılmıştır. Boş vakitlerinde ise edebiyat ve şiirle ilgilendiği bilinmektedir.⁵⁸

İstanbul'a babasından kalan Duâ-guyluk⁵⁹ beratını tamir etmek üzere gitmiş ve sekiz yıl burada yaşamıştır. Şair, İstanbul'da bulunduğu sırada bir iftiraya maruz kalmıştır. Vaiz lakabıyla bilinen ve Sâfi'nin birlikte yaşadığı hemşerisi kendi boğazını yaralayarak, konuşmadan el işaretleriyle suçu Sâfi'nin üzerine atmak istemiştir. Dönemin diğer şairleri başta Kerküklü şair Muhammet Mihri, Vaiz'in bu sırada bunalımda olduğunu söyleyerek Sâfi'yi bu iftiradan güç bela kurtarmıştır. Sâfi, yaşadığı bu olayı *İftirâ-nâme* adı altında 3000 beyitlik bir eserle ele almıştır.⁶⁰

Sâfi, bu olaylardan sonra Kerkük'e geri dönmüş ve bir süre kâtiplik görevinde bulunmuştur. Ata Terzibaşı şairin romatizma hastalığına yakalandığını⁶¹, Molla Sâbir ise felç geçirdiğini⁶² söylemiştir. Fakat şairin *İftirâ-nâme*'si üzerine yapılan bir incelemede, Osmanlı arşivlerinden yola çıkılarak şairin "beyin inmesi"ne yakalandığı tespit edilmiştir.⁶³ Şair emekli olduktan sonra, altı yıl boyunca bu hastalığa mahkûm olan Sâfi, 1898 yılında vefat etmiştir.⁶⁴

⁵⁷ Ata Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, C.1, *Ötüken Yayınları*, İstanbul 2013, s. 125.

⁵⁸ Ata Terzibaşı, *age*, s. 125.

⁵⁹ Bkz. Mehmet İşpirli, "Duâgû", *DİA*, C. 9, Ankara 1994, s. 541-542.

⁶⁰ Halil İbrahim Salman, *Osmanlı Literatüründe Ben Anlatılarına Katkı: Abdullah Sâfi'nin (ö. 1898) İftirâ-nâme'si*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2022, s. 11.

⁶¹ Ata Terzibaşı, *age*, s. 126.

⁶² Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 14.

⁶³ Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 14.

⁶⁴ Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 16.

2.4.2. Edebi Kişiliği

Şairin üslubu oldukça sade ve temizdir. Önceki asırları taklit etmek yerine, yeniliklere açık kendi tarzında şiirler yazdığını söylemek mümkündür. Nesir alanında hem resmi yazılar⁶⁵ yazmış hem de edebi yazılara yer vermiştir.

Şairin eserleri anlatılırken ayrıntısı verilecek olan, *Lügât-ı Türkiyye* adlı eserinden yola çıkılarak, şairin ana diline ne kadar hâkim biri olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶ Şair Türkçe'ye olan bu yatkınlığını ve başarısını diğer eserlerinde de göstermiştir. Anlaşılır ve açık bir dille şiir yazmasına rağmen, eserlerinde edebi sanatlara da yer verdiği bilinmektedir. Dönemin şairleri Nevres, Şührü, Eşref İzzet kendi şiirlerini Sâfi'ye göndererek, kendilerine tahmis yazmalarını istemiştir.⁶⁷ Bu bilgidan anlaşılacağı üzere dönemi için hatırı sayılır şairlerden biridir. Şair, sadece edebî şiirler kaleme almamış, kendi etrafında gelişen toplumsal olaylarla da ilgilenmiştir.⁶⁸

2.4.3. Eserleri

Şairin bugün varlığından haberdar olduğumuz yedi eseri bulunmaktadır.

2.4.3.1. Dîvân

Gayri mürettep bir dîvân ve bu dîvân içerisinde yer verilmesi gereken çeşitli eserler bulunmaktadır. Dîvân çeşitli muhtevalarla ilgili düşürülen tarihlerle başlanmıştır. Daha sonra Akif Paşa'nın yazmış oldu *Adem* kasidesine bir "nakîze" ile devam eden dîvânda toplam, 162 gazel, 17 kaside 15 kıt'a, 4 manzum mektup, 2 mesnevi, 2 muşâare, 2 naat, 28 Farsça rubai, 2 şarkı, 7 tahmis, 80 tarih, 1 telgraf-nâme ve 2 terkîb-bend bulunmaktadır.⁶⁹ Yapılan araştırmalarda dîvânın iki nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan biri müellif hatlı olup diğeri müellif hattından istinsah edilen iki nüsha, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁷⁰

⁶⁵ Ata Terzibaşı, age, s. 125.

⁶⁶ Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 43.

⁶⁷ Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 43.

⁶⁸ Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 43.

⁶⁹ Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 24.

⁷⁰ Halil İbrahim Salman, *agt*, s. 47

2.4.3.2. İftirâ-name

Şairin bir diğer eseri, *İftirâ-name* adlı 3000 beyitlik mesnevisidir. Şairin Kerkük'ten İstanbul'a yolculuğu ve İstanbul'da yaşamış olduğu bazı hadiselerin ele alındığı bir eserdir. Otobiyografik özellik taşıyan bu eser, baştan sona şairin uğradığı iftira sonucunda çektiklerini anlatmaktadır. Hapishanede yattığı zaman boyunca kendisi hakkında konuşulnlardan temize çıkabilmek, iftiracı ve fitne insanlardan kendini koruyabilmeyi öğütlemek amacıyla yazılmıştır.⁷¹

Eserin biri müsvedde, biri de temize geçirilmiş olmak üzere iki müellif nüshası bulunmaktadır. Müsvedde nüsha, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer almakta, temize çekilmiş olan nüsha ise Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁷² Eserin ilk ve son beyti aşağıda verilmiştir:

Ḥamd olsun O'nā ki cümle zerrāt
Hük-m-i ẓaderinde māt-dır māt

Mest idi çü yazdı bunu ḥāme
Bağ sākī tamāms yetdi nāme⁷³

2.4.3.3. Lügât-ı Türkiyye

Kerküklü Sâfi'nin yazmış olduğu bir Türkçe sözlük de bulunmaktadır. *Lügât-ı Türkiyye* adlı bu sözlük, 19. yy' da Kerkük'te varolan Türkçe'nin aktarılması açısından önemli bir yere sahiptir. Eserin önsözü Türkçe ile yazılmış ve elif ba sırasına göre sıralaması yapılmıştır.⁷⁴ 3000 kelimedden oluşan bu sözlükte yer yer kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıkları verilmiştir.⁷⁵

2.4.3.4. Kıstâs-ı Müstakîm

Şairin Hristiyanlıktaki teslis inancını reddedip tevhit inancını kanıtlamak için yazmış olduğu, *Kıstâs-ı Müstakîm* adlı bir eseri bulunmaktadır. Şair bu inancı, Hz. Muhammed'in hadislerinin öne sürerek kanıtlamaya çalışmıştır.⁷⁶

⁷¹ Halil İbrahim Salman, *age*, s. 70.

⁷² Halil İbrahim Salman, *age*, s. 46-47.

⁷³ Halil İbrahim Salman, *age*, s. 46-47.

⁷⁴ Halil İbrahim Salman, *age*, s. 122-298.

⁷⁵ Ata Terzibaşı, *age*, s. 130.

⁷⁶ Halil İbrahim Salman, *age*, s. 39.

2.4.3.5. Terceme-i Hüsn ü Dil

Sâfi, Fettâhî'nin yazmış olduğu *Hüsn ü Dil* adlı eseri mensur olarak tercüme etmiştir. Eserin adı *Terceme-i Hüsn ü Dil*'dir.⁷⁷ Sâfi'nin bir diğer tercümesi, Ebu'l Abbas b. Yusuf Ahmed el-Karamânî'nin yazmış olduğu *Ahbâru'Düvel ve Âsâru'l-Üvel*'i çevirdiği üç ciltlik eserdir. Eserin adı *Tercüme-i Ahbâru'Düvel ve Âsâru'l-Üvel*'dir.⁷⁸

2.4.3.6. Emsile

Türkçe ile ilgili yapmış olduğu bir diğer çalışma, atasözlerinin açıklamasını yaptığı düşünülen *Emsile* adlı eseridir.⁷⁹ Eser günümüze ulaşmadığı için kesin bilgilerle anlatmak mümkün değildir.

2.4.3.7. Hikâye

Şairin varlığından haberdar olunan son eseri *Hikâye* adlı eseridir. Tam olarak gizemi çözülemeyen bir eser olsa da tercümelerinden yola çıkılarak, şairin hikâye türüne ilgisinin olduğu ve bu türde bir eser yazdığı düşünülmektedir.

2.5. HOROS MUSTAFA EFENDİ

Ölüm ve doğum tarihleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca 19. yy.'da yaşamış olduğu ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Bağdatlı Nalbant Üstad Emin'in oğludur. Sâid Paşa'nın vezirliği sırasında masrafhane kâtibi olmuş ve daha sonrasında Bağdat Defterdarlığı'na atanmıştır. Kimya ilmi ile ilgilendiği bilinmektedir. Yalnızca Mehmet Akkuş'un hazırlamış olduğu Hatîbî'nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Bağdad* adlı eserinde kendisi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.⁸⁰

2.6. MOLLA MUSTAFA EFENDİ

Asıl adı Mustafa olan şair, Sâfi mahlası ile şiirler kaleme almıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kerküklü Molla Hamid'in oğlu olduğu

⁷⁷ Halil İbrahim Salman, *age*, s. 39.

⁷⁸ Halil İbrahim Salman, *age*, s. 39.

⁷⁹ Halil İbrahim Salman, *age*, s. 40.

⁸⁰ İsmail Hakkı Aksoyak, "Sâfi, Horos Mustafa Efendi", TEİS, 2020, <<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safi-horos-mustafa-efendi>>, erişim tarihi 11.12.2023.

bilinmektedir. Şairin hayatı ile ilgili tek kaynak Hâtibi'nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Bağdad* adlı eseridir. Hatîbî, Sâfi'nin "itdim" redifli gazeline bir nazire yazmıştır.⁸¹

2.7. SAFİYYÜDDİN MUSTAFA

1895 yılında öldüğü bilinmektedir. Asıl adı Safiyyüddin Mustafa olan şair, Sâfi mahlasını kullanmıştır. Hayatı ile ilgili kaynaklarda başka bir bilgiye rastlanılmamıştır.⁸²

2.8. ŞEYHİM SÂFİ

Şairin varlığı Alimcan Yatağanoğlu'nun *Dedemin Cöngünden* adlı eseri ile ortaya çıkmıştır. 19. yy.'da yaşamış olan şairleri içinde bulunduran bir cönkte Şeyhim Sâfi'nin şiiri ile karşılaşmıştır. Kesin olmamakla birlikte bu şairin de 19. yy.'da yaşadığı tahmin edilmektedir.⁸³

81 İsmail Hakkı Aksoyak, "Sâfi, Molla Mustafa Efendi", TEİS, 2020, < <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safi-molla-mustafa-efendi>>, erişim tarihi 11.12.2023.

82 Mehtap Erdoğan, "Sâfi, Safiyyüddin Mustafa", TEİS, 2020, < <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safi-safiyyuddin-mustafa>>, erişim tarihi 11.12.2023.

83 Emine Çakır, "Şeyhim Sâfi", TEİS, 2020, < <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyhim-safi>>, erişim tarihi 11.12.2023.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜSKÜDARLI MUSTAFA SÂFÎ DÎVÂNÇE'Sİ

3.1. ŞEKİL HUSUSİYETLERİ

3.1.1. Nazım Şekilleri

Üsküdarlı Mustafa Sâfî, dîvânçesinde terki-bend, muhammes, mesnevi, kaside, gazel, tahmis, takriz ve kıt'a gibi nazım şekillerini kullanılmıştır.

Esas alınan nüshada na't türünde yazılmış 2 terki-bend, mersiye türünde yazılmış 2 muhammes, biri tamamlanmamış 3 mesnevi, 6 kaside, 62 gazel, 1 tahmis, 1 takriz ve 3 kıt'a, bulunmaktadır. Şairin özellikle gazel şekline ağırlık verdiğini söylemek mümkündür.

Aşağıda çalışılan nüshada bulunan nazım şekilleri, kaç şiirde geçtikleri ve şiir numaraları verilmiştir:

Nazım Şekilleri	Şiir Sayısı	Kullanılan Şiirler
Terkib-bend	2	1, 2
Muhammes	2	18, 19
Mesnevi	3	4, 6, 20
Kaside	6	3, 5, 9, 10, 12, 80
Gazel	62	7, 8, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 82
Kıt'a	3	13, 14, 17
Tahmis	1	16
Takriz	1	11

3.1.1.1. Terkîb-bend

Terkîb-bend edebiyat terimi olarak genellikle altı ile on beyit arasında yazılan en az üç bendden oluşan nazım biçimidir.⁸⁴ Her bendde aynı vezin kullanılır. Yazılan beyitleri birleştiren *vasıta* beyitlerinin kafiyesi bendlerden farklı olmaktadır.

Terkîb-bendlerin kafiyelenişi; aa, xa, xa, xa, xa/yy - bb, xb, xb, xb, xb, xb/zz şeklindedir.⁸⁵ Terkîb-bendler mersiye, medhiye, tenkit, na't gibi farklı konularda yazılabilir. Üküdarlı Sâfi'nin yazmış olduğu, çalışmanın konusu olan nüsha terkîb-bend ile başlamaktadır. Dîvânçe nüshasında toplam iki adet terkîb-bend bulunmaktadır. Terkîb-bendlerden ilki na't türünde yazılmıştır. İkinci terkîb-bend ise başlığından da anlaşılacağı üzere Regaip Kandili'ni konu edinmiş, dönemin gazetelerinden olan Sa'âdet gazetesinde yayınlanmıştır.

“*Na't-ı Şerîf*” başlığı ile yazılmış olan terkîb-bendde *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Sekiz bendden oluşmaktadır. Sâfi'nin yazmış olduğu bu terkîb-bend, Hz. Muhammed'i överek, vasıflarını methederek anlattığı bir şiiirdir. Ayrıca şair Peygamber'in Miraca yükseldiği geceden bahsetmektedir. Bu nedenle *Miraciye* örneği olarak gösterilebilir. Şiirin ilk bendi aşağıda verilmiştir:

Yine taḥrîk idiyor şevkimi ḥādî-i ṭarab
Yine selb eyliyor ārāmımı vādî-i 'Arab

Yine zihnimde tevessü' idiyor şahrâlar
Yine karşımda nümâyân oluyor rāh-ı taleb

Gözlerimde tütüyor ḥāk-i beyābān-ı Ḥicāz
Nazarımda büyüdükce büyüyor naḥl-i rāteb

Ravza-i cennete beñzer o beyābān bence
Gülbün-i nev gibidir ḥār u muğaylān bence (Üsküdarlı Sâfi, 1/1)

İkinci terkîb-bend “*Leyle-i Regāib*” *Ünvānıyla Sa'âdet Gazetesine Derc Olunmuş İdi* başlığı ile nüshada yer almaktadır. *mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün* kalıbı ile yazılmıştır. Dört bendden oluşan bu terkîb-bend Regaip Kandili'ni konu edinmiştir. Şairin yazmış olduğu bu şiir konu bakımından bir *Regaibiyye* örneğidir. Bahsetmiş olduğumuz terkîb-bend örneğinin ilk bendi aşağıda verilmiştir:

⁸⁴ Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 177.

⁸⁵ Yekta Saraç, *age*, s. 177.

Düşdi şadef-i rahme bu şeb ol dür-i yekta
Cibrîl nidâ eyledi ki *el-leyletû hublâ*
Ümmîd-i tûlû'ı bürüdi kevn ü mekânı
A'yân-ı cihân muntazırı oldı ser-âpâ
Hâk eyledi ol nesne-i kübrâya ri'âyet
Kondı bu gece maḥfazaya âyet-i rahmet (Üsküdarlı Sâfi, 2/I)

3.1.1.2. Kaside

Sözlük anlamı kast etmek, yönelmek, doğru yolda bulunmaktır. Edebiyat terimi olarak ise ilk beyti kendi içinde, geriye kalan beyitleri ilk beytle kafiyeli olmak üzere yazılmış en az on beş beyitlik şiirlerdir.⁸⁶

Kasidenin ilk beytine *matla'*, son beytine *makta'*, en güzel beytine *şah beyit* veya *beytü'l-kasîd* denilmektedir. Şairin mahlasını verdiği beyitlere ise *taç beyit* adı verilmektedir. Kasideler nesib bölümlerinde işlenen konulara göre ya da kafiyelerinin son harflerine göre isimlendirilmektedir. Allah'ın birliğini anlatan kasidelere *Tevhid*, Hz. Peygamber ve dört halife için yazılan kasidelere *Na't*, padişah ve vezir övüyorsa *Cülûsiye*, birini kötülemek için yazılanlara *Hicviye*, övdükleri bir kişinin yaptırdığı bir yapıya tarih de düşerse *Tarih* kasidesi adını alır.⁸⁷ Kasideler mürettep dîvân sıralamasında dîvânın başında yer almaktadır. Fakat kasidelerin de kendi içlerinde sıralaması bulunmaktadır.

Nüshada toplamda 6 kaside bulunmaktadır. Eserde bulunan ilk kaside, *Na't-ı Şerîf Diger* başlığıyla ve *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı ile yazılmıştır. Başlığından ve şiirin muhtevasından anlaşılacağı üzere na't türünde yazılmış bir kasidedir. A nüshasında bulunan, on yedi 17 beyitten oluşan bu kaside, B nüshasında yirmi 20 beyitten oluşmaktadır.⁸⁸ B nüshasında geçen kasidenin ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Hâl-i âlemden numâyân eyleyip eşkâl h'vâb
Hâl-i fehmâne olur mir'ât-ı istiḳbâl h'vâb (Üsküdarlı Sâfi)

⁸⁶ Yekta Saraç, *age*, s.21.

⁸⁷ Yaşar Aydemir, "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig Yayınları*, Ankara 2003, S. 24, s. 142-243.

⁸⁸ Âlim Yıldız, *age*, s. 20.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshada geçen kasidenin ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Sırr-ı *mütü'dan*⁸⁹ *ulü'l-ebşâr*⁹⁰ı kılmaz mı *habîr*
Mevtden enzârda olduğça bir *timşâl-i h'âb* (Üsküdarlı Sâfi, 3/1)

İkinci kaside methiye türünde yazılmıştır. *Bu Da Sa'âdet Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi* başlığı ile dîvânçede yer almaktadır. Dönemin padişahı II. Abdülhamid için yazıldığı tespit edilmiştir. 59 beyitten oluşan bu kaside, *mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidenin ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Ey rüz-ı velâdet-i hümâyün
Âfâk-ı leâfetiñle meşhün (Üsküdarlı Sâfi, 5/1)

Nüshada karşımıza çıkan diğer kaside, Mahmud Celâleddin Paşa için medhiye türünde yazılmıştır. *Dâmâd-ı Şehriyârı Devletlü Utüfetlü Maḥmūd Pâşâ Hazretlerinin Şân-ı Âlîlerinde Söylenmiş İdi* başlığı ile kaleme alınmıştır. 29 beyitten oluşan bu kaside, *fâ'ilâtün fâ fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidenin ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Rütbe-i fazlım beni hâr eyledi
İktidârım böyle nâ-çâr eyledi (Üsküdarlı Sâfi, 9/1)

Damad Mahmud Celâleddin Paşa için yazılmış olan kasideden hemen sonra *Müşârün İleyh Hazretleri'ne* başlığı ile tekrar Paşa için bir kaside yazıldığı görülmektedir. 24 beyitten oluşan bu kaside, medhiye türünde yazılmıştır. *mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. Kasidenin ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Bayrâm geldi bâde-i gülfâm nerededir
Ma'hüd şîşeler nerede cām nerededir (Üsküdarlı Sâfi, 10/1)

Nüshada bulunan beşinci kaside, eserde “Kaşîde” başlığı ile yer almaktadır. 13 beyitten oluşan kısa bir kasidedir. Medhiye türünde yazılmış olan bu şiir, *mefâ'ilün*

⁸⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 29.

⁹⁰ Anlayış sahihleri, anlayışı keskin olanlar her şeye dikkat ederek ibret gözüyle bakanlar. Kur'an-ı Kerim'de şu ayetlerde zikrolunmaktadır. (3/13- 24/44; 59/2).

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün kalıbı ile kaleme alınmıştır. Kozanlı Hanedanı'na övgüler yazılmıştır. Şiirin ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Egerçi hānedānlar zümresi mümtāz-ı devrandır
Kozanlı Hānedānı cümlesinden hā'iz-i şāndır (Üsküdarlı Sâfi, 12/1)

Nüshada bulunan son kaside, nüshanın sonlarına doğru gazellerin arasında bulunmaktadır. Sayfalar numaralandırıldığı için bir karışıklık olduğu düşünülmemiştir. *Diger* başlığı ile yazılmış olan bu şiir, otuz bir beyitten oluşmaktadır. *fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün* kalıbıyla kaleme alınan kaside, methiye türünde yazılmıştır. Son beytinde şairin Âsaf mahlasını kullanmış olması, bu şiirin de yine Damad Mahmud Celâleddin Paşa için yazıldığını göstermektedir. Şiirin kime yazıldığının daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk ve son beyit aşağıda verilmiştir:

Yazmağa menkıbet-ı **Âsaf**-ı 'ālî-şānı
Taşınur kilk-i belāğat u edeb ü erkānı (Üsküdarlı Sâfi, 80/1)
Yaşa ey **Âsaf**-ı ahrār malukāne yaşa
Gözi görsün felegiñ hük-m-i dem-i devrānı (Üsküdarlı Sâfi, 80/31)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin kasideleri incelenirken şairin mahlasının geçtiği beyitlerde, kaside nazım şeklinde yazdığı şiirlerden gazel diye bahsetmesi dikkat çekmektedir. Bu durum nüshada bulunan 10 ve 80 numaralı kasidelerinde karşımıza çıkmaktadır:

Şâfi birağ bu şūhî'arz u ifādeyi
Tarz-ı gāzel, leţāfet-i ifhām nerededir (Üsküdarlı Sâfi, 10/23)
Şevk-i luţfuñla yine bir gāzel itdim tanzīm
Nağmelerle okusun bezm-i şafā yārānı (Üsküdarlı Sâfi, 80/24)

Şairin nazım şekillerini doğru bilmediği düşünülebilir. Zira bazı zayıf şairler divanlarında farklı nazım şekillerini farklı başlıklar altında yazmışlardır. Bu durum 19.yy.'a mahsus değildir. Kaside nazım şeklinin, gazel nazım şekline beyit sayısının fazlalığı dışında benzediği düşünülürse şair, gazel ifadesini yanlış anlamda kullanmış olabilir.

3.1.1.3. Muhammes

Muhammes kelimesinin asıl anlamı beşli, beş köşelidir. Edebiyat terimi olarak ise karşımıza beş mısralı bendlerden oluşan nazım biçimi olarak çıkmaktadır. İlk

bendin mısraları birbiri ile kafiyeli diğer bendlerin ise dört mısraı kendi içinde kafiyelidir. Bendlerin son mısraları aynen tekrarlanıyorsa bu muhammeslere muhammes-i mütekerrir, bendler aynen tekrarlanmıyorsa muhammes-i müzdevic adı verilmektedir.⁹¹

Tardiyye, muhammesin vezin ve kafiyesinin özel kullanılan bir şeklidir.⁹² Aruz vezninin *mef'ülü mefā'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazılmaktadır. Bendlerin ilk dört mısrası kendi içinde kafiyelenirken beşinci mısralar kafiyeye dâhil olmaz. Tardiyyelerin kafiye düzeni aaaax, bbbbx, ccccx... şeklindedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçe nüshasında, mersiye türünde yazılmış 2 muhammes bulunmaktadır. İlk muhammes, "*Selmā*" İsminde Bir Kızımın Vefâtında Söylemiştir başlığı ile *mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Toplam altı bendden oluşmaktadır. Bu bendlerin beşinci mısraları aynen tekrar ettiği için bu şiire muhammes-i mütekerrir adı verilmektedir. Şiirin ilk bendi aşağıda verilmiştir:

Firāk-ı rûyî ile oldı gözlerim bākî
Arar, arar bulamam âh o duğter-i pākî
Mekân mı eyledi bilmem hıyâm-ı eflâki
Mağar mı eyledi yoksa şu mesken-i hākî
Eya menâzilü Selmâ fe-eyne Selmâke (Üsküdarlı Sâfi, 18/I)

İkinci muhammes yine mersiye türünde yazılmıştır. Şairin yazmış olduğu bu şiir gerek kalıbı gerekse beşinci mısraların kafiyeye dâhil olmaması sebebiyle tardiyye şeklinde yazılmıştır. Şiir, *Bir Zâtın Kerîmesine Söylenen Mersiyedir* başlığı ile dîvânçede yer almaktadır. *Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazılmış bu şiir toplam yedi bendden oluşmaktadır. Şiirin ilk bendi aşağıda verilmiştir:

Devrân beni yakdı nâra koydı
Gönlüme acıklı yâre koydı
Ne şabra mağal ne çâre koydı
Koynumdan alup mezâre koydı
Devrildi yere fidân Hadîce'm (Üsküdarlı Sâfi, 19/I)

⁹¹ Yekta Saraç, *age*, s. 123-125.

⁹² Yekta Saraç, *age*, s. 124.

3.1.1.4. Kıt'a

Kıt'a kelimesi sözlükte bir nesnenin parçası, bir kısmı anlamına gelmektedir.⁹³ Edebiyatta ise genellikle iki beyitten oluşan matla ve makta beyitlerinin bulunmadığı nazım biçimidir. *Kıt'a* nazım biçimi xa, xa... şeklinde kafiyelenmektedir. Gazel ve kasideden farklı olarak ilk beytindeki mısralar birbiri ile kafiyelenmemiştir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi Bey'in incelenen dîvânçe nüshasında toplamda üç kıt'a bulunmaktadır. Bunlardan biri *Kıt'a bu da müşārün ileyh hazretlerine* başlığında bir şiir yazılmıştır. Bu kıt'anın da Mahmud Celâleddin Paşa için yazıldığı düşünülmüştür:

Ƙudūm-ı Hāzret-i Āşaf'la gözdağı gūyā
Nazīredir bu cihānda maḳām-ı Maḥmūd'a
Nidā-yı hātif-i ğaybīyi istirā' eyler
Ƙulaḳ virenler o kūh üzre nefḫa-i 'ūda (Üsküdarlı Sâfi, 17)

Diğer iki kıt'a *Fotoğraf Modasına* başlığı altında bir fotoğraf tasviri için yazılmıştır. Fakat fotoğrafın ne ile ilgili olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Şiirden anlaşıldığı kadarıyla fotoğrafta dönemin padişahı ve hanedan üyeleri tasvir edilmektedir. Nüshanın derkenarda bulunan yazısında “Merhum Hikmet Bey'indir” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Aynı dönemde yaşamaları ve birbirlerini tanıdıkları ortaya çıktığından bu kişinin Hersekli Ârif Hikmet Bey olduğu düşünülmektedir.⁹⁴ Bahsedilen kıt'alar aşağıda verilmiştir:

Bir kere Şu taŐvīre baŐīretle baḳanlar
Endām-ı zekā perverine mā'il olurlar
Yā rūḫ-ı muŐavver Őanup ol hey'eti yāḫud
Tasvīrde rūḫ oldığına ḳā'il olurlar (Üsküdarlı Sâfi, 13)

Şu ra'na locada a'zā-yı pāk ḫāndānıyla
Görünce Hāzret-i PāŐā-yı 'ālīŐānı bir yerde
Taḫammül eylemez nezzāre-i nevvārına gözler
Görür zīrā güneşle encüm-i tābānı bir yerde (Üsküdarlı Sâfi, 14)

3.1.1.5. Mesnevi

Mesnevi kelimesinin sözlük anlamı ikili, ikişer ikişerdir. Bir edebiyat terimi olarak aynı vezinle yazılmış, her beyti kendi içinde kafiyelenen nazım biçimidir. Kesin

⁹³ Yekta Saraç, *age*, s. 73.

⁹⁴ Bkz. Hasan Aksoy, “Hersekli Ârif Hikmet Bey”, *DİA*, C.17, Ankara 1998, s. 233-235.

olarak verilebilecek bir beyit sayısı olmamakla beraber iki ile otuz beyit arasında yazılmış olan mesnevilere şairlerin dîvânlarında yer verilmektedir.⁹⁵ Fakat mesnevi türü daha çok uzun ve konulu hikâyeleri yazmak için kullanılan bir nazım biçimidir. Uzun hikâyelerin mesnevi nazım biçiminde yazılmasının sebebi, kafiyelenme açısından beyitlerin birbiri ile alakası olmaması ve uzunluk açısından bir sınırının olmamasıdır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesinin esas alınan nüshasında biri tamamlanmamış olmak üzere üç mesnevi bulunmaktadır.

Nüshada bulunan ilk mesnevi II. Abdülhamid'in doğum günü için yazılmıştır. *Velâdet-i Pür-Mes'adet-i Şehinşâhî'ye Müşâdif Bir Rûz Kılavuzda Jön Gazetesi'nde Derc Olunmuş İdi* başlığı altında nüshada yer almaktadır. Toplam 42 beyitten oluşan bu mesnevi *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* vezniyle kaleme alınmıştır. Mevlid türünde yazılmış bir mesnevi olması dikkat çekmektedir. Nazım şekli olarak mesneviye uygun olsa da şairin konu bakımından kaside şekline daha uygun bir şiir yazdığı tespit edilmiştir. Mesnevinin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir:

Bugün zevke cihân âmâde olsun
Bugün bir 'ıyd-ı fevkal'âde olsun (Üsküdarlı Sâfi, 4/1)
Vücüdî dâ'im olsun 'âfiyetde
Muķim olsun serîr-i saltanatda (Üsküdarlı Sâfi, 4/42)

Nüshada bulunan bir diğer mesnevi Kurban Bayramını anlatmak üzere yazılmıştır. 28 beyitten oluşan bu mesnevi *Bir 'ıyd-ı Adhâda Yine "Sa'âdet" Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi* başlığı ile nüshada yer almaktadır. Şiir, *mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün* vezniyle kaleme alınmıştır. Şair bir önceki mesnevisinde olduğu gibi konu bakımından kaside nazım şekline uygun bir şiir yazmıştır. Kurban Bayramı'nın güzellikleri anlatılmış, yine dönemin padişahı II. Abdülhamid'e övgüler yazılmıştır. Mesnevinin ilk ve son beyti aşağıda verilmiştir:

Ey şubh-ı münîr-i 'ıyd-ı adhâ
Ey feyz-i celîl -i Hakk te'âlâ (Üsküdarlı Sâfi, 6/1)
Dâ'im buyurup kulûbı kıl şâd

⁹⁵ Yekta Saraç, *age*, s. 79.

Zâtıyla cihâmı eyle âbâd (Üsküdarlı Sâfi, 6/28)

“*Nâ-tamâm Bir Hikâye-i Manzûme*” başlığı ile mesnevi nazım biçiminde kısa bir hikâye yazdığı görülmektedir. Hikâye, başlıklı ve başlıksız olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır. Bir avcı ile bir kız arasında geçen bir hikâyedir. Sıcaktan bunalıp suya giren kız ile sayyadın onu görmesi ve âşık olması etrafında gelişmiş olan bu hikâye tamamlanmadığı için konu bütünlüğü görülmemektedir. Mesnevi’nin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir:

Muqaddemlerde bir şüh-ı ‘Irākî
Be-gâyet eylemişdi o merākı (Üsküdarlı Sâfi, 20/1)

Duyunca mâcerâ-yı ‘aşkı dâye
Ser-âgâz eyledi diger dâye (Üsküdarlı Sâfi, 20/50)

3.1.1.6. Gazel

Gazel, kelime anlamı olarak aşktan bahsetmek, kadınlarla âşıkane konuşmak, onlarla bu tarzda muhabbette bulunmaktır.⁹⁶ Gazeller beş ile dokuz beyit arasında yazılan nazım biçimidir. Gazeller çok çeşitli konularda yazılabilmektedir. Fakat en yaygın konusu aşkın beraberinde getirmiş olduğu hazzı ya da acıyı konu edinen gazellerdir. Bu tarz gazellere *âşıkane* gazel adı verilmektedir. Dünya zevklerini ön planda tutan gazellere *rindâne* gazel, sevgilinin güzelliğine duyulan istek ile ilgili yazılan gazellere *şûhane* gazel adı verilmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Safi Bey’in dîvânçesinin incelenen nüshasında *Gazeliyyat* başlığı altında gazelleri bulunmaktadır. Fakat bu bölümden önce başka gazeller daha yazmıştır. Toplamda 64 adet gazeli bulunmaktadır. Gazellerinde belli başlı vezinler kullanmayı tercih etmek yerine, çeşitli vezinler kullanmış olduğu tespit edilmiştir. Şairin gazellerini çoğunlukla *fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün, mef’ülü fâ’ilâtün mef’ülü fâ’ilâtün, mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün, mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* kalıpları ile yazmış olduğu görülmektedir. Gazellerinin içinde tahmis ve musammat gazele de yer vermiştir. Gazeller muhteva yönünden incelendiğinde tasavvuf konulu gazeller olduğunu söylemek mümkündür. Şairin tasavvuf konulu şiirlerini anlayabilmek için, hayat görüşlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Her

⁹⁶ Yekta Saraç, *age*, s. 47.

tasavvufi gazeli ilk okunuşta derinliklerini anlayabilecek tarzda yazılmamıştır. Şair hayata, ölümden sonra yaşama kendi bakış açısıyla yaklaşmıştır. Şaire göre insanlar bu dünyada bir başlangıç ve bir son olduğunu unutmuştur. Sâfi, başlangıcı ve sonu hatırlamak isteyen beyitler yazmıştır:

Bilen yok ibtidāyı, intihāyı
Faḫaṭ bir ibtidā bir intihā var (Üsküdarlı Sâfi, 37/8)

Bütün dünyā tecelliyāta mazhar
Bütün eşyāda esrār-ı Hudā var (Üsküdarlı Sâfi, 37/3)

Şair tasavvuf konulu gazellerin dışında sosyal hayat ilgili gazeller de yazmıştır. Dönemin eğlence gecelerini anlattığı, sahil-nâme olduğu düşünülen bir gazel kaleme almıştır. Genellik İstanbul tasvirleri için yazılan sahil-nâmelerde Boğaziçi ve Boğaziçi'nin sahilleri anlatılmaktadır. Bu tür şiirlerde Galata, Rumeli ve Anadolu kıyıları olmak üzere birçok sahil ele alınabilmektedir. Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin şiirinde ise Haliç tasvir edilmektedir. Bahsedilen gazelinden bir beyit aşağıda verilmiştir:

Sefâyinden yanan ḫandîl bahri nūra ḡarḫ itmiş
Şu sāhilḫāneler virmiş Ḥalīc'e başḫa bir zīver (Üsküdarlı Sâfi, 7/4)

Bu konuların dışında şairin en çok âşıkane ve şūhane gazeller yazdığı görülmektedir. Bu konularla ilgili yazmış olduğu birkaç beyit aşağıda verilmiştir:

Ben izdiyād-ı ḡamdan günden güne zebūnum
Lākin o māh-pārem dünden bugün güzeldir (Üsküdarlı Sâfi, 61/4)

Cemāl-i māh-ı pertevi ḫicāb-ı ihtifādadır
O bir içim şudur faḫaṭ fezā-yı Kerbelā'dadır (Üsküdarlı Sâfi, 22/1)

3.1.1.7. Tahmis

Tahmis kelimesinin sözlük anlamı beşlemedir.⁹⁷ Edebiyatta karşımıza genellikle başka bir şairin gazel ya da kasidesinin beyitlerinin önüne aynı vezin ve kafiyede eklenmesiyle oluşturulan bir nazım biçimi olarak çıkar. Tahmisler “aaa(aa),

⁹⁷ Yekta Saraç, *age*, s. 130.

bbb(ba)...” şeklinde kafiyelemektedir. Tahmis yazmanın asıl amacı meşhur bir şiirin meşhurluğundan yararlanarak şairin kendi şiirini ön plana çıkartmak istemesidir.⁹⁸

Üsküdarlı Mustafa Sâfi Bey’in dîvânçesinin incelenen nüshasında üç adet tahmis bulunmaktadır. Şair *Müşārün İleyh Maḥmūd Pāşā Ḥazretlerine Ğazel ‘Āliyelerine Taḥmīsidir ve Ğazel-i ‘Acizī; Ḥazret-i Āşafīñ Taḥmīsidir* başlıkları ile dîvânçede bu şiirlere yer vermiştir Araştırmalar sonucunda şairin Damad Mahmud Celâleddin Paşa’nın nedimi olması sebebi ile *Müşārün İleyh Maḥmūd Pāşā Ḥazretlerine Ğazel ‘Āliyelerine Taḥmīsidir* başlıklı şiirin Mahmud Celâleddin Paşa’ya yazıldığı anlaşılmaktadır. İkinci tahmis *Bu Daḥı* başlığı ile ilk tahmisin devamında verilmiştir.

Ğazel-i ‘Acizī; Ḥazret-i Āşafīñ Taḥmīsidir başlıklı gazel ise Mahmud Celâleddin Paşa tarafından Üsküdarlı Mustafa Sâfi Bey’in gazeline yazılmış bir tahmis olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair kendisine yazılmış olan bu tahmise de dîvânçesinde yer vermiştir. Eserin bütünlüğünü bozmamak adına Paşa’nın tahmisi de aynı şekilde transkript edilmiş fakat dipnotta Mahmud Celâleddin Paşa’ya ait olduğu belirtilmiştir.

İlk tahmis *mef’ülü fā’ilātün mef’ülü fā’ilātün* kalıbıyla yazılmış olup aaa(aa), “bbb(ba), ccc(ca), ddd(da)...” şeklinde kafiyelemiştir. İkinci tahmis ise *mef’ülü fā’ilātü mefā’ilü fā’ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

3.1.1.8. Takriz

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, bir takriz kaleme almıştır. Mahmud Celâleddin Paşa’nın yazmış olduğu dîvânı tanıtmak ve övmek amacıyla yazıldığı söylenebilir. *Müşārün ileyh Ḥazretlerinin Dîvân-ı ‘Ālilerine Takrīzdir* başlığı ile dîvânçede yer alan bu şiir, 14 beyitten oluşmaktadır. Takriz türünde yazılmış bu gazelin ilk beyti aşağıda verilmiştir:

Bâḳ ne ‘ālīdir cenāb-ı Āşafīñ dîvânına
Nükteler dîvân durur doğana ‘uluvv-i şânına (Üsküdarlı Sâfi, 11/1)

⁹⁸ Yekta Saraç, *age*, s. 130.

3.1.2. Vezin Hususiyetleri

Üsküdarlı Mustafa Sâfi Bey'in çalışmaya konu olan dîvânçe nüshasında bütün şiirler aruz vezni ile yazılmıştır. Şair, dîvânçesinde toplam 18 farklı vezin ile şiirlerini kaleme almıştır. Dîvânçede en çok kullanılan vezin *fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün* veznidir. Toplamda 14 şiirde kullanılmıştır. İkinci olarak en çok *fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün* vezni kullanılmıştır. Dîvânçede toplamda 12 şiir bu vezinle kaleme alınmıştır. Toplamda 11 şiirde kullanılan *mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün* vezni, dîvânçede en çok kullanılan üçüncü vezindir.

Şairin incelenen dîvânçesinde kullanılan vezinlerin listesi ve hangi şiirlerde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda gösterilmiştir:

Vezin	Şiirler
<i>fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün</i>	14 (1, 20, 28, 39, 42, 46, 47, 48, 59, 63, 64, 65, 69, 80)
<i>fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün</i>	12 (3, 11, 14, 21, 24, 31, 38, 44, 49, 51, 54, 67)
<i>mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün</i>	11 (7, 8, 12, 15, 22, 36, 50, 52, 53, 57, 81)
<i>mef'ülü fā 'ilātü mefā 'ilü fā 'ilün</i>	7 (10, 20, 27, 29, 30, 62, 76)
<i>mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün</i>	6 (4, 20, 33, 34, 37, 43)
<i>mef'ülü mefā 'ilü mefā 'ilü fe 'ülün</i>	6 (2, 13, 23, 32, 56, 66)
<i>mef'ülü mefā 'ilün fe 'ülün</i>	3 (5, 6, 19)
<i>fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün</i>	3 (9, 45, 75)
<i>mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün</i>	3 (16, 35, 71)
<i>mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün</i>	4 (17, 18, 55, 70)
<i>mef'ülü fā 'ilātün mef'ülü fā 'ilātün</i>	2 (25, 61)
<i>fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün</i>	2 (78, 79)
<i>fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün</i>	2 (68, 74)
<i>mef'ülü mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün</i>	1 (82)
<i>müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün</i>	1 (40)

<i>fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fā 'lün</i>	1 (41)
<i>fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fa 'ilün</i>	1 (60)
<i>mütefā 'ilün fe 'ülün mütefā 'ilün fe 'ülün</i>	1 (26)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi Bey'in dîvânçesinin incelenen nüshasında, neredeyse her şairin şiirlerinde görülen kusurlar elbette vardır. Fakat 19. yy.'ın klasik edebiyat geleneğini devam ettiren diğer şairler gibi Sâfi de, aruzu Türkçe 'ye oldukça başarılı tatbik etmiştir. Şiirlerinde çok az derecede kusurlara yer vermiştir. Şairin şiirlerinden anlaşıldığı üzere vezne uygun yazmaya dikkat etmiş, yazmış olduğu beyitlerin daha iyi anlaşılması için şiirlerini özenle yazdığını söylemek mümkündür.

Asıl anlamı aruz kalıplarında meydana gelen değişikliklerdir. Zihaf, Türk edebiyatında Arapça ve Farsça kelimelerde kapalı hece olarak okunması gereken hecelerin açık hece şeklinde okunmasıdır. Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesinde zihaf yapılan beyit örneği aşağıda verilmiştir:

Ey 'âtı**fet** Hudâ-yı **zü'l**- minen
Kıldı kıdemiñ 'uyünü rüşen (Üsküdarlı Sâfi, 5/12)

Şair, Türkçe söyleyişin yoğun olduğu yerlerde, özellikle Türkçe kelimeler ve eklerde imlaya göre elif, vav, ya ve hemzeli biten heceleri, hem vezin gereği hem ahenk ve musikiyi artırmak maksadıyla hem de ikilemelerdeki son heceleri uzun olarak kabul ettiği dikkat çekmiştir:

Ravza-i Rıdvân'ı Şâfi âdemiñ görmez gözi
Kimseyi Allâh maħrûm etmesin dîdârdan (Üsküdarlı Sâfi, 44/6)

Egerçi hânedânlar zümresi mümtâz-ı devrândır
Kozanlı Hânedânı cümlesinden hâ'iz-i şandır (Üsküdarlı Sâfi, 12/1)

Gider kuşlar zamānı murğ-ı zâra
Kıyar aqşâma dek biñ murğ-ı zâra (Üsküdarlı Sâfi, 20/2)

Kerâmâtıyla meşhûndur cevānib
'İnâyetiyle memnûndur ecānib (Üsküdarlı Sâfi, 4/22)

Bazı mısralarda veznin aksadığı görülse de, bu aksamaların yeni nüshalar ortaya çıktıkça düzeleceği tahmin edilmektedir. Bunların dışında dîvânçe nüshasında vezin aksamaları genellikle hece eksikliğinden ya da fazlalığından kaynaklanmaktadır. Örneğin aşağıda vermiş olduğumuz beyit örneğinde *fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün* kalıbının son tef'ilesi olan bir hecesi eksik kalmıştır:

Dīde-i bīdārī ḥ^vāba māil olmazdı anıñ
Hep olurdu dīde-i bīdār meyyāl-i ḥ^vāb (Üsküdarlı Sâfi, 3/13)

3.1.3. Kafiye Yapısı

Genel anlamıyla kafiye, klasik Türk edebiyatında en az iki mısranın sonundaki ses tekrarı olarak tanımlanabilir. Bu sesi gösteren harfe revî adı verilmektedir. Kafiyenin doğru olabilmesi için mısra sonundaki kafiyelenen kelimelerin anlam ya da yazılışlarının birbirinden farklı olması gerekmektedir.⁹⁹ Klasik Türk edebiyatında kafiye, vezin kadar önemli bir kavramdır. Bir şairin iyi bir şiir yazabilmesi için vezin bilgisinin yeterliliği kadar kafiye bilgisinin de olması gerekmektedir. Kafiye, klasik Türk şiirinde önemli ahenk unsurlarındandır.

Kafiye ses ile ilgili bir ahenk unsuru olarak görülse de şairin kelime ve imlâ bilgisi ile de alakalıdır. Bir şiirde mısraların sonlarının kafiyeli sayılabilmesi için aynı ses ve heceler kullanılmalıdır. Arap alfabesinde Türkçe karşılığı aynı olan bazı harfler (örn. peltek se-sin, peltek ze-ze) kafiye olarak kullanılmamalıdır. Bunun dışında önemli olan başka bir nokta ise sırf kafiyeyi sağlayabilmek için mısranın şiirin anlam bütünlüğünü bozan kelimelerle bitirilmesidir. Kafiye her ne kadar ses unsuru olarak bilinse de şiirin anlam bütünlüğünü bozmamalıdır.

Dîvânçede kullanılan kafiyeler, aşağıdaki tabloda kafiyenin geçtiği şiirlerle birlikte verilmiştir:

⁹⁹ Yekta Saraç, *age*, s. 257.

Kullanılan Kafiyeler	Kafiyenin Geçtiği Şiirler
-ā	22, 23, 27, 30, 32, 37, 48, 62, 63, 69, 72, 78
-ān	11, 12, 16, 26, 31, 39, 45, 47, 51, 52, 53, 59, 74, 75, 79, 80
-āb	58, 68
-ām	10, 28, 76
-am/em	82
-ār	9, 16, 33, 34, 40, 44
-ar/er	7, 8, 25, 54, 70, 73
-āt	60, 64, 65
-āl	15, 38, 42, 55
-an/en	35, 43, 66
-āre	46
-ād	21, 36
-āk	18
-ūd	56, 57
-ün/ün	24,
-ül/ül	77
-ūr	49
-el	61
-īn	67

Redif, kafiyeyi meydana getiren revî, yani kafiyenin bulunduğu harften ya da kelimedenden sonra gelen anlam ve imlâ bakımından aynı ek, kelime ya da kelime topluluklarına verilen isimdir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, redifleri hem kelime hem ek hem de kelime ve ek halinde şiirlerinde kullanmıştır. Dîvânçede kullanılan redifler, aşağıdaki tabloda geçtikleri şiirlerle birlikte verilmiştir:

Kullanılan Redifler	Rediflerin Geçtiği Şiirler
bahçe	1/I
-a(y)ım	1/II
-nın	2/III
o gece	1/7
h̄vāb	3
olsun	5
bā'is	5
et	5
eyledi	9
nerdedir	10
-ı(n)a	11
-dır	12
olalı	16
ederim	16
-i/i	18, 80
ur	20
-ı hakdır gönlüme	21
-dadır	22
-ı kalbimi	24
-lara sığmam	23
oldı	25
-a geldim	26
-a atdılar	27
oluyor	28, 42
benim	30
-ımın	31
sanurlar	32
-i ararım	35
olur peyda	36

var	37
-ı boynuna	38
yaraşur	39
bilirsin	43
-dan	44
gibi	45
-sine	46
kaldı	47
-sı yanar	48
olur	49, 58, 67, 75
eylerim her gün	50
gelmesin	51
-e lazımdır	52
-lardan	53
olsun olmasın	54
-ından	55
etmek içindir	56
-um yok	57
ne durur	59
didik	60
-dır/dir	61, 81
-ı söylesem	62
güzeli	63
geçiyor	64
-ımda seni	65
oldum	66
-ımız vardır	68
-da gözümde çıktı	69
-e(s)i var	71
-ı dilberimdir	72

-im ben	73
mahabbetdir	74
-ı(n)ı	75
çekerim	76
-dandır	78
duruyor	79
görecekdir	82

Kafiyelerin kendi içinde çeşitleri bulunmaktadır. Bu çeşitlendirmeler, kafiye tekrarlanan ses sayısına göre oluşturulmuştur.

3.1.3.1. Mücerred Kafiye

Sadece revî harfin tekrarlanması ile oluşturulmuş kafiyelere mücerred kafiye adı verilmektedir.¹⁰⁰ Şair mücerred kafiye genellikle “ā” harfi ile yapmıştır. Dîvânçesinde mücerred kafiye sayısı oldukça fazladır. Mücerred kafiye yer verdiği beyitler aşağıda verilmiştir:

Şu dâğda añaşılmaz bir şadā var

Şu ırmağda tükenmez mâcerā var (Üsküdarlı Sâfi, 37/1)

Şu sessiz evde bir āheng hissi

Şu ıssız çölde şavt-ı āşinā var (Üsküdarlı Sâfi, 37/2)

Vuşlat deminde görmedi gönlüm beğā benim

Düşdüm belā-yı fırkate hâlim fenā benim (Üsküdarlı Sâfi, 30/1)

3.1.3.2. Mürekkebi Kafiye

Mürekkebi kafiye kendi içinde üçe ayrılmaktadır.

3.1.3.2.1. Mürdef Kafiye

İçinde ridf harfi bulunan kafiyelerdir.¹⁰¹ Ridf, reviden önce gelen elif(â), vâv(v) ve ye(î) harfleridir.

¹⁰⁰ Yekta Saraç, *age*, s.272.

¹⁰¹ Yekta Saraç, *age*, s.272.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesinde, mürdef kafiye örnekleri –ân, –âb, –âm, –âr, –âl, –ât, –âd, –âk, –în şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Şair ağırlıkla mürdef kafiye kullanmıştır. Mürdef kafiye kullandığı beyitler aşağıda verilmiştir:

Bâk ne 'âlîdir cenâb-ı Āşaf'ın dîvânına
Nükteler dîvân durur doğana 'uluvv-i şânına (Üsküdarlı Sâfi, 11/1)

Dolaşup diyâr-ı hicri der-i dilsitâna geldim
Ġamı, iftirâkı, derdi, elemi beyâna geldim (Üsküdarlı Sâfi, 26/1)

Def-i ħumârımın sebebî bir şarâb olur
Bir gün şarâb olmasa ħâlîm ħarâb olur (Üsküdarlı Sâfi, 58/1)

Yine rûħum sever eşnâ-yı vefâtımda seni
Ölürüm terk idemem ħâl-i ħayâtımda seni (Üsküdarlı Sâfi, 65/1)

Laĥza laĥza feyz-i 'aşĥ imdâd-ı Ĥak'dır gönlüme
'Āşıkıyyet imtiyâzı dâd-ı Ĥak'dır gönlüme (Üsküdarlı Sâfi, 21/1)

Niye âhımla semâvât siyeh-fâm oluyor
Yalnızlık büküyor boynumu aĥşam oluyor (Üsküdarlı Sâfi, 28/1)

Dün gece vechine zülfün nigârım
Yüz üstü kaldı cümle kâr u bârım (Üsküdarlı Sâfi, 33/1)

3.1.3.2.2. Mukayyed Kafiye

Revî harften önce kayd harfinin bulunduğu kafiye mukayyed kafiye adı verilmektedir. Kayd harfi revî harften önce bulunan, ridf dışındaki sessiz harfler anlamına gelmektedir.¹⁰²

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesinde çok fazla sayıda mukayyed kafiye örneğine rastlanmamıştır. Yalnızca bir adet gazelde mukayyed kafiye örneği bulunmaktadır:

Hey'etimden beni zann eyleme şûĥ u şenim
Ne kadar şen görünüyorsam o kadar dil-tengim (Üsküdarlı Sâfi, 41/1)

Düşeli miĥnetiñe böyle süzöldüm kaldım
Yanalî âteşiñe kül gibi oldu rengim (Üsküdarlı Sâfi, 42/2)

¹⁰² Yekta Saraç, *age*, s.272.

3.1.3.2.3. Müesses Kafiye

Müesses kafiye ise te'sis harfi bulunduran kafiyelere verilen isimdir. Te'sis harfi, revî harfi ile arasında harekeli bir harf bulunduran eliftir.¹⁰³

Üsküdarlı Sâfi'nin dîvânçesinde müesses kafiye örneği çok fazla olmasa da birkaç şiirde rastlanmıştır. Kafiye örnek olabilecek beyitler aşağıda verilmiştir:

Serler olmakda fedâ gamze-i hûn-hâresine
Bağalım nerde gönül başımızıñ çâresine (Üsküdarlı Sâfi, 46/1)

Lehçesi gitdikçe nūrānî olur
Hacc-ı evvel farz eden şānî olur (Üsküdarlı Sâfi, 75/1)

Üsküdarlı Sâfi'nin dîvânçesinde kafiye ile ilgili dikkat çeken bir başka husus ise aynı kökenden olmayan yani Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri karışık bir şekilde kafiyelemesidir. Aşağıda vermiş olduğumuz örnekte Farsça olan “gerdün” kelimesi Arapça “memnün” kelimesi ile kafiyelenmiştir.

Hurşîd nişân mı taqdı çarha
Bir tāk-ı zafer midir bu gerdün (Üsküdarlı Sâfi, 5/3)

Dünyāya sirāyet itdi şādî
Feyziñle zamāne oldı memnün (Üsküdarlı Sâfi, 5/4)

Üsküdarlı Sâfi, dîvânçesinde çok fazla kafiye kusuruna rastlanmamıştır. Ses benzerlikleri olan harfleri farklı kullanmayı kusur olarak görmediği düşünülmektedir. Özellikle “a,e” okunabilen elif harfinde ve “ı,i” okunabilen ye harfinde bu tarz kullanımlar olduğu görülmektedir.

Benzer seslerin kullanımı dışında â,a ve ı,î gibi harflerin de birbiri ile kafiyelendiği örneklere rastlamak mümkündür.

İki 'âlemde zevk-i rûhānî
İki başdan olan maḥabbêdir (Üsküdarlı Sâfi, 74/2)

Eñ ḥazîn mâcerâ sirişk-i revân
Eñ güzel dāsitān maḥabbêdir (Üsküdarlı Sâfi, 74/3)

¹⁰³ Yekta Saraç, *age*, s.272.

3.1.4. Diğer Bazı Ahenk Unsurları

Klasik Türk edebiyatında şairler için şiirde ahenk en önemli unsurlardandır. Okuyanın daha iyi ezberleyebilmesi ve okuyanın kulağına nağmeli bir şekilde gelebilmesi için şiirde ahenge önem verilmiştir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesi incelenirken yaşadığı dönemde gazellerin bestelendiğini gösteren ifadelerle karşılaşılmıştır. Bu nedenden dolayı şairin de ahenk unsurlarına ayrıca dikkat ettiği söylenebilir. Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin şiir dili şirin anlam bütünlüğünün dışında kulağa gelen ses bakımından da üstündür. Özellikle klasik Türk edebiyatında şiir yapısında ses uyumu, şiirin akılda kalıcılığını arttırmak için oldukça önemli bir unsurdur. Şairin gazellerini bestelenecek derecede ahenkli bulması dikkat çeken unsurlardandır:

Olup pür-şevk ben de eyledim bir nev-ğazel tanzîm
Amân hânendeler derhâl tutsunlar anı ezber (Üsküdarlı Sâfi, 7/10)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, şiirde ahengi sağlamak için sadece beyit sonlarında kafiye ve redif gibi unsurlardan yararlanmamıştır. Beyitlerin başında kelime ve ek tekrarları ile şiire ahenk katmıştır. Şiirlerinin çoğunda aynı kelimelerle başlayan beyitlere rastlamak mümkündür:

Bugün zevke cihân âmâde olsun
Bugün bir 'ıyd-ı fevkal'âde olsun (Üsküdarlı Sâfi, 4/1)

Bugün ber-mücib-i hayrû'l-fehâvî
Ser-â-pâ eşref-i sa'ati hâvî (Üsküdarlı Sâfi, 4/2)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere şair beyitlerinde kelime tekrarlarını ahenk unsuru olarak kullanmıştır. Kelime tekrarlarının dışında ekler ile de ahengi sağladığı görülmektedir:

Donanmış şevk-i şeh-âyîn ile kâşâneler berâber
Boyanmış nûra mektebler 'umûmen kulleler, evler (Üsküdarlı Sâfi, 7/1)

Zuğâklar öyle rûşen şanki şeh-râh-ı hidâyêtdir
Konaklar öyle şen güyâ birer huld-ı şafâ-güster (Üsküdarlı Sâfi, 7/2)

Şair beyit başında ahengi sadece kelimeler ve eklerle değil, benzer sesli ikilemeleri kullanarak da meydana getirmiştir:

Pâre pâre eyledi gamzeñ derûn-ı kalbimi
Kaatre kaatre gözlerimden dökdi hûn-ı kalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/1)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin divânçesinde beyit içi ahenk unsurları beyit başındaki ahenk unsurlarına göre daha az sayıdadır. Bu kısımlarda şair özellikle kelime tekrarları ile ahengi sağlamıştır:

Egerçi **hânedânlar** zümresi mümtâz-ı devrandır
Kozânlı **Hânedâni** cümlesinden hâ'iz-i şandır (Üsküdarlı Sâfi, 12/1)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, beyit içinde kelime tekrarlarının yanı sıra kelimelerin eklerini tekrarlayarak şiire ahenk katmaktadır.

Cemâl 'âşıkıyam vech-i ahseni ararım
Bahâr bülbülüem bezm-i gülşeni ararım (Üsküdarlı Sâfi, 35/1)

Şu sessiz evde bir âheng hissi
Şu işsiz çölde şavt-ı âşinâ var (Üsküdarlı Sâfi, 37/2)

3.2. ÜSLUP HUSUSİYETLERİ

Bir şairin şiir yazabilmesi, okuyucuya anlatmak istediklerini aktarabilmesi için ihtiyacı olan tek şey dildir. Şairlerin eserlerinde kullandıkları dil; eserin yapısını, şairin düşüncelerini ve sanatını ortaya çıkartmaktadır. Klasik Türk edebiyatında kimi şair söylenenden çok söyleyiş tarzının güzelliğine önem verirken kimi söylenenin ne olduğuna önem vermiştir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, bu iki görüşün ortasında kalmış bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Sâfi, hem kendi kullandığı dil ile şairliğini ispat etmeye çalışmış hem de özellikle biçim konusunda yenilikler deneyerek söyleyiş tarzını güzelleştirmeye çalışmaktan uzaklaşmıştır. Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin şiirleri incelendiğinde şairin özellikle gazellerinde Türkçeyi oldukça açık ve anlaşılır bir şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. Örneğin aşağıda vermiş olduğumuz beyitte şair, şiir yazmaya kuvvetinin kalmadığını söyleyerek şiiri bitireceğini okuyucuya haber vermektedir:

Velâkin bende şimdi nazm-ı şî' re kalmadı kudret
Cefâ-yı rûzgâr-ı dün ile zihnim perişandır (Üsküdarlı Sâfi, 12/12)

Bunun dışında şairin son zamanlarında Halep'te yaşaması sebebiyle Mısır ağzı ile yazdığı beyitlere de rastlamak mümkündür.

Zuâklar öyle rûşen şanki şehrah-ı hidâyettir
Konaklar öyle şen güyâ birer huld-ı şafâ-güster (Üsküdarlı Sâfi, 7/2)

Üslup hususiyetlerinde söz edilmesi gereken bir diğer konu ise edebî sanatlardır. Şairin şiirlerinde dili nasıl kullandığını görebilmek adına edebî sanatların da incelenmesi gerekmektedir.

3.2.1. Bazı Edebî Sanatlar

Edebiyat, özellikle de şiir güzel ve anlamlı söz söylemektir. Klasik Türk edebiyatında beyitlerin kolaylıkla anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için edebî sanatların da anlaşılabilir olması gerekmektedir. Düşünceler ve anlatılmak istenenler dil aracılığıyla okuyucuya aktarılmaktadır. Dilin estetik çerçevelerin dışına çıkmadan kullanılması düşünceyi zenginleştirip güzelleştirmektedir.

Edebi sanatlar özellikle Klasik Türk edebiyatının ayrılmaz bir parçası olan dîvânlarda karşımıza çıkmaktadır. Edebî sanatların en iyi ve en güzel şekilde işlendiği şiirler genellikle dîvânlarda yer almaktadır.

19. yüzyıl şairlerinden olan Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesi incelendiğinde karşımıza edebî sanatlar bakımından zengin bir anlatım çıkmaktadır. Sâfi, iyi eğitilmiş olması, Arapça ve Farsçaya hâkim olması sebepleriyle şiirlerinde sanata önem vermiştir. Sâfi'nin şiirlerinde karşımıza ağırlıklı olarak telmih sanatı çıkmaktadır. Şair anlatmak istediklerini okuyucusunun zihninde canlandırmayı tercih etmiştir. Uzun bir peygamber kıssasını anlatmak yerine bir cümle ile bu durumu açıklamış, telmihte bulunmuştur. Şiirlerinde en göze çarpan sanat telmih olsa da şair diğer edebî sanatlardan da faydalanmıştır.

3.2.1.1. Mecaz

Mecaz bir kelimenin temel anlamı dışında, başka bir anlamda kullanılmasıdır. Klasik Türk edebiyatında genellikle tercih edilen kelimenin mecaz anlamının kullanılması olmuştur. Klasik Türk edebiyatı şiirinde mecazla ilgili olarak karşımıza en çok çıkan sanat "*mecaz-ı mürsel*" dir. Mecaz-ı mürselin gerçekleşebilmesi için kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlamı kastedilmeli, gerçek anlam ve mecazi anlam arasında benzerlik dışında bir alaka olmalı ve gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel bulunmalıdır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat, Gökkuşbu Yayınları*, İstanbul 2000, s. 110.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesi incelendiğinde karşımıza şu örnekler çıkmaktadır:

Donanmış şevk-i şehîr âyîn ile kâşâneler berâber
Boyanmış nûra mektebler 'umûmen kulleler evler (Üsküdarlı Sâfi, 7/1)

Yukarıdaki beyitte kısaca “Süslü köşkler ve ayinlerle beraber şehir şevkle donanmış, okullar, bütünüyle kuleler ve evler nura boyanmış.”. Okullar, kuleler veya evler gerçek anlamında nur ile boyanamayacağı için mecaz anlamında düşünmek gerekmektedir. Bu nedenle “nurla boyanmak” ifadesinde mecaz olduğunu söylemek mümkündür.

Gâh zülfûn gâh ruhsârîñ gelir endîşeme
Renkten renge koyar her gün şü'ün-ı kalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/2)

Yukarıdaki beyitte şair “Aklıma bazen saçların, bazen yanakların gelir. [Bu] olaylar her gün kalbimi renkten renge sokar.”. İnsanın kalbi her gün farklı renklere girebilecek fiziksel özelliklere sahip değildir. Bu nedenle burada “renkten renge koydu” ifadesinin gerçek anlamında değil mecazi anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

Niye âhımla semāvât siyeh-fâm oluyor
Yalnızlık büküyor boynumu akşam oluyor (Üsküdarlı Sâfi, 28/1)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin “Ahımla gökler niye siyah renkli oluyor? Yalnızlık boynumu büküyor, akşam oluyor.” şeklinde bir anlatımı karşımıza çıkmaktadır. Bükme ifadesine bakıldığında yalnızlığın gerçek anlamda şairin boynunu bükmesi mümkün değildir. Bu nedenle şair bu ifadeyi mecaz yaparak kullanmıştır.

Verilen örneklerden yola çıkıldığında şairin genel olarak kelimelerin, ifadelerin gerçek anlamlarını değil mecaz anlamlarını kastederek şiirlerini kaleme aldığını söylemek mümkündür.

3.2.1.2. Teşbih (Benzetme)

Benzetme anlamına gelmektedir. Edebî terim olarak ise aralarında bir veya birden fazla nitelikte benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir. Teşbih, müşebbeh (benzeyen) ve müşebbehün bih (kendisine benzetilen) olmak üzere iki temel kavramdan oluşmaktadır. Her zaman olmamakla birlikte teşbihin oluşması için

kullanılan vech-i şebek (benzetme şekli) ve benzetme edatı olarak iki kavramı daha bulunmaktadır. Benzetme şekli ve benzetme edatı teşbih sanatı uygulanırken her zaman kullanılmasa da müşebbeh veya müşebbehün bih olmadığı takdirde kullanılan ifadeler istiâre sanatına dönüşmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin divânçesinde bazı *teşbih* örnekleri şu şekildedir:

Düşeli miñnetiñe böyle süzüldüm kaldım
Yanalî âteşine kül gibi oldu rengim (Üsküdarlı Sâfi, 41/2)

“Senin derdine düştüğümden beri böyle süzüldüm kaldım. Ateşinle yandığımndan beri rengim kül gibi oldu.” Yukarıda vermiş olduğumuz beytin günümüz Türkçesi bu şekildedir. Bu beyitteki teşbih sanatı şairin renginin kül gibi olması ifadesindedir. Bu benzetmede müşebbeh, müşebbehün bih ve benzetme edatı kullanılmıştır. Fakat benzetme şekli açıkça ifade edilmemiştir. Bu benzetme de şairin renginin kül ile aynı olması, yani kül rengi ile şairin renginin aralarında bir eşitlik olması söz konusudur.

Bir bulutdı geçdi eyyâm-ı vişâl
Akmasın mı gözyaşı bārân gibi (Üsküdarlı Sâfi, 45/2)

Yukarıdaki beyitte “Kavuşma günleri bir bulut gibi geçtiği için gözyaşları yağmur gibi akmasın mı?” denmektedir. Bu beyitte şair gözyaşlarını akma yönü ile yağmura benzetmiştir. Hem müşebbeh hem müşebbehün bih hem vech-i şebek hem de benzetme edatı kullanılan bir teşbih olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hayâl-i hâb gibi geçdi ol perî ammâ
Gözümde hâb eşeri kalmadı hayâlinden (Üsküdarlı Sâfi, 55/2)

“O peri uyku hayali gibi geçti ama [o perinin] hayalinden gözümde uykudan eser kalmadı.” anlamındaki beyitte peri olarak bahsedilen sevgili rüyaya benzetilmiştir. Müşebbeh, müşebbehün bih ve benzetme edatı bulunan bu teşbihte benzetme yönü bulunmamaktadır.

3.2.1.3. İstiâre

Sözlük anlamı ödünç almak anlamında olan istiâre, edebî terim olarak bir kelimeye aralarındaki benzerlik alakası dolayısıyla temel anlamının dışında yeni bir

anlam vermek demektir.¹⁰⁵ İstiâre temelinde teşbihe dayanmaktadır. İstiârede teşbihin unsurlarından olan müşebbeh ve müşebbehün bihden sadece birisi dolaylı veya doğrudan kullanılarak diğer unsur kastedilmektedir. Teşbih ile arasındaki fark ise teşbihte kastedilen ilişki açıkça söylenirken istiârede okuyucuya sezdirilmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin divânçesinde *istiâre* örnekleri şu şekildedir:

3.2.1.4. Açık İstiâre

Açık istâre, benzetme ögelerinden yalnızca benzeyenin kullanıldığı istiâre çeşididir. Bu istîareye başvurulduğunda benzetilenden bahsedilmemektedir.

Ne beşerdir ne melekdir o perî
Ne bu dünyâ ne o dünyâdandır (Üsküdarlı Sâfi Bey, 78/2)

“O peri, ne insan ne de melektir. O bu dünyadan da diğer dünyadan da değildir.” anlamına gelen bu beyitte, “o peri” ifadesi benzetme unsuru olmadığı için genel olarak sevgilinin bütün vasıfları “peri” sıfatı ile vurgulandığından dolayı açık istiâre örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seyyâre-i bî-ķarâr isem de
Meh-pârem ile berâberim ben (Üsküdarlı Sâfi, 73/2)

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekte şair, “Kararsız bir gezegensem bile ben ay parçam [sevgilim] ile beraberim.” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Meh-pâre sözlük anlamı olarak “ay yüzlü kimse, ay parçası”dır. Sevgilinin benzetildiği unsur kullanıldığı için açık istiâre örneği olarak kabul etmek mümkündür.

3.2.1.5. Kapalı İstiâre

Kapalı istiâre, yalnızca benzetilenle yapılan edebî sanat çeşididir. İstârenin bu çeşidinde benzeyen ifade edilmemektedir.

Şuların seyrini gördükce gönül cûş etdi
Ağlaya ağlaya deryâ da gözümden çıktı (Üsküdarlı Sâfi, 69/2)

¹⁰⁵ Yekta Saraç, *age*, s. 118.

“Gönlüm, suların ilerleyişini gördükçe coştı. Ağlaya ağlaya gözümde deniz akıp gitti.” anlamına gelen bu beyitte gönül denizin taşmalarına, suların coşmasına benzetilmektedir. Burada kendisine benzetilen değil, benzetme yönü bulunduğundan kapalı istiâre olarak karşımıza çıkmaktadır.

Saña h̄ande, baña girye ezeli kısmettir
Güle gülmek yaraşur bülbüle efgân yaraşur (Üsküdarlı Sâfi, 39/2)

Yukarıda vermiş olduğumuz örneğin günümüz Türkçesi ile ifadesi “Sana gülmek bana ağlamak eskiden beri kısmettir. Güle gülmek, bülbüle figan etmek yakıştır.” şeklindedir. Şair insan kelimesini kullanmadan gülü, gülme yönü ile insana, bülbülü ise figan etme ağlama yönü ile yine insana benzetmiştir. Benzetme yönlerinin belirtilmesi ve benzetilenin zikredilmemesi sebebi ile bu bir kapalı istiâre örneğidir.

3.2.1.6. Kinâye

Kinâyenin sözlük anlamı gizlemektir. Kinâye yaparken şair kelimenin hem gerçek anlamını hem de mecaz anlamını kullanmaktadır. Mecazla birbirine benzeyen bu iki sanat arasında şöyle bir fark vardır; mecazda kelimenin gerçek anlamının anlaşılabilmesi mümkün değildir. Fakat kinâyede durum bundan farklıdır. Kinâyede okuyucu kelimenin hem gerçek anlamını hem mecaz anlamını akla getirebilmelidir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesinde *kinâye* örnekleri şu şekildedir:

Şuyumuz büsbütün çekilmiştir
Kuru bir âsiyâbımız vardır (Üsküdarlı Sâfi, 68/5)

“Suyumuz büsbütün çekilmiştir, kuru bir su değirmenimiz vardır.” anlamına gelen bu beyitte değirmenin suyu gerçekten de çekilip susuz kalabileceği gibi şair aynı zamanda âşıkların halinden de bahsetmektedir. Bu iki anlamı da düşündüğümüzde şairin kinâye sanatına başvurduğunu söylemek mümkündür.

3.2.1.7. Tenâsüb

Aralarında anlam bakımından bir ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimenin bir ifade içerisinde toplanmasına tenâsüb denilmektedir.¹⁰⁶ Klasik Türk edebiyatında

¹⁰⁶ Yekta Saraç, *age*, s. 160.

tenâsübün en yaygın örnekleri gül ile bülbül kelimelerinin bir beyitte bulunmasında karşımıza çıkmaktadır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesindeki beyitler incelendiğinde *tenâsüb* örnekleri şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Cemâl 'âşıkıyam vech-i ahseni ararım
Bahâr bülbülüym bezm-i gülşeni ararım (Üsküdarlı Sâfi, 35/1)

“Cemalinin aşığıyım, güzel yüzlüyü ararım. Bahar bülbülüym, gül bahçesinin meclisini ararım.” Anlamına gelen bu beyitte yine bülbül ve gül arasında bir anlam ilişkisi bulunması sebebiyle tenâsüb sanatı ile karşılaşmaktayız.

Saňa hânde, baňa girye ezeli kısmetdir
Güle gülmek yaraşur, bülbüle efgân yaraşur (Üsküdarlı Sâfi, 40/2)

“Ezelden beri sana gülmek, bana ağlamak kısmetimizdir. Güle gülmek, bülbüle feryat etmek yakışır.” anlamına gelen bu beyitte gül ve bülbül tenâsüblü bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bayrâm geldi bâde-i gülfâm nerededir
Ma' hüd şîşeler nerede cām nerededir (Üsküdarlı Sâfi, 10/1)

Şair “Bayram geldi, gül renkli şarap nerededir? Malum şîşeler nerede kadehler nerededir?” anlamına gelen bu beyitte “şîşe” ile kastedilen şarap şîşeleri ve kadeh anlamına gelen “cām” kelimeleri arasında anlam bakımından ilişki bulunması sebebiyle bu beyitte tenâsüb olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.1.8. Tezat

Tezat iki veya daha fazla kelimenin anlam bakımından aralarında zıtlık/karşıtlık bulunan kelimelerin bir beyitte toplanması olarak tanımlanabilir. Tezat sanatına başvurulurken sadece zıt anlamlı kelimelerin kullanılması akla gelmemelidir. Tezatluk olumlu ve olumsuz fiillerin de aynı beyit içerisinde kullanılabilmesi durumudur. Ayrıca tezatluk kelimelerin gerçek anlamları için olabileceği gibi mecaz anlamları arasında da olabilmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Yekta Saraç, *age*, s. 163.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesindeki *tezat* örnekleri şu şekildedir:

Firāk-ı rûyî ile oldı gözlerim bākî
Arar, arar bulamam āh o duḡter-i pākî (Üsküdarlı Sâfi, 18/I)

“Yüzünün ayrılığı ile gözlerim ağlıyor oldu. Ah o temiz kız çocuğunu arar arar, bulamam” anlamına gelen bu beyitte “aramak” ve “bulamamak” fiilleri arasında bir zıtlık söz konusudur. Bu nedenle şairin bu beyitte *tezat* sanatına başvurduğunu söylemek mümkündür.

Vuşlatla olmasın mı şafvet-pezîr şimdi
Hicrânla çok zamânlar Şâfi mükedder oldı (Üsküdarlı Sâfi, 25/6)

“Şimdi kavuşma ile güç kullanan olmasın mı? Sâfi ayrılıkla çoğu zaman kederli oldu.” anlamına gelen bu beyitte kavuşmak anlamına gelen “vuslat” ve ayrılık anlamına gelen “hicran” kelimeleri arasında anlam bakımından bir karşıtlık söz konusudur. Bu iki kelime arasında *tezat* sanatı karşımıza çıkmaktadır.

3.2.1.9. Leff ü Neşr

Sözlük anlamı toplama ve yayma'dır.¹⁰⁸ Edebiyat terimi olarak iki veya daha fazla kelime veya ifadenin söylenmesinden sonra arasında anlam ilişkisi bulunan başka kelime veya ifadelerin kullanılması durumudur. Kısaca ilk mısradaki kullanılan ifadelerle anlam ilişkisi bulunduran kelimelerin bir sonraki mısradaki kullanılmasıdır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesindeki leff ü neşr örnekleri şu şekildedir:

Maḡabbet âteşiyle yer tutarsın
Ḥalîlim külḡanı gülşen bilirsın (Üsküdarlı Sâfi, 43/4)

“Aşk ateşiyle yer tutarsın, dostum sen ateş ocağını gül bahçesi bilirsın.” anlamına gelen bu beyitte ilk mısradaki “ateş” kelimesi ile ikinci mısradaki hamamları ısıtmak için kullanılan ocak anlamına gelen “külhan” kelimesi anlam bakımından ilişkili olduğundan bu beyitte leff ü neşr sanatının olduğunu söylemek mümkündür.

Bir bulutdı geçdi eyyâm-ı vişâl
Aḡmasın mı gözyaşı bārân gibi (Üsküdarlı Sâfi, 45/2)

¹⁰⁸ Yekta Saraç, *age*, s. 179.

“Kavuşma günleri bir bulut gibi geçti. Gözyaşı yağmur gibi akmasın mı?” anlamına gelen bu beyitte ilk beyitte kullanılan bulut kelimesi ile yağmur anlamına gelen “bārān” kelimesi arasında bir anlam ilişkisi bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle bu beyitte leff ü neşr sanatına örnek olarak verilebilir.

Bir baħr-i bī-kerānda rūhum seyāħat eyler
Bir sāħili ebeddir bir sāħili ezeldir (Üsküdarlı Sâfi, 61/2)

Beyitte kısaca “Ruhum sonsuz bir denizde seyahat eder. Ebedi bir sahildir, ezeli bir sahildir.” denilmektedir. İlk mısradaki kullanılan ve deniz anlamına gelen “baħr” kelimesi ile ikinci mısradaki kullanılan “sahil” kelimelerinin arasında anlam ilişkisi bulunmaktadır. Buna ek olarak ilk mısradaki sonsuz, sınırsız anlamlarına gelen “bī-kerān” kelimesi ile ikinci mısradaki kullanılan “ebed” ve “ezel” kelimeleri arasında bir anlam ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle verdiğimiz beyit örneğinde leff ü neşr sanatının kullanıldığını söylemek mümkündür.

Kūyuñda rakībī, beni dem-beste görenler
Yek-dīgere dargın iki hemsāye şanurlar (Üsküdarlı Sâfi, 32/4)

“Senin semtinde rakibi ve beni susmuş bir halde görenler [bizi] birbirine küsmüş iki komşu sanırlar.” Şair bu beyitte ilk mısradaki kullanmış olduğu rakip ve kendisini ikinci mısradaki komşu olarak nitelendirmiş, susmuş kelimesi ile de küskün anlamına gelen “dargın” kelimeleri arasında bir anlam ilişkisi kurmuştur. Bu anlam ilişkilerinden yola çıkıldığında bu beyit leff ü neşr sanatının kullanıldığını gösteren bir örnek olarak verilebilir.

3.2.1.10. Tekrir (Yineleme)

Tekrir, bir mısradaki veya beyitte bir ifadenin tekrar edilmesidir. Tekrir sanatı ifadeyi iyice pekiştirmek için kullanılmaktadır. Tekrir, kelime tekrarının yanında seslerin de tekrarını sağladığı için şiirdeki ahenk unsurlarından biri haline gelmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dīvāncesindeki *tekrire* örnekleri şu şekildedir:

Bir gece göz açmaz oldum giryeden ağreb bu kim
Bir gece göz yumduğım yoğdır benim efkârdan (Üsküdarlı Sâfi, 44/2)

“Ağlamaktan bir gece göz açamaz oldum, bu garip kim? Benim efkârdan bir gece göz yumduğum yoktur.” Anlamına gelen bu beyitte “bir gece” ifadeleri tekrarlanarak kullanılmıştır.

Bilen yok ibtidâyı, intihâyı
Fağat bir ibtidâ bir intihâ var (Üsküdarlı Sâfi, 37/8)

“Başlangıcı, sonu bilen yok. Fakat [bu dünyada] bir başlangıç, bir son var” anlamına gelen bu beyitte “ibtidâ, intihâ” kelimeleri tekrarlanarak anlam pekiştirilmiştir.

3.2.1.11. Tevriye

Tevriye kelimesinin sözlük anlamı bir haberi gizlemek suretiyle başka bir haberi öne çıkartmaktır.¹⁰⁹ Tevriye sanatında kelimenin iki anlamı olması, bu kelimenin yakın ve uzak anlamının okuyucunun aklına gelmesi gerekmektedir. Tevriyede asıl kastedilen kelimenin uzak anlamıdır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesindeki *tevriye* örnekleri şu şekildedir:

Sermâyeyi ‘aşk ehli maḥabbetde bulurlar
Şâfi cühelâ serveti sermâye şanurlar (Üsküdarlı Sâfi, 32/5)

Beyitte kısaca “Aşk ehli sermayeyi karşılıklı sevgide bulurlar. Saf cahiller serveti de sermaye sanırlar.” denmektedir. Bu beyitte “Sâfi” kelimesi hem şairin mahlasını hem de saf anlamlarını ifade etmesi sebebi ile tevriyeli kullanılmıştır. Şair dîvânçesinde yazmış olduğu şiirlerde tevriye sanatını genellikle mahlası ile icra etmiştir.

3.2.1.12. Mübalağa

Mübalağa bir ifadedeki durumun ya da fiilin gerçekleşmesi neredeyse imkânsız ve mümkün olmayan derecelere çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir. Aklın kabul ettiği, geçmişte ve günümüzde olabilen mübalağaya tebliğ, hiç görülmemiş ve duyulmamış fakat olabileceğine ihtimal verilen mübalağaya iğrak, gerçekleşmesi mümkün olmayan mübalağaya ise gulûv adı verilmektedir.

¹⁰⁹ Yekta Saraç, *age*, s. 207.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesindeki *mübalağa* örnekleri şu şekildedir:

Niye ahımla semāvāt siyeh-fām oluyor
Yalnızlık büküyor boynumu akşam oluyor (Üsküdarlı Sâfi, 28/1)

“Niye ahımla gökyüzü siyah rengine bürünüyor. Akşam oluyor, [bu] yalnızlık boynumu büküyor.” anlamına gelen bu beyitte şairin bir ah çekmesi ile gökyüzünün siyah renge bürünmesi mübalağa sanatına örnektir.

Hacc'a dek Şām'a kadar inlemedir kânūnum
Şām'dan Hacc'a kadar ağlamadır āhengim (Üsküdarlı Sâfi, 41/5)

“Kanunum Hac'dan Şam'a gidene kadar inlemektir. Ahengim Şam'dan Şam'a kadar ağlamaktır.” Anlamına gelen bu beyitte şair bu kadar uzun süre boyunca ağlayıp, inleyeceğini ifade ederken mübalağa sanatına başvurmuştur.

Āh idersem feleğin kaçır-ı dil-ārāsı yanar
Māhı, kevkebeleri, hūrşīd mu'allāsı yanar (Üsküdarlı Sâfi, 48/1)

Beyitte kısaca “Bir ah çekersem feleğin süsleyen sarayı yanar. Ayı, yıldızları yüce güneşi yanar.” denilmektedir. Şair öyle bir ah çeker ki ahıyla dünyanın bütün unsurları yanar. Bu olay mümkün olamayacağından mübalağa sanatına örnek olarak gösterilebilir.

3.2.1.13. Tecâhül-i Ârif

Bir şiirde ya da bir metinde ifadede geçen, bilinen bir durumun bilinmiyormuşçasına yansıtılmasına tecâhül-i ârif denilmektedir¹¹⁰. Kısacası bilinen bir durumu bilmezlikten gelmektir. Tecâhül-i ârif sanatı genellikle istifham yolu ile yapılmaktadır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesindeki *tecâhül-i ârif* örnekleri şu şekildedir:

Derd-i hicrân ile beñzim şararup şolmadadır
Gözümüñ yaşları bilmem ki neden al oluyor (Üsküdarlı Sâfi, 42/5)

“Ayrılık derdi ile benzim sararip solmaktadır. Bilmem ki gözyaşlarım neden kırmızı oluyor?” anlamına gelen bu beyitte şair ayrılık acısı yüzünden dertli olduğunu

¹¹⁰ Yekta Saraç, *age*, s. 227.

bildiği halde gözyaşlarının neden kırmızıya yani kan rengine dönüştüğünü sorgulamaktadır.

Bilir mi ehl-i sükûn dil ne vecde müstağrak
Olur mı kimseniñ āgāh kimse hālinden (Üsküdarlı Sâfi, 55/3)

“Sükûnet ehli gönlün hangi aşk hali ile boğulduğunu bilir mi? Kim kimin halinden haberdar olur?” anlamına gelen bu beyitte şair ikinci mısradan aslında cevabını bildiği bir soru sormaktadır. Aşk derdine düşenlerin halinden aslında kimsenin anlamayacağını bilmekte fakat bunu soru yoluyla hatırlatmaktadır. Bu nedenle tecâhül-i ârif sanatına başvurmuştur.

Gönlüm ol dîdâr-ı hayrândır benim
Gönlüme bilmem ne esrâr eyledi (Üsküdarlı Sâfi, 9/25)

“Benim gönlüm o güzel yüzlünün hayranıdır. Bilmem ki gönlüme gizlenen ne idi?” anlamına gelen bu beyitte şair güzel yüzlü sevgiliye olan hayranlığından bahsetmektedir. İkinci mısradan ise gönlünde bir şeyin gizlendiğini söylemekte fakat bu gizlenenin ne olduğunu bilmemektedir. Aslında ilk mısradan bahsettiği sevgiliye olan hayranlığı gönlünde gizlenmektedir. Şair anlatımını güçlendirmek açısından tecâhül-i ârif sanatı ile beytini kaleme almıştır.

3.2.1.14. Hüsn-i Ta‘lîl

Hüsn-i Ta‘lîl, bir olaya ya da bir duruma olumlu bir neden veya güzellik katacak şekilde ifade edilmesi olarak tanımlanabilir. Şair içinde bulunduğu durumu mantık çerçevesinde açıklamak yerine duruma güzel bir anlam katarak açıklamaktadır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesindeki *hüsn-i ta‘lîl* örnekleri şu şekildedir:

Bir âteş itdi peydâ ‘aşkıñ derûn-ı dilde
Yandı tutuşdı kalbim lâkin münevver oldu (Üsküdarlı Sâfi, 25/3)

“Aşkın gönlün içinde açık bir [şekilde] ateş etti. Kalbim yanıp tutuştu fakat parladı.” anlamına gelen bu beyitte şair sevgilinin aşkı ile gönlünde bir ateş açtığını ifade ettikten sonra kalbinin tutuşmasının güzel bir sonuç doğurduğunu ve parladığını vurgulamıştır. Acı ile sonuçlanan bir olaya güzellik katmış ve hüsn-i ta‘lîl sanatından faydalanmıştır.

Şu 'le-i táb-ı 'ırağdan gözlerim pür nür olur
Vech-i sâkî nür içinde nür olup manzûr olur (Üsküdarlı Sâfi, 49/1)

“Gözlerim uzaktan ateşinin parlaklığı sayesinde nur ile dolar. Sakinin yüzü nur içinde kalıp göze çarpar.” Şair bu beyitte gözlerinin nurla dolmasını ayrılığın sıcaklık veren ateşine bağlayarak, kendisine acı veren bir olayı güzel bir sebebe bağlamaktadır.

Seni teşhîr için esmâ çekiyormuş zâhid
Ademiñ işte cihânda bükâ esmâsı yanar (Üsküdarlı Sâfi, 48/4)

“Zahitler zikrini sen etkilenesin diye çekiyormuş.” anlamına gelen ilk mısradan şair zahitlerin zikir çekme olayını sevgilinin etkilenmesi olayına bağlayarak hüsn-i ta'âlî sanatına başvurmuştur.

3.2.1.15. Telmih

Telmih kelimesinin sözlük anlamı bir şeye kısaca göz ucuyla bakmaktır.¹¹¹ Edebiyatta ise karşımıza bir söz içerisinde bir kişiyi, olayı, efsaneyi, ayeti vb. hatırlatmak olarak çıkmaktadır. Telmih sanatı uygulanırken şairin neye telmih yaptığı anlaşılabilir nitelikte olmalıdır. Bu nedenle doğal ve açık bir şekilde ifade edilmesi gerekmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi kendini ifade edebilmek için telmih sanatını oldukça sık kullanmıştır. Şiirlerinde en çok göze çarpan ve kendini öne çıkaran sanat telmih sanatı olmuştur. Şairin dîvânçesindeki *telmih* örnekleri şu şekildedir:

Cemâl-i mäh-ı pertevi hicâb-ı ihtifâdadır
O bir içim şudur faķaķ fezâ-yı Kerbelâ'dadır (Üsküdarlı Sâfi, 22/1)

“Ay yüzlü [sevgili] gizli örtülü bir parıltıdır. O Kerbelâ ovası gibi bir içim sudur.” anlamına gelen bu beyitte şair Kerbelâ olayına telmihte bulunmaktadır.¹¹²

Ķays ü Ferhâd baña beñzer mi
Kimi dağdan kimi şahrâdandır (Üsküdarlı Sâfi, 78/5)

¹¹¹ Yekta Saraç, *age*, s. 282.

¹¹² Kerbelâ olayı için bkz. Ünal Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muaviye, Kayıhan Yayınları*, İstanbul 2016, s.209-265.

Beyitte kısaca “Kays ve Ferhad bana benzer mi? Kimi dağda kimi çöldedir.” denilmektedir. Şair *Leylâ ve Mecnûn; Ferhâd ile Şîrîn* hikâyelerine telmihte bulunmuştur. Şair, kendini Mecnun ve Ferhat gibi âşıklardan farklı tuttuğunu anlatmak istediği için bu hikâyelere telmihte bulunmuştur.

‘Aşk ile devrân iden **Şâfi** gibi
Mazhar-ı esrâr-ı *Geylânî* olur (Üsküdarlı Sâfi, 75/6)

“Aşk ile dönüp dolaşan Sâfi gibi, Geylânî’nin sırrını açığa çıkarır.” anlamına gelen bu beyitte yaşadığı sırada birçok kerameti olduğuna inanılan Geylânî Hazretlerine telmih bulunmaktadır. Doğduğu günden itibaren kendisine nakledilen kerametler bulunan Geylân Hazretleri’nin sırrını, ancak aşk ile dönüp dolaşan Sâfi açığa çıkaracaktır. Şair, telmih sanatını bu sırrı vurgulamak amacıyla kullanmıştır.

Ĥod-be-ĥod olsun fedâ cân u tenim ol gamzeye
Âsumândan câyına başka ĥurbân gelmesin (Üsküdarlı Sâfi, 51/2)

“Canım ve bedenim o bakışlara kendiliğinden feda olsun. Gökyüzünden yeryüzüne başka kurban gelmesin.” Anlamına gelen bu beyitte Hz. İsmail’in kurban olayına telmih yapılmıştır.¹¹³

Şi’rimde ĥazîn ben de ĥazînim yine **Şâfi**
Ya ĥub-şîfat-ı mâlik-i beytü’l-ĥazen oldum (Üsküdarlı Sâfi, 66/5)

Beyitte kısaca “Safi yine şiiirim de hüzünlü ben de hüzünlüyüm. *Beytü’l hazen* sıfatına sahip Yakup oldum.” denilmektedir. Sâfi bu beytinde Hz. Yakup ve onun hüzün evine telmihte bulunmuştur.¹¹⁴

3.2.1.16. İştikâk

İştikâk, bir kök ile o kökten türeyen bir veya daha fazla kelimenin aynı ifade içinde kullanılmasıdır.¹¹⁵

¹¹³ Hz. Süleyman ile ilgili ayetler için bkz. Bakara 102; Nisa 163; En’am 84; Enbiya 81-82; Neml 15-44; Sebe 12-14; Sad 30-4.

¹¹⁴ Hz. Yakup ile ilgili ayetler için bkz. Bakara, 2/122, 136, 140; Âli İmran, 3/84; Nisâ, 4/163; En’am, 6/84; Hûd, 11/71; Yusûf, 10/38; Meryem, 19/49; Ankebût 29/27; Sâd, 38/45.

¹¹⁵ Yekta Saraç, *age*, 254.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesinde *iştikak* sanatı ile ilgili beyit örnekleri aşağıda verilmiştir:

Hem **garīb** itdi beni devrân-ı dūn
Hem de **gurbet**lere bīmār eyledi (Üsküdarlı Sâfi, 9/6)

“Soysuz dünya beni hem kimsesiz eyledi hem de uzaklara hasta etti.” Anlamına gelen bu beyitte *garip* kelimesi ikinci mısradaki bulunan *gurbet* kelimesinden türemektedir.

Çokdandır olmuyor **mütecellī** cemāl-i dost
Yâ Rab cihānda ben ne **tecellīsiz** adamım (Üsküdarlı Sâfi, 29/2)

“Çokdandır dostun cemali görünmüyor. Yâ Rab! Ben bu cihanda ne görünmez adamım.” Anlamına gelen beyitte *mütecellī* kelimesi birinci mısradaki bulunan *tecellī* kelimesinden türemektedir.

3.2.1.17. İrâd-ı Mesel

Şairin, şiirlerinde anlamı güçlendirmek amacıyla başvurduğu sanatlardan biridir. Atasözleri ve atasözü niteliğinde kullanılan değerli sözlerin şiirde kullanılmasına irâd-ı mesel adı verilir. Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesinde *irâd-ı mesel* kullanılan beyitler aşağıda verilmiştir:

Ey avcı dilberi ne çekersin bu mihneti
Yenmez bu şaydgāhda her bir kuşuñ eti (Üsküdarlı Sâfi, 20/ 7)

“Ey avcı güzeli bu eziyeti neden çekersin? Bu av yerinde her kuşun eti yenmez.” Anlamına gelen beyitte şair

Feryād-ı bī-karārım zann etmeyîñ tehīdir
Derdi olanlar iñler meşhūr bir meşeldir (Üsküdarlı Sâfi, 61/3)

Muṭlaqā **her güzeliñ bir de kuşuru bulunur**
Görmemiş kimse derim öyle ser-ā-pā güzeli (Üsküdarlı Sâfi, 63/2)

3.2.1.18. İktibas

Edebiyat alanında iktibas, şiir veya düz yazıda ayet ve hadislerin tamamının veya bir kısmının verilmesidir.¹¹⁶ Sâfi dîvânçesinde *iktibas* sanatına örnek verilebilecek beyitler aşağıda verilmiştir:

Ol şehinşâh-ı rusul kim ğâr-ı hıfzında anıñ
Eylemiş *Aşhâb-ı Kehf*¹¹⁷'i müsterihü'l-bâl-i h^vâb (Üsküdarlı Sâfi, 3/10)

“Ki o peygamberler padişahı, onun [Allah'ın] muhafazası altında Ashâb-ı Kehf'i huzurlu bir uykuya yatırmış.” Yukarıda vermiş olduğumuz beyit örneğinde şair ayetlerde geçen Ashab-ı Kehf'den bahsetmektedir.

O icrâ'ât olunmaz yâd u ta' dâd
Meger *Ruhü'l-Kudüs*¹¹⁸'den olmuş imdâd (Üsküdarlı Sâfi, 4/35)

“Onu sayıp, hatırlamaya icraat olunamaz. Meğer Cebrail'den yardım almış.” Anlamına gelen beyitte Ruhü'l-Kudüs ile kastedilen Cebrail'dir. Şair ayette geçen bir ifadeyi kullanması sebebiyle iktibas sanatına başvurmaktadır.

3.3. MUHTEVA HUSUSİYETLERİ

3.3.1. Ayetler ve Hadisler

İslamiyet'in kabulüyle Türk edebiyatındaki eserlerde, İslamiyet'in etkileri görülmeye başlanmıştır. Şiirler şiirlerinde hem konu bakımından hem de ayetler yolu aracılığıyla Kur'an-ı Kerim'i kaynak olarak almışlardır. Kur'an-ı Kerim'in yanında şairler, Hz. Muhammed'in (sav) sözlerini yani hadisleri şiirlerinde kaynak olarak kullanmışlardır. Şairler, ayet ve hadisleri hem toplumu bilgilendirip aydınlatmak hem

¹¹⁶ Yekta Saraç, *age*, s. 274.

¹¹⁷ Ashab-ı Kehf ile ilgili ayetler için bkz. Kehf/9-27.

¹¹⁸ Bakara/87 “*Andolsun, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra ard arda peygamber gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhü'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?*”, Maide/110 “*O gün Allah şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Ruhü'l-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim. Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i de öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun.*”, Nahl/102 “*Ey Muhammed! De ki: “Ruhü'l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'an'ı Rabbinden hak olarak indirdi.”*”.

de şiirlerine anlam derinliği ve zenginliği kazandırmak amacıyla kullanmışlardır. Bahsedilen bu iki kaynak iktibas ve telmih sanatları ile şiirlere aktarılmıştır.

Şiirlerinde sanatsal üsluba önem veren Sâfi, şiirlerinde iktibas ve telmih sanatına başvurmuştur. Bu sebeple ayet ve hadisleri de aynı bakış açısıyla şiirlerindeki anlatımı zenginleştirmek için kullanmıştır. Şair zaman zaman doğrudan ayet ya da hadisin tamamını vermiş, bazen de bahsedilen sanatlardan yararlanarak çağrışımlarda bulunmuştur. Şairin incelemiş olduğumuz Dîvânçe nüshasında, özellikle din konulu şiirlerinde iktibas sanatına yer verildiği görülmektedir. Na't, Miraciye ve Regaibiyye türlerinde yazmış olduğu beyitlerde karşımıza çeşitli örnekler çıkmaktadır.

Bu bölümde açıklanan ayetler için Doç. Dr. Halil Altuntaş ve Dr. Muzaffer Şahin'in hazırlamış olduğu *Kur'an-ı Kerim Meâli* kullanılmıştır.¹¹⁹

3.3.1.1. Ayetler

Ve ce'alna siracen vehhacen. “وَهَاجًا سِرَاجًا وَجَعَلْنَا”

Beyt-i Ma'mûr felek yakdı *sirâc-ı vehhâc*¹²⁰

Âsumân şevk u şeâretle donandı o gece (Üsküdarlı Sâfi, 1/VII)

3.3.1.2. Hadisler

Ölmeden önce ölünüz.

Sırr-ı *mütûdan*¹²¹ *ulü'l-ebşâr*¹²² kılmaz mı *habîr*

Mevtden *enzârda* olduğça bir *timşâl-i h'âb* (Üsküdarlı Sâfi, 3/1)

¹¹⁹ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara 2011.

¹²⁰ Nebe/13 “Alev alev yanan aydınlatici ve isticci bir kandil yarattık.” Âl-i İmrân Suresi/13:

“Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardı.” Nûr Suresi/44:

“Allah, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor. Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır.” Haşr Suresi/59: “O, kitap ehlinde inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın.”

¹²¹ Ölmeden önce ölünüz.

¹²² Anlayış sahipleri, anlayışı keskin olanlar her şeye dikkat ederek ibret gözüyle bakanlar. Kur'an-ı Kerim'de şu ayetlerde zikrolunmaktadır. (3/13- 24/44; 59/2).

3.3.2. Peygamberler

Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olan peygamberler, Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesinde da karşımıza çıkmaktadır. Üsküdarlı Mustafa Sâfi, Hz. Muhammed için iki na't, Miraca yükseldiği gece için bir miraciye ve Regaip Kandilini anlattığı şiirler yazmıştır. Bunun dışında gazellerinde doğrudan olmasa da telmih yolu ile peygamber kıssalarına çağrışım yaptığı da görülmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, peygamberleri ele alırken genellikle peygamber kıssalarına atıfta bulunmaktadır. Kendi ruh halini kıssalardan örneklerle ifade etmeye çalışmıştır. Yalnızca Hz. Muhammed'i övmek, vasıflarını, güzelliklerini anlatmak için yazdığı şiirlerinde kendi halinden bahsetmek maksadıyla Hz. Muhammed'in kıssalarını kullanmamıştır.

3.3.2.1. Hz. Yusuf

Müncelîdir cebhesinde pertevi imānımıñ
Mu'cizāt-ı hüsni vardır Yusûf-ı Ken'ân'ımıñ (Üsküdarlı Sâfi 31/1)

“İmanımın parlaklığı altında apaçıktır. Kenan'ımın Yusuf'unda güzelliğin mucizeleri vardır.” anlamına gelen beyitte şair Hz. Yusuf'un güzelliğine vurgu yapmaktadır.

3.3.2.2. Hz. Yakub

Şi'rimde hazîn ben de hazînim yine Şâfi
Ya'ğub-şıfat-ı mâlik-i beytü'l-hazen oldum (Üsküdarlı Sâfi, 66/5)

“Ey Sâfi, yine şiirim de ben de kederliyim. Yakup sıfatlı hüzn evine sahip oldum.” anlamına gelen bu beyitte Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yusuf kaybolduktan sonra inzivaya çekildiği evden bahsedilmektedir. Şair kendinin Hz. Yakup ile eşdeğer acılar çektiğini en az onun kadar kederli olduğunu vurgulamaktadır.

3.3.2.3. Hz. İbrahim – Hz. İsmail

Ĥod-be-ĥod olsun fedā cān u tenim ol ġamzeye
Āsumāndan cāyına başka ħurbān gelmesin (Üsküdarlı Sâfi, 51/2)

Beyitte kısaca “Canım o gamzeye kendiliğinden feda olsun. Gökyüzünden yeryüzüne başka kurban gelmesin.” denilmektedir. Şair beyitte Hz. İsmail'in babası Hz. İbrahim tarafından kurban edilecek olması kıssasına telmihte bulunmaktadır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, sevgili için kendini kurban etmeye hazırdır ve bu nedenle başka bir kurbana gerek kalmadığını ifade etmektedir.

3.3.2.4. Hz. Muhammed

Düşdi şadef-i rahme bu şeb ol dür-i yekta
Cibrîl nidâ eyledi ki *el-leyletü hublâ*¹²³ (Üsküdarlı Sâfi, 2/I)

Yukarıdaki beyitte şair, “Bu gece o inci tanesi istiridyenin rahmine düştü. Cebrail (a.s.) bu gecenin çok şeylere gebe olduğunu haykırdı.” Diyerek Hz. Muhammed’in ana rahmine düştüğü geceden bahsetmektedir. Şair bu şiirde Regaip Kandili’ni anlatmaktadır. Şiirin devamında da Hz. Muhammed ve Regaip Kandili ile ilgili tasvirlerle yer vermektedir.

3.3.3. Melekler

Sâfi, dîvânçesinin nüshasını incelediğimizde, beyitlerde doğrudan ismi geçen melek Cebrâil (a.s) ile ilgili beyitler karşımıza çıkmaktadır. Bazen Cebrâil (a.s) ismi doğrudan geçmekte bazense *Rûhü’l-Kudüs* sıfatı ile ifade edilmektedir. Aşağıda vermiş olduğumuz beyit örneklerinden birinde Sâfi, Mahmud Celâleddin Paşa’nın sözlerinin Cebrâil (a.s)’dan bir esinti taşıdığını vurgulamaktadır. Şairin Mahmud Celâleddin Paşa için yazmış olduğu abartılı övgü bulunduran beyitlerden olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Melekler ile ilgili beyitler aşağıda verilmiştir:

Düşdi şadef-i rahme bu şeb ol dür-i yekta
Cibrîl nidâ eyledi ki *el-leyletü hublâ* (Üsküdarlı Sâfi, 2 I/1)

“Bu gece o inci tanesi istiridyenin rahmine düştü. Cebrail (a.s.) bu gecenin çok şeylere gebe olduğunu haykırdı.” anlamına gelen beyitte şair, Cebrail (a.s.)’ın Hz. Muhammed’in ana rahmine düştüğünü haber vermesi üzerinde durmaktadır.

Âsaf’ın kavli me’âl-i nefha-i Cibrîl’dir
Kendi beñzer Hâzret-i Peygâmbere’în cânânına (Üsküdarlı Sâfi, 11/9)

“Âsaf’ın sözünün anlamı Cebrail (a.s.)’ın nefesidir. Kendisi ise Hz. Muhammed’in cananına benzer.” Anlamına gelen beyitte şair, Mahmud Celâleddin

¹²³ Cebrail “bu gecenin çok şeylere gebe” olduğunu haykırdı.

Paşa'nın şairliğini ve kendisini övmektedir. Fakat yukarıda da bahsedildiği gibi övgüde aşırıya kaçtığı beyitlerden biridir.

3.3.4. Aşk

Klasik Türk edebiyatının özellikle gazellerde en önemli konularından biri aşktır. Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesinde özellikle aşk ile ilgili oldukça fazla gazel ele almıştır. 19. yy. şairi olması sebebiyle bazı değişiklikler ile bu konuyu ele aldığını söylemek mümkündür. Bu başlık altında şairin bu konuyu ele alış şekli incelenecektir.

3.3.4.1. Klasik Şiirdeki Sevgili Anlayışında Değişmeler

Klasik Türk edebiyatında sevgili, âşık ve rakip şiirin yapı taşıdır. Klasik şiirin temelinde olan aşk bu üç kavram ile çeşitli şekillerde ifade edilerek kaleme alınmıştır. Şiirin temelinde aşk olduğu düşünüldüğünde, şairin de âşık olduğu söylenebilir. Klasik şiir anlayışına göre âşık, aşkına karşılık bulmak isterken bir rakiple karşılaşır. Âşık hem aşkına karşılık bulamaz hem de rakiple aşkını paylaşmak zorundadır. Bu nedenle klasik şiir anlayışına göre rakip sevgiliye daha yakın bir konumda olduğundan her zaman için âşıktan daha üstün bir konumdadır. Çünkü sevgili âşığı değil rakibi seçmiştir.¹²⁴

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin şiirleri bu aşk üçgenini hem klasik şiirin işleyişine uygun hem de klasik şiir tarzından farklı şekilde ele almıştır. Aşağıdaki beyitte aşk, klasik şiir geleneğine uygun tarzda ele alınmıştır:

Naşıl taḥammül olunsun bu ḥâl-i ma'kûsa
O şûḥa cân vèrirem ben raḳīb cân besler (Üsküdarlı Sâfi, 70/3)

“Bu ters dönmüş hale nasıl tahammül edilsin? Sevgiliye canını ben veririm, rakip canı besler.” anlamına gelen bu beyitte şair sevgili, âşık ve rakip üçgenini klasik şiir anlatımı ile ifade etmektedir. Bu mısradaki can vermek deyiminin birçok şekilde anlaşılabilceği düşünülmektedir. Deyimin “bir şeyi çok istemek” anlamı bu beyte daha uygun düşmektedir. Âşık sevgiliye kavuşmayı o kadar ister ki canını verir. Fakat bu canı besleyen, yani gönlünü hoş eden, sevgiliye kavuşabilen rakip olmuştur. Klasik

¹²⁴ Özer Şenödeyici, “Oedipus Komplkesi Bağlamında Dîvân Şiirinde Âşık-Mâşuk-Rakîp İlişisine Bakış”, *Gazi Türkiyat*, S. 11, s. 79-91.

şiiir tarzına uygun olarak sevgili ve rakip bir araya gelmişken âşık yine bu aşk üçgeninin dışında kalmıştır.

Şairin klasik şiiir geleneğinden farklı bir bakış açısı ile kendisi ve rakibi anlattığı beyit aşağıda verilmiştir:

Kūyuñda raķībī, beni dem-beste görenler
Yek dīgere dargın iki hem-sāye şanurlar (Üsküdarlı Sâfi, 32/4)

Yukarıdaki beyit örneğinde şair “Semtinde rakibi ve beni sesi soluğu kesilmiş şekilde görenler birbirine dargın iki komşu sanırlar.” demek istemektedir. Bu beyit örneğinden yola çıkarak şairin bu aşk üçgenini klasik şiiir tarzından farklı ele aldığını söylemek mümkündür. Şair klasik şiiirden farklı olarak rakibin de âşık olmasını bir hak olarak görmektedir. Sevgilinin semtinde rakiple beraber sevgiliyi beklemeleri ve aynı dertten mustarip olmaları şairin, rakiple kendini hemhâl gördüğünü göstermektedir.

Bu aşk üçgeninin dışında, şair klasik şiiirden farklı olarak âşıkların halini de yeni bir ifade tarzıyla anlatmaktadır. Normalde sevgiliyi görünce âşıkların dili tutulurken, Sâfi sevgiliyi gördüğünde coşkuyla dile gelmiştir. Şairin bu dile gelme halini ifade ettiği beyit aşağıda verilmiştir:

‘Aşkıñ beni lāl ider velākin
Ol sāyede bir sūhanverim ben (Üsküdarlı Sâfi, 73/5)

3.3.4.2. Sevgilinin Güzellik Unsurları

Üsküdarlı Mustafa Sâfi’nin şiiirleri incelendiğinde, şair anlatmak istediği bu aşkı somutlaştırmak amacıyla sevgilinin güzellik unsurlarından faydalanmıştır. Özellikle sevgiliyi ay yüzlü ve peri olarak ele aldığı tespit edilmiştir. Şairin sevgili ile ilgili kullanmış olduğu güzellik unsurları ve yaptığı benzetmeler aşağıda verilmiştir:

3.3.4.2.1. Mah-Meh

Eşk-bār oldı dü dīdem o ķamer-ṭal‘at yok
Çıkdı seyyāre ser-ā-pa meh-i tābān ne durur (Üsküdarlı Sâfi, 59/2)
Ol āfitāb-rū gibi sitāre-i şeref mi var
Ne çāre ben zemīndeyim o māh-rū semādadır (Üsküdarlı Sâfi, 22/4)
Ben izdiyād-ı ğamdan gündün güne zebūnum
Lākin o māh-pārem dünden bugün güzeldir (Üsküdarlı Sâfi, 61/4)

3.3.4.2.2. *Peri*

Uzāk durma gözüm merdümlerinden ey perī böyle
Bu cem ‘iyyetde insān dāimā insāna lāzımdır (Üsküdarlı Sâfi, 52/2)
Göz yumup eşkāl-i gūn-ā-gūn ‘ālemden bu güne
Bir perīniñ rüyına açdım ‘uyūn-ı ƙalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 52/2)
Hayāl-i hāb gibi geçdi ol perī ammā
Gözümde hāb eşeri ƙalması hayālinden (Üsküdarlı Sâfi, 56/2)
Ƙamaŝdı gözlerim ruhsārīna nezzāre ƙılmaƙdan
Ne çok nūr-ı ilāhī var yüzünde ey perīpeyker (Üsküdarlı Sâfi, 8/3)

3.3.4.2.3. *Gül-Gülistan*

Sen gülbeniñ şevki ile bülbüle döndüm
Āmmā ki cihāniñ nazarında diken oldum (Üsküdarlı Sâfi, 66/3)
Güller açıldı gülşen şevk ü sürürda
Gönlüm açılmıyor o gül-endām nerededir (Üsküdarlı Sâfi, 10/26)

3.3.4.2.4. *Zülf (Saç)*

Gāh zülfün gāh ruhsārīn gelir endişeme
Renkden renge ƙoyar her gün ŝü‘ūn-ı ƙalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/2)
‘Aƙl ü fikr ü dilimi zülf ile aldıñ ey büt
Yüzün aç al anı da bāri bir ĩmān ƙaldı (Üsküdarlı Sâfi, 47/4)
Dil-i şad-pāremi pirāye-i fark ƙabül eyle
Periŝān olmuŝ ol gīsūlara bir ŝāne lāzımdır (Üsküdarlı Sâfi, 52/3)
Saña ol hāl ile ol kākül-i fettān yaraşur
Baña sevdā ile aħvāl-i periŝān yaraşur (Üsküdarlı Sâfi, 39/1)

3.3.4.2.5. *Ƙaŝ*

Çeker miydi göñül böyle maħabbet-çille-i ŝahtın
Çekilmek ƙābil olsa idi eger ebrū kemānlardan (Üsküdarlı Sâfi, 53/2)

3.3.4.2.6. *Göz*

Çeŝm ü ebrū-yı siyāhı severim
Ne çekersem ben o sevdādandır (Üsküdarlı Sâfi, 78/4)
Ƙuvve-i ƙalbim metānet gösterirken daƒlara
Bir nigāhın eyledi muhtel sükūn-ı ƙalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/3)

3.3.4.2.7. *Boy*

Öpüyor dāmenini bād-ı şabā
Serviler addine dīvān duruyor (Üsküdarlı Sâfi, 79/3)
Fidānlar add-i yārimden nişāne
Temāyüller edā-yı dilberimdir (Üsküdarlı Sâfi, 72/4)

3.3.4.2.8. *Dudak*

Şevk-i la'liñle seniñ eyledi ifnā-yı vücūd
Şöyle ki Şāfi-i biārede bir cān aldı (Üsküdarlı Sâfi, 47/6)

3.3.4.2.9. *Yüz*

Meyl-i dīdār eylemek bir zevk-i firīdir baña
Ha-perest olmak bir ist'idād-ı Ha'dır gönlüme (Üsküdarlı Sâfi, 21/2)
Dīdārını bir cevher-i nā-yāb şayanlar
arşuñda bizi müflis-i bi-vāye şanurlar (Üsküdarlı Sâfi, 32/3)
Gözlerim nūrlanır cilve-i dīdārından
Nazar-ı Ha ile itdikce temāşā güzeli (Üsküdarlı Sâfi, 63/3)

3.3.4.2.10. *Gamze*

od-be-od olsun fedā cān u tenim ol amzeye
Asumāndan cāyına başka urbān gelmesin (Üsküdarlı Sâfi, 51/2)
Pāre pāre eyledi amzeñ derūn-ı albimi
atre atre gözlerimden dökdi hūn-ı albimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/1)

3.3.4.2.11. *Hande*

Saña ande, baña girye ezeli ismetdir
Güle gülmek yaraşur, bülbüle efgān yaraşur (Üsküdarlı Sâfi, 39/2)
içekler ande-i dildāra benzer
Şular şuret-nümā-yı dilberimdir (Üsküdarlı Sâfi, 72/3)

3.3.4.2.12. *Dest*

Temessül eyliyor arşumda Leylā
Gözünde sürme, destinde hınā var (Üsküdarlı Sâfi, 37/5)

3.3.4.2.13. *Boyun*

Atma istikbāle gel ol buseye gerden nihād
Bor edinme arzuyı ehl-i hālī boynuna (Üsküdarlı Sâfi, 38/3)

Karşımızda açalı sînesini sîm-tenim
Şevkden bizde ne dāmān ne girībān kaldı (Üsküdarlı Sâfi, 47/2)

3.3.5. Sosyal Hayat

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin şiirlerinden de anlaşılacağı üzere, gazetede şiirler yayımlaması, dönemin salgın hastalıklarına vakıf olması, tahmisler yazması, İstanbul'u anlatan beyitler yazması sebepleriyle şairin toplumdan uzak bir şair olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle sosyal hayatla ilgili birçok kavrama şiirlerinde yer verdiği görülmektedir. Şairin İstanbul'un Haliç semtini tasvir ettiği bir gazeline rastlamak mümkündür. Bunun dışında şair meyhaneler, hastalıklar, dönemdeki eğlenceler, dini bayramlar ve günler ile ilgili beyitlere şiirlerinde yer vermiştir.

Sâfi'nin hayatı ile ilgili araştırılan kaynaklarda içkiye ve meyhane ortamına düşkün olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Şair özellikle sevgiliye olan aşkının acısını şarap içerek, eğlence meclisine düşerek hafifletmeye çalışmaktadır.

Maḥabbet ehline her yerde bir **meyhāne** lāzımdır
Güzel bir muḡbeçe, bir şīşe, bir peymāne lāzımdır (Üsküdarlı Sâfi, 52/1)

“Aşk ehline her yerde bir meyhane lazımdır. Şarap dağıtan güzel bir çırak, güzel bir şişe ve güzel bir kadeh lazımdır.” Anlamına gelen bu beyitte şaire göre aşk ehline yani âşıkların hepsine şarap içip, aşklarını, dertlerini dillendirebilecekleri bir meyhane gerekmektedir. Şairin gazelin bütününde meyhane unsurlarını ele alması, meyhane tasviri yapması sosyal hayatla ilgili yazmış olduğu şiirlerden biri olduğunu göstermektedir.

Sosyal hayatla ilgili bir diğer konu ise şairin “*Bir Zātūñ Kerīmesine Söylenen Mersīyedir*” başlıklı mersiyesinde bahsettiği Osmanlı döneminde yaygın hastalıklardan biri olan şuan difteri olarak bilinen “kuşpalazı”dır. Difteri bir çocuk hastalığı olarak bilinmektedir. Osmanlı döneminde karabakma, kızılagra, kuşboğan, kuşkuyruğu gibi isimlerle de ifade edilmiştir.¹²⁵ Bir bakteri hastalığı olan kuşpalazı çocukları kısa sürede öldüren bir hastalıktır. Şair başka birinin kızı olduğunu tahmin

¹²⁵ Zeynel Özlü, “Osmanlı Devleti’nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)”, *Belleten* 2017, c. 81, S.291, s. 419-420.

ettiğimiz Hatice isimli kızın da bu hastalıktan vefat ettiğini yazdığı mersiye de söylemektedir. “O kuşpalazı, o uğursuz dert kâbus yaşamı gibi o periye çöktü.” anlamına gelen bu beyitten Hatice isimli kızın bu hastalığa yakalandığı anlaşılmaktadır. Hastalığın ismen zikredildiği beyit aşağıda verilmiştir:

Ol kuşpalāzı o derd-i menhūs
Çökdü o periye ‘ayş-i kâbūs (Üsküdarlı Sâfi, 19/V)

Bu konular dışında dîvânçesinde toplumu yakından ilgilendiren bayram ve kandillerle ilgili şiirlere de yer vermiştir. Şair hem Regaip Kandili hem de kurban bayramı ile ilgili şiirler kaleme almıştır:

Düşdi şadef-i rahme bu şeb ol dür-i yekta
Cibrîl nidâ eyledi ki *el-leyletü hublâ* (Üsküdarlı Sâfi, 2/I)

Yukarıda vermiş olduğumuz beyit şairin Regaip Kandilini anlattığı şiirinden alınmıştır.

Ey şubh-ı münîr-i ‘ıyd-ı adhâ
Ey feyz-i celîl -i Hakk te‘âlâ (Üsküdarlı Sâfi, 6/1)

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekte şair, kurban bayramı ile ilgili bir kaside kaleme almıştır. Bu şiirler aynı zamanda Saadet Gazetesi’nde yayınlanan şiirlerindedir. Kurban bayramını ve Regaip Kandilin anlattığı şiirlerinin gazetede yayınlanması, şairin toplumun ortak değerlerini gözeterek, onlara hitap edecek şekilde şiirler yazdığını göstermektedir. Bu nedenle sosyal hayatla ilgili yazmış olduğu şiirler kategorisine alınmıştır.

Zuğâklar öyle rüşen şanki şehrâh-ı hidâyêtdir
Konaqlar öyle şen güyâ birer huld-ı şafâ-güster (Üsküdarlı Sâfi, 7/2)

Sefâyinden yanan kandîl bahri nûra ğark itmiş
Şu sâhilhâneler virmiş Hâlîc’e başka bir zîver (Üsküdarlı Sâfi, 7/4)

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerde, şairin bir eğlence akşamını tasvir ederek bir gazel yazmasıdır. “*Şâm-ı Tarab*” başlığı ile Saadet Gazetesi’nde yayınlanan bu gazel bir eğlence akşamında İstanbul sokaklarında, evlerinde ne gibi değişiklikler olduğunu anlatmaktadır.

3.3.6. Atasözleri ve Deyimler

Zenginliği küçümsenemeyecek kadar geniş ola dil varlığımızın belli bir kısmını atasözleri ve deyimler oluşturmaktadır. Atasözleri ve deyimler az sözle çok şey anlatmaları bakımında klasik Türk şiirin anlatım biçimine uygun düşen unsurlar olmuşlardır. Türk edebiyatında şairler bu iki kaynaktan yararlanarak şiirlerinde anlamı güçlendirmişlerdir. Ayrıca şairler, şiirlerinde atasözü ve deyim kullanırken bir nevi okuyucuyu uyarma ihtiyacı hissetmişlerdir. Her zaman görülme de, atasözü kullanımında “meseldür, meşhur bir meseldür,...” şeklinde ifadelerle yer vererek okuyucunun dikkatini bu sözlere çekmek istedikleri görülmüştür.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesi incelendiğinde, şairin şiirlerinde atasözleri ve deyimlere yer verdiği tespit edilmiştir. Şair, genellikle deyimleri kendi ruh halini, içinde bulunduğu durumu anlatmak için kullanmış ya da sevgili için benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Bunlar dışında atasözü ve deyim yerine geçen kalıplaşmış ifadelerle de yer vermiştir:

3.3.6.1. Atasözleri

*Her kuşun eti yenmez*¹²⁶

Ey avcı dilberi ne çekersin bu mihneti
Yenmez bu şaydgâhda her bir kuşuñ eti (Üsküdarlı Sâfi, 20/ 7)

Derdi olan inler

Feryâd-ı bî-ķarârım zann etmeyiñ tehîdir
Derdi olanlar iñler meşhûr bir meşeldir (Üsküdarlı Sâfi, 61/3)

*Her güzelin bir kusuru vardır*¹²⁷

Muṭlaķâ **her güzeliñ bir de kuşuru bulunur**
Görmemiş kimse derim öyle ser-â-pâ güzeli (Üsküdarlı Sâfi, 63/2)

Kimse kimsenin halinden anlamaz

Bilir mi ehl-i sükûn dil ne vecde müstağrak
Olur mı kimseniñ âgâh kimse hâlinden (Üsküdarlı Sâfi, 55/3)

¹²⁶ E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, C. 1, Kardeş Matbaa, İstanbul 1973, s. 126.

¹²⁷ E. Kemal Eyüboğlu, *age*, s. 125.

3.3.6.2. Deyimler

*Can atmak*¹²⁸

Görünce rūḥ-ı perver böyle bir yer
Sevincinden hemān **cān atdı** dilber (Üsküdarlı Sâfi, 20/26)

*Nutku tutulmak*¹²⁹

Bir zamān **nuṭkum tutuldı** zevkden
Nāzikāna meyl-i güftār eyledi (Üsküdarlı Sâfi, 9/27)

*Bir içim su olmak*¹³⁰

Cemāl-i māh-ı pertevi hicāb-ı ihtifādadır
O bir içim şudur faḳaṭ fezā-yı Kerbelā'dadır (Üsküdarlı Sâfi, 22/1)

*Göz yummak*¹³¹

Göz yumup eşkāl-i gūn-ā-gūn 'ālemden bu güne
Bir perīniñ rüyına açdım 'uyūn-ı ḳalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/6)

*Boynu bükülmek*¹³²

İnfikāk itdi bedenden cān gibi
Boynumu bükdi benim ḳurbān gibi (Üsküdarlı Sâfi, 45/1)

*Renkten renge koymak*¹³³

Gāh zūlfūñ gāh ruḥsārīñ gelir endişeme
Renkten renge ḳoyar her gün şü 'ün-ı ḳalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/2)

*Ağzıyla kuş tutmak*¹³⁴

Yanıñda gezmesin seniñ aḡyār-ı bed-şifāt
Ağzıyla kuş tatarsa daḡī itme iltifāt (Üsküdarlı Sâfi, 20/13)

3.3.7. Şahıslar

Klasik Türk edebiyatı dayandığı temellerden dolayı zengin kaynaklara sahiptir. Klasik Türk edebiyatının temel kaynaklarından biri dini, tarihi, efsanevi ve mitolojik şahsiyetlerdir. Gerek muhteva gerek şekil özellikleri ile Arap ve Fars edebiyatından da

¹²⁸ M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Dîvân Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 66.

¹²⁹ M. Ali Tanyeri, *age*, s. 199.

¹³⁰ M. Ali Tanyeri, *age*, s. 60.

¹³¹ M. Ali Tanyeri, *age*, s. 132.

¹³² M. Ali Tanyeri, *age*, s. 63.

¹³³ M. Ali Tanyeri, *age*, s. 214.

¹³⁴ E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, C. 2, Kardeş Matbaa, İstanbul 1973, s. 8.

izler taşıyan klasik Türk edebiyatında şiirler işlenirken, bu kültürün önemli şahsiyetlerine de yer verilmiştir. Bunun dışında şairler kendi hayatlarında yaşayan, hayatlarında önemli yer edinmiş kimselerle ilgili de şiirler kaleme almışlardır. Sadece kültürlerden ya da hayatlarına tesir etmiş kişilerden etkilenecek değil, bakış açılarını ve hayat görüşlerini benimsedikleri filozoflardan da etkilenecek beyitler kaleme almışlardır. Bu şiirlerin gerektiği gibi anlaşılabilmesi için bahsi geçen şahsiyetlerin de kim olduklarını bilmek gerekmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesi incelendiğinde şiirlerde birden çok şahsiyete yer verildiğini söylemek mümkündür. Mahmud Celâleddin Paşa, Geylâni, Platon bu şahsiyetlerdir.

3.3.7.1. Mahmud Celâleddin Paşa

Nedimi olduğunu bildiğimiz Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesi incelendiğinde Mahmud Celâleddin Paşa ile ilgili birden fazla şiir ile karşılaşılmıştır. Şairin dîvânçesinde Mahmud Paşa tarafından kendisine ve kendisi tarafından Mahmud Paşa'ya yazılmış 1 tahmis bulunmaktadır. Bunun dışında şair yine Mahmud Paşa için 1 kıt'a ve 2 de kaside yazmıştır. İlk olarak dîvânçede sayfa 13'de yazılan 13 numaralı şiir "*Dâmâd-ı Şehriyârı Devletlü 'Ufûfetlü Maḥmûd Pâşâ Hazretlerinin Şân-ı 'Âlîlerinde Söylenmiş idi*" başlığı altında bir kaside karşımıza çıkmaktadır. 29 beyitten oluşan bu kasidede şair Mahmud Paşa'yı övmektedir. Bir sonraki şiirde ise "*Müşârün ileyh Hazretleri'ne*" başlığı altında bir kaside daha yayımlanmıştır. Kaside toplamda 32 beyitten oluşmaktadır. Methiye örneği olduğu söylenebilir. Bir sonraki şiirin Mahmud Paşa için yazılmış olması "Adı geçen, işaret edilen, anılan" anlamlarına gelen başlıktan yola çıkılarak tahmin edilmiştir. Yine 15 numaralı şiirde karşımıza 1 takriz çıkmaktadır. Takriz bir edebiyat terimi olarak başka bir şairin eseri hakkında yazı yazarak övme anlamına gelmektedir. 14 beyitlik bu şiir Mahmud Paşa'nın Âsaf mahlası ile yazmış olduğu dîvânına övgü niteliğinde kaleme alınmıştır.

Daha sonra ise dîvânçede sayfa 20'de bulunan 18. Şiir, Mahmud Paşa'ya yazılmış bir tahmis örneğidir. Mahmud Paşa'nın dîvânında bulunan bir gazelin her bir beytine aynı kafiye ve aynı ölçüde üçer mısra ekleyerek bir şiir yazdığı görülmektedir. Mahmud Paşa ile ilgili bir diğer şiir ise kıt'adır. Son olarak elli birinci sayfada yer alan 80 nr.'lı şiir Mahmud Paşa tarafından Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin gazeline yazılmış

bir tahmis olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik edebiyatta dîvânlarda alışılanın dışında şairin kendisi için yazılmış olan tahmisi dîvânçesinde bulundurması da dikkat çekmektedir. Bahsettiğimiz bu şiirler dışında Üsküdarlı Mustafa Sâfi, gazellerinin beyitlerinde Paşa'dan bahsetmektedir.

Yüz biñ lisānım olsa da **Şâfi** hülûş ile
Her bir daķıķa Hāzret-i Pāşā'yı söylesem (Üsküdarlı Sâfi, 62/6)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, birçok şiirinde Mahmud Celâleddin Paşa'dan övgü ile bahsetmiştir. Sâfi'nin şiirlerinden yola çıkılarak Paşa'nın, Sâfi'nin zor bir döneminde elinden tuttuğunu ve bunu büyük bir tevazu ile yaptığı anlaşılmaktadır.

Görsün tevāzū'ndaki dārāt u haşmeti
Olsun gulām-ı dergehi behrām nerededir (Üsküdarlı Sâfi, 10/17)

Sâfi, yazmış olduğu şiirlerde işinin Mahmud Celâleddin Paşa'nın eserlerini övmek olduğundan bahsetmektedir.

Hāzret-i Pāşā-yı Maḥmūd işim
İltifāt āşarı izhār eyledi (Üsküdarlı Sâfi 9/9)

Sâfi, Paşa'nın şiirleri için “orijinal, daha önce söylenmemiş, özgün” anlamına gelen bîkr-i mazmun ifadesini kullanmıştır. Sâfi, Paşa'nın şiirlerinin oldukça özgün ve *Şehnâme*'den bile üstün olduğunu vurgulamıştır.

Bîkr-i māzmūnı mişāl-i kâşırānu't-turukdır
Lü'lü'-i menşûrı beñzer cennetiñ ğılmānına (Üsküdarlı Sâfi 11/4)

Pür-me'ālīdir kaşā'id meclis-ārā söz dükel
Medḥ-i şāhī beñzemez *Şehnâme*'niñ destanına (Üsküdarlı Sâfi 11/5)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin yer yer övgülerde aşırıya kaçtığı da dikkat çekmektedir.

Āşaf'ıñ kavli me'āl-i nefḥa-i Cibrīl'dir
Kendi beñzer Hāzret-i Peyġāmbere'ñ cānānına (Üsküdarlı Sâfi 11/10)

Āyet-i Qur'an'ı bile fevķa'l-makām
Menzil-i Maḥmūd'u aḥyār eyledi (Üsküdarlı Sâfi 9/14)

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesinde küçümsenemeyecek kadar yeri bulunan hayatının da bilinmesi gerekmektedir.

Mahmud Celâleddin Paşa Hayatı

1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Tophane Müşiri Halil Rıfat Paşa'dır¹³⁵. Çok küçük yaşta babasını kaybetmiş, bir müddet Konya valisi Ali Kemâlî nezâretinde yetişmiştir. Eğitim hayatını özel derslerle devam ettirmiştir. Fakat ulaşılan kaynaklarda eğitimi hakkında pek yoktur. Bâbîâli Kalemlerinde iş hayatına başladığı bilinen Mahmud Celâleddin Paşa, özel derslerle aldığı Fransızca eğitimini geliştirmek için Paris'e memur olarak gönderilmiş; bir süre sonra memlekete geri dönmüştür.

Paşa, 1876 yılında Sultan Abdülmecid'in kızlarından Seniha Sultan ile evlendirilmiş ve Şûrâ-yı Devlet üyeliğine tayin edilmiştir¹³⁶. Evliliğinden sonra devlet adamları ve padişahlarla yakınlaşan Paşa, memleket işleri ile ilgili Sultan Abdülhamid ile sohbetler etmeye başlamıştır. Fakat ulaşılan bilgilere göre bu kısa bir zaman sürmüştür. Daha sonra Paşa için sıkıntılı dönemler başlamıştır. Haksız yere Adliye Nazirliği'nden azledilmesi Mahmud Paşa'ya çok ağır gelmiş ve bunu şahsi bir mesele haline getirmiştir. Sultan Abdülhamid eski dostluklarını korumak adına eniştesine bazı görevler teklif etmişse de Paşa kabul etmemiştir.¹³⁷

Mahmud Celâleddin Paşa sarayla ilişkisini tamamen kestikten sonra hayatını oğulları Sabahaddin ve Lütfullah'a adanmış, ülkenin önemli insanları haline gelmeleri için çaba göstermiştir. İnzivaya çekildiği sürede gazetede yazıları takip etmiş, ülke ile ilgili yazılan olumsuz yazılara üzülmüş ve padişah ve devlet adamlarına tavsiye niteliğinde yazılar yazmıştır. Fakat bu yazıların Sultan Abdülhamid tarafından ciddiye alınmaması üzerine, Paşa ülkedeki haksızlıklara ve kendi etrafındaki casuslardan bıkararak Avrupa'ya kaçmaya karar vermiştir. İlk olarak Marsilya'ya, daha sonra Paris'e, oradan Cenevre'ye, buradan sonra Londra'ya son olarak Mısır'a gitmişlerdir¹³⁸.

Paşa ve oğulları gittikleri her yerde takip edilmiş, Yıldız Sarayı'ndan dönmeleri için sürekli çağrılar gelmiş, Sultan Abdülhamid bizzat telgraf yazmıştır. . Fakat

¹³⁵ Ömür Ceylan, *Âsaf (Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa) Hayatı Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1994, s. III.

¹³⁶ İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, *age*, s. 41.

¹³⁷ Ömür Ceylan, *agt*, s. III.

¹³⁸ İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, *age*, 43-44.

Mahmud Celâleddin Paşa hayatını adadığı “özgürlük” kavramından vazgeçmek istemeyerek yapılan her teklifi reddetmiştir. Paşa Mısır’da *Divanı*’nı tamamlamıştır. Mısır’da Hidiv’in davetlisi olarak yaşayan Paşa ve oğulları bir müddet sonra Hidiv’in arkalarından iş çevirdiğini öğrenmiştir. Hidiv açıkça İstanbul’a dönmelerini teklif etmiş fakat Paşa yine reddetmiştir. Bu sırada maddi sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Fakat Osmanlı bankasından gelen bir mektup ile hala bankada paraları olduğunu dilediği zaman kullanılabileceğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Paşa paranın bir kısmını oğullarına vererek kendilerini Avrupa’ya göndermiştir. Avrupa’ya giderken bir sorun çıkmaması için de İstanbul’a dönmesi için yapılan tekliflere olumlu yaklaşıyor gibi gözükmiştir¹³⁹.

Mısır’dan Paris’e, Paris’ten de Korfu’ya geçen Paşa burada ağır bir şekilde hastalanır ve doktorlar Paşa’dan ümidi keser. Paşa bu durumdayken Mısırdan bir elçi gelerek, Hidiv’in İstanbul’a dönmesi halinde aracı olacağını bildirmiştir. Fakat bu teklif Paşa’yı oldukça kızdırmış ülke ile ilgili ağır sözler sarf etmiştir. Sultan Abdülhamid bu sözler üzerine Paşa’nın idam fermanını resmen ilan ettirmiştir. Daha sonra Sultan Abdühamid Paşa’nın hastalığını bahane ederek Paris elçisine haber yollamış, Paşa’yı özel bir trenle ve doktorlar eşliğinde İstanbul’a getirmesini emreder. Elçi olarak gönderilen Münir Bey, Paşa’nın hastalığından dolayı olan suskunluğunu dönmeye karar verdi olarak kabul eder. Sultan Abdülhamid’e telgraf çeker ve gazetelerde Mahmud Celâleddin Paşa’nın resmen İstanbul’a döneceği ilan edilir. Haberi duyan oğlu Sabahaddin Bey, babası ile konuşmak üzere Brüksel’e gelir. Paşa oğlu ile konuşmasından bir süre sonra 1903 yılında, 48 yaşında iken memleketinden uzakta vefat eder. Paşa’nın vefatından sonra, Meşrutiyet’in ilanı ile kemikleri İstanbul’a getirilmiş ve büyük bir cenaze töreni ile Eyüp’te babası Halil Rıfat Paşa’nın mezarı yakınlarına defnedilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁹ Ömür Ceylan, *agt*, s. XIV-XX.

¹⁴⁰ Ömür Ceylan, *agt*, s. XVI.

3.3.7.2. Abdülkâdir Geylâni

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, dîvânçesinde Abdülkâdir Geylâni ismi bir beyitte geçmiş olsa da, tasavvuf ilmi için önemli bir şahsiyet olması sebebiyle, Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin şiirlerinde isminin zikredilmiş olmasından bahsetmek gerekmektedir. Şairin aşağıda vermiş olduğumuz beyti Geylâni Hazretlerinin adını geçirdiği beyittir:

‘Aşk ile devrân iden **Şâfi** gibi
Mazhar-ı esrâr-ı *Geylânî* olur (Üsküdarlı Sâfi 76/6)

“Aşk ile dönüp dura Sâfi, Geylâni gibi sırlara mazhar olur.” anlamına gelen bu beyitte şair kendini Geylâni hazretlerine benzetmektedir. Aşk ile kastettiği Allah aşkı olan şair, tasavvuf düşüncelerle meşgul oldukça Geylâni hazretleri gibi tasavvuf sırlarına erişmektedir.

3.3.7.3. Platon (Felâtun)

Platon'un Türk edebiyatındaki yeri oldukça önemlidir. İslam felsefesi üzerinde etkileri olması sebebiyle şiirlere de tesir ettiği görülmektedir. Filozofun yaşam görüşü, ebedi mutluluğa ulaşmak için bu dünyanın geçici değerlerine önem vermemektir. Bu da İslami görüşlerle örtüşen bir yaşam tarzı olmuştur.¹⁴¹ Üsküdarlı Mustafa Sâfi, Dîvânçesinde Platon şu beyitte geçmektedir:

Ol Felâṭūn'a hükm-i sermâyeyi
Feyz-i isti'dād-ı iḳdâr eyledi (Üsküdarlı Sâfi 9/10)

3.3.7.4. Mevlâna Celâleddin Rûmi

Tasavvufî düşünceleri halka aktarmada önemli olan araçlardan biri şiirlerdir. Mevlâna, tasavvufî konuları ve ilahi aşkı başarı ile şiirlerine işleyen şairlerin başında gelmektedir. Mevlâna, tasavvufun anlaşılması zor ve karmaşık olan konularını kendi üslubuyla hikâyeleştirmiş, örneklendirilmiş ve anlaşılması kolay hale getirmiştir. Mevlâna, şiirlerini yazarken anlama önem vermiş ve insanların tasavvuf, Allah aşkı

¹⁴¹ Fahrettin Olguner, “Eflâtun”, *DİA*, C.10, Ankara 1994, s. 469-476.

gibi konularda bilgilenmesini amaçlamıştır. Bu sebeplerden dolayı klasik şairler, Mevlâna'nın düşüncelerini şiirlerinde kaynak olarak kullanmışlardır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, bir beytinde Mevlâna Celâleddin Rumi'den bahsetmektedir. Şair Allah aşkı ile ilgili yazmış olduğu gazelinde, şair zerrelerin Mevlâna gibi aşka gelip sema edeceğini vurgulamaktadır.

Şimdi hüsnüñ kâinâtı pür-tecellî eylese
Zerreler şevkiñle Mevlânâ Celâleddîn olur (Üsküdarlı Sâfi, 67/3)

3.3.7.5. Kays (Mecnûn), Ferhât

Genellikle kaynaklarda Mecnûn olarak geçmektedir fakat asıl adının Kays olduğu rivayet edilmektedir. *Leyla ile Mecnûn* mesnevisinin kahramanlarından. Klasik Türk edebiyatına Leylâ'ya olan büyük aşkı ile kaynak olan kahramanlardan biridir. Kays, Leylâ'yı bulabilmek adına ona olan aşkıdan çöllere düşer. Bu arayış onu mecnuna dönüştürür. Mecnun olduktan sonra Leylâ'yı tanıyamaz hale gelmiştir. Leylâ'ya olan aşkı Kays'ın ilahi aşkı bulma yolunda aracı olmuştur. Edebiyat dünyası için sevgiliye kavuşamama, aşktan deli divane olma ve bu yol sonunda ilahi aşka kavuşmanın sembolü haline gelmiştir.

Ferhât, yine edebiyat dünyası için önemli olan *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinin başkahramanıdır. Şîrîn'e olan aşkıdan dağları delmesi ile meşhur olmuştur. Mesnevinin bir diğer kahramanı Hüsrev, Ferhât'ın rakibidir. Hüsrev, rakibi olduğu Ferhât'ı ortadan kaldırmak maksadıyla yoluna çeşitli engeller çıkarmış, türlü eziyetler etmiştir. Klasik edebiyatın âşık-sevgili-rakip üçgeninin örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, divânçesinde Kays ve Mecnun bir beyitte karşımıza çıkmaktadır. Şair öyle bir âşıktır ki ne Kays'a ne de Ferhât'a benzemez. Şair kendisini bu iki aşk kahramanından üstün tutmaktadır.

Ḳays ü Ferhād baña beñzer mi
Kimi dağdan kimi şahrâdandır (Üsküdarlı Sâfi, 78/5)

Aşağıdaki beyitte Sâfi, kendini Mecnun'a benzetmektedir. Mecnun'un çölleri dolaştığı gibi Safi'de kabileleri dolaşmıştır.

Mişâl-i Ḳays dolaşdım ḳabâ'ili ḫayli
Bilinmiyor nereye doğru olduğu meyli (Üsküdarlı Sâfi, 18/IV)

3.3.7.6. Hüsrev, Şîrîn

Hüsrev, İran padişahıdır. Fakat edebiyat alanında *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinin kahramanlarından biri olması sebebiyle anılmaktadır. Hüsrev, Ferhât'ın rakibidir, sevgilisine kavuşan âşık olarak bilinmektedir. Ferhât ve Şîrîn'in kavuşamaması için önlerine çeşitli engeller çıkartmıştır. Şîrîn, hem Ferhât'ın hem de Hüsrev'in âşık olduğu kadın kahramandır.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesinde Hüsrev ve Şîrîn'i birlikte ele almıştır. Mahmud Celâleddin Paşa için yazmış olduğu şiiirden alınan bu beyitte, Âsâf mahlaslı şairin şairliği övülmektedir. Sâfi'ye göre Âsâf'ın sözlerinin manâsı Hüsrev'i, nazmı Şîrîn'i süslemiştir.

Hüsrev-i ma'nâsı Şîrîn-i nazmı tezyîn eylemiş
M'arifet bir yanına geçsin edeb bir yanına (Üsküdarlı Sâfi, 10/14)

3.3.8. Ülkeler-Şehirler

3.3.8.1. Hicâz, Mekke, Medine, Ka'be, Hacc, Şam

Hicâz, Arap yarımadasında Mekke ve Medîne'nin bulunduğu bölgedir. Mekke'nin içinde bulunmasından dolayı kutsal topraklar olarak kabul edilmektedir. Klasik şiiirlerde şairlerin bu bölgeleri beyitlerinde kullandığı görülmektedir. Tasavvufi anlamının yanı sıra şairler, özellikle Ka'be 'yi aşk yönünden ele almışlardır. Klasik şiiirde âşık için Ka'be, sevgilinin bulunduğu yerdir. Aşk ile dönüp duran âşık, Ka'be'yi tavaf etmektedir.

Üsküdarlı Mustafa Sâfi dîvânçesinde özellikle tasavvuf konulu şiiirlerde karşımıza şehir adları çıkmaktadır. Tasavvuf konulu şiiirlerinin yanında Sâfi, ülke ve şehir isimlerini mesafe, zorluk gibi durumları okuyucuya aktarmak amacıyla kullanmıştır:

Yine taḥrîk idiyor şevkimi ḥādî-i ṭarab
Yine selb eyliyor ârāmımı **vādî-i 'Arab** (Üsküdarlı Sâfi, 1/I)

Gözlerimde tütüyor ḥāk-i beyābān-ı **Hicāz**
Nazarımda büyüdükce büyüyor naḥl-i rāteb (Üsküdarlı Sâfi, 1/I)

Mir'ât-ı ḳalb-i şāfim mücellā-yı dilber oldı
Baḳ baḳ ḥarīm-i **Ka'be** yer yer muşavver oldı (Üsküdarlı Sâfi, 25/1)

Bir mi maḳāmı pāye-i ehl-i nifāk ile
Arz-ı **Medîne** nerde ḳalır **Şām** nerdedir (Üsküdarlı Sâfi, 10/14)

Hacc'a dek **Şam**'a kadar inlemedir kânūnum
Şam'dan **Hacc**'a kadar ağlamadır āhengim (Üsküdarlı Sâfi, 41/5)

Şam-ı hasretde olanlar oldu erbāb-ı dile
Mihri artık ol mehiñ efzūnlar olsun olmasun (Üsküdarlı Sâfi, 54/3)

3.3.8.2. Şam

Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin şiirlerinde geçen şehirlerden bir diğeri de Şam'dır. Şam, Suriye'nin başkentidir. Sâfi, şiirlerinde Hacc yolunun güzergâhında bulunan Şam şehrini genellikle mesafeyi, uzaklığı anlatmak için kullanmıştır.

Bir mi maķāmı pāye-i ehl-i nifāk ile
Arz-ı **Medīne** nerde kalır **Şam** nerededir (Üsküdarlı Sâfi, 10/14)

Hacc'a dek **Şam**'a kadar inlemedir kânūnum
Şam'dan **Hacc**'a kadar ağlamadır āhengim (Üsküdarlı Sâfi, 41/5)

Şam-ı hasretde olanlar oldu erbāb-ı dile
Mihri artık ol mehiñ efzūnlar olsun olmasun (Üsküdarlı Sâfi, 54/3)

3.3.8.3. Ken'an

Şairin dīvāncesinde karşımıza çıkan bir diğeri ülke Ken'an ülkesidir. Bugün Filistin olarak bilinen bölgeye denk gelmektedir. Sâfi, Hz. Yusuf'un güzelliğinin mucizesini vurgularken Kenan ülkesinden olan Yusuf şeklinde bir ifade kullanmaktadır.

Müncelīdir cebhesinde pertevi ĩmānımıñ
Mu'cizāt-ı hüsni vardır Yūsuf-ı **Ken'an**'ımıñ (Üsküdarlı Sâfi, 31/1)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. METİN

4.1. NÜSHA TAVSİFLERİ

4.1.1. A Nüshası

Süleymaniye yazma Eserler Kütüphanesi'nde Zühdü Bey Koleksiyonu'nda 538 numarada kayıtlıdır. Eser 27 varaktan meydana gelmiştir. Şiirlerin çizgili sarı kâğıt üzerine yazıldığı eser, ciltlenmemiş eski tip defter görünümündedir. Nüshada sadece siyah mürekkep kullanılmış, başlıklar da şiirler gibi siyah mürekkeple yazılmıştır. Nüsha terakib-bend ile başlamış ve gazelle bitmiştir. İlk ve son beyitler şu şekildedir:

Yine taḥrīk idiyor şevkimi ḥādī-i ṭarab
Yine selb eyliyor ārāmımı vādī-i 'Arab (Üsküdarlı Sâfi, 1/I)

Gönlüm ne zamān kendini ḥürrem görecekdir
Dildār ile devrān sürecek dem görecekdir (Üsküdarlı Sâfi, 82/1)

Nüshada her sayfada aynı satır sayısı olmasa da, genellikle 18-20 satır arasında şiir yazılmıştır. Nüsha sayfaları müstensih tarafından numaralandırılmıştır. Sayfa numaraları incelendiğinde 28, 29, 30 ve 34. sayfaların eksik olduğu tespit edilmiştir. Kütüphane ile iletişime geçildiğinde ellerinde bu sayfalardan başka sayfa olmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Nüşanın başında ya da sonunda herhangi bir temellük kaydı ya da benzeri başka bir kayıt bulunmamaktadır. Sadece dīvânçenin kapağında Zühdü Bey koleksiyonuna ait olduğunu belirten ve numarasının yazılı olduğu bir mühür bulunmaktadır.

4.1.2. B Nüshası

Bulunan ikinci nüsha Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi'nde 046076 şeklinde kayıtlıdır. Bu nüsha 225x150 ebadında, yirmi dört varaktan oluşmaktadır. Ta'lik hatla yazılmış, ciltsiz, siyah mukavva ile kaplıdır. Diğer nüshadan farklı olarak sarı, çizgisiz bir kâğıda yazılmıştır.

Bu nüsha ile ilgili yapılan tek çalışma Âlim Yıldız'a aittir.¹⁴² Katalog kaydındaki yanlışlıktan dolayı kendisi de dîvânçenin tek nüshasının bu olduğunu çalışmasında belirtmektedir. Dîvânçe Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüsha ile aynı sırayla başlamıştır. Terkib-bend ile başlayan nüsha gazel ile sonlandırılmıştır. Nüshada iki terkib-bend, iki kaside, kırk sekiz gazel, on altı kıt'a ve on müfret yer almaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshaya göre daha az şiir bulundurduğunu söylemek gerekmektedir. İlk ve son beyitler şu şekildedir:

Yine taḥrîk idiyor şevkimi ḥādî-i ṭarab
Yine selb eyliyor ârāmımı vādî-i 'Arab (Üsküdarlı Sâfi, 1 I/1)
Karşumızdan yine seyr ile o âfet geçiyor
Refte refte şanıırım 'ahd-ı ṭarâvet geçiyor (Üsküdarlı Sâfi, 78/1)

4.2. METİN KURULURKEN TAKİP EDİLEN YOL

Metin, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan 538 numaralı nüsha esas alınarak kurulmuştur.

B nüshası ile karşılaştırılıp, incelenen nüshada bulunmayan beyitler parantez “()” içerisinde numaralandırılmadan metne dâhil edilmiştir.

A nüshasında bulunan yırtık sayfalarda okunamayan yerler B nüshasından alınmış ve dipnotta belirtilmiştir.

Eserin yazıldığı dönem gereği “b” ve “ṭ” harfleri farklı şekilde okunmuştur; “b” harfi ile yazılmış olan fiiller “p” harfi ile okunmuştur:

Olup pür-şevk ben de eyledim bir nev-ğazel tanzîm
Amân ḥânendeler derḥâl tutsunlar anı ezber (Üsküdarlı Sâfi, 7/10)
Teceddüdden degildir bir zamân ḥālî şu cemi 'yyet
Hemân merḥûm **olup** bir pîr bir nev-zâd olur peyda (Üsküdarlı Sâfi, 36/2)

¹⁴² Âlim Yıldız, *age*, 15-70.

“ğ” harfi ile yazılan Türkçe kelimeler ise “d” harfi ile okunmuştur:

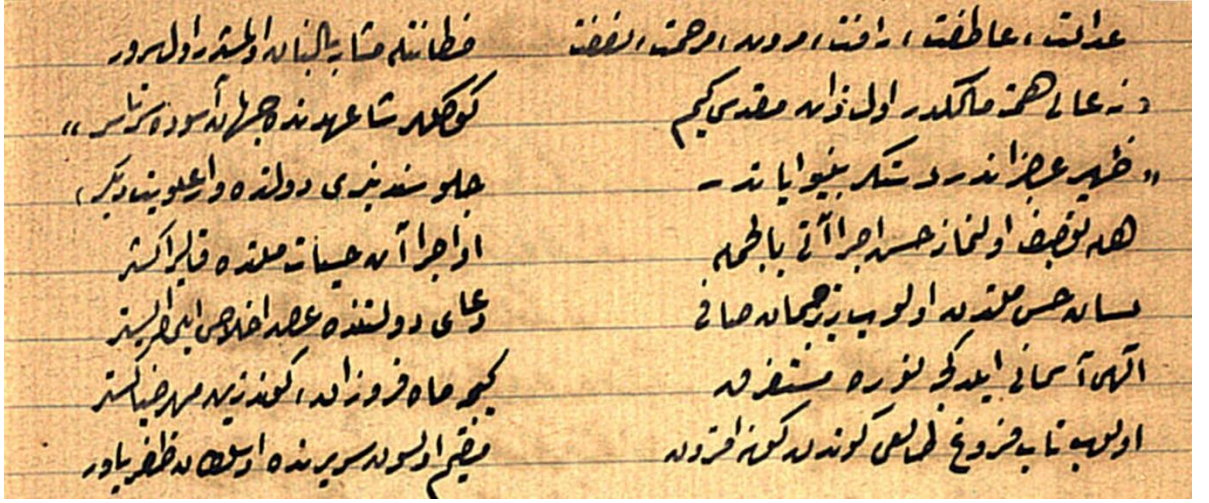
Güneş **doğ**dukça her gün āsumāndan
Feşān olduğca sicm-i zerniṣāndan (Üsküdarlı Sâfi, 4/30)

Quvve-i qalbim metānet gösterirken **dağ**lara
Bir nigāhıñ eyledi muḥtel sükūn-ı qalbimi (Üsküdarlı Sâfi, 24/3)

Metinde vezin gereği bazı düzeltmeler yapılmış ve dipnotta bu düzeltmeler açıklanmıştır:

Çıkar birden **gülle** bir dāne nūrānī fişeng ammā
İner gökden yere ol dāneden envār-ı reng-āver (Üsküdarlı Sâfi, 7/5)

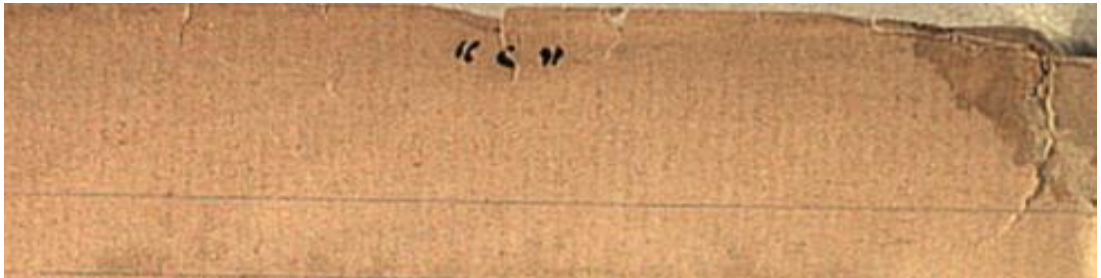
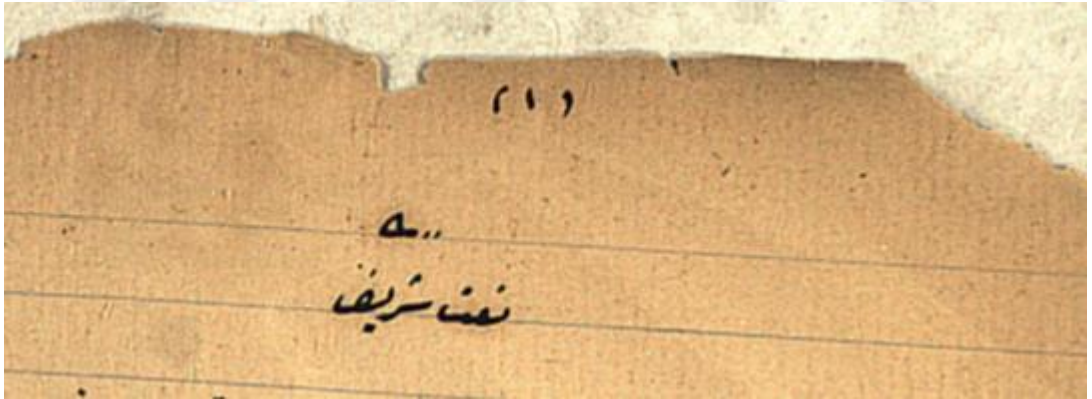
Nüshada yer yer noktalama işaretlerinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Noktalama işaretleri nüshaya uygun şekilde kullanılmış fakat Arapça ifadelerde anlam bütünlüğünü korumak amacıyla metne eklenmemiştir.



نفت شریف دیگر

ستر «موترا» دہ اولو ابھاری قلمی غیر
عارفک او طاز کوز نذیل لند اہل لہ
غافل غفلت قیام دلدادہ بک جھانہ
غفلت ایڈر عبت آلا سہ دھوی قزوہ
غافل اول نفس دوند نہ سر آب دہہ ک
موند نہ انظار دہ اولہ فخر برتقال خوب
دیدہ بت نندہ داری ایڈر استفال خوب
مردم شہوہ برستی گاہ ایڈر اغفال خوب
گاہ تقصانہ خیالاتی ایڈر اکلاہ خوب
صواد پور کور مز جھولہ دشمہ بہل خوب

Daha önceki asırlarda yapılan yaprak numaralandırma sistemi bu nüshada yoktur. Sayfalar müstensih tarafından numaralandırılmıştır. Bu sebeple metinde müstensihin numaralandırma sistemi esas alınmış, sayfalar köşeli parantez içerisinde metne dâhil edilmiştir.



4.3. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	،
ا	a,e
آ	ā
ب	b
پ	p
ت	t
ث	s
ج	c
چ	ç
ح	h
خ	ḥ
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
س	j
ش	s
ص	ş
ض	ş
ط	đ
ظ	ṭ
ق	ẓ
گ	g
ف	f
ک	k
گ	ñ,k
ل	l
م	m
ن	n
و	u,ü,û,v,o,ö
ه	h
ی	y,i,î

4.4. DİVÂNÇE'nİN TRANSKRİPSİYONLU metnİ

[s.1]

[1]

“Bismillāhirrahmānirrahīm”

NA ‘T-I ŞERİF

[fe ‘ilātün fe ‘ilātün fe ‘ilātün fe ‘ilün]

I

Yine tahrîk idiyor şevkimi hādî-i tarab
Yine selb eyliyor ārāmımı vādî-i ‘Arab
Yine zihnimde tevessü‘ idiyor şahrâlar
Yine karşımda nümâyân oluyor rāh-ı taleb
Gözlerimde tütüyor hāk-i beyābān-ı Hicāz
Nazarımda büyüdükce büyüyor naḥl-i rateb
Ravza-i cennete beñzer o beyābān bence
Gülbün-i nev gibidir hār u muğaylān bence

II

Yüregim oyulur olduğça füzün şavt-ı ceres
Geliyor da ‘vetime Beyt-i Münevver’den ses
‘Akl u fikrim daḥı bir kâfile teşkîl idiyor
Kâfile kâfile ol semte giderken herkes
Cümle âmâlîme efkârıma gâlib geliyor
Takvîyet buldı kolaylıkla yenilmez bu heves
Durmayup rāh-ı rev-i menzil-i cānān olayım
Gireyim küyına biñ Ka ‘be şevābın bulayım

III

Buldı cismiyle şeref bir gece baṭn-ı māder
Oldı güyā ki şadef ol dür-i yektāya maḥar
Eyledim sehv-i lisān farṭ-ı taḥayyürle yine
Öyle bir pāk-ı güher baṭn-ı şadefde ne gezer
Pertevi eyledi āfākı münevver nāgāh
O gece oynadı hep yerli yerinden gökler

Haşre dek ol yetmiş¹⁴³ geceye yokdur eş
Her gece mäh doğarken o gece doğdı güneş

IV

Eyledi nāsı bütün dīn-i mübīne da‘vet
Fevc fevc oldı anıñ dāhil-i dīn-i ümmet
Hükümü nāfiz idi ferman-ı hümāyūnı muşīb
[Taleb]¹⁴⁴-i vechi ile derhāl inerdı āyet
Oldı aşhāb ile Allāh yolunda hādım
[Bugün]¹⁴⁵ āsarını gösterdi o günki hidmet
Kuvve-i Kāhire [vardı yed-i aşhābında]¹⁴⁶
Her biri [ejder-i pīçān idi icābında]¹⁴⁷

[s.2]

V

‘İlm-i nuşret ile eylediler hayāli ğazā
Ne kadar fırkaları münhezim itdi o livā
Şevk ile āh o ğavğalara cān atmadayım
Eylesünler beni de dāhil-i silk-i şuḥedā
Fikr-i aşhābda ölmek var idi dönmek yok
Hiç virmezdi fütür anlara kat‘-ı a‘zā
Felek-i ḥarbde anlardı mişāl-i encüm
Cünd-i Şābit *raḍıyallāhu te‘ālā ‘anhüm*

VI

Āsitānında açıldı talep erbābına bāb
İtdi taḥdīd necāt ehline şehrāh-ı şavāb
Yed-i luṭfıyla zevāyāyı mesācid ma‘mūr
Pāy-i reddiyle mebāni-i ḥarābāt-ı ḥarāb
Sürdi yüz pāye-i minber kadem-i devletine
Eyledi zātına izhār-ı tevāzu‘ miḥrāb
Hele mi‘rācına bir nokta olunmaz ta‘yīn
O maḳāmātda saḥḥī kalıyor ‘illiyyīn

¹⁴³ Yetmiş kelimesi vezin gereği yetmiş şeklinde okunarak metin tamiri yapılmıştır.

¹⁴⁴ Sayfa yırtık olduğundan okunamayan kelime diğer nüsha ile karşılaştırılıp tamamlanmıştır.

¹⁴⁵ Sayfa yırtık olduğundan okunamayan kelime diğer nüsha ile karşılaştırılıp tamamlanmıştır.

¹⁴⁶ Sayfa yırtık olduğundan okunamayan kelime diğer nüsha ile karşılaştırılıp tamamlanmıştır.

¹⁴⁷ Sayfa yırtık olduğundan okunamayan kelime diğer nüsha ile karşılaştırılıp tamamlanmıştır.

VII

Uykudan şevk ile vaqtâ ki uyandı o gâce
Öyle yükseldi ki lâhûta dayandı o gâce

*Beyt-i Ma'mûr*¹⁴⁸ felek yakdı *sirâc-ı vehhâc*¹⁴⁹
Âsumân şevk u şetâretle donandı o gâce

Rü'yetullâha olup mazhar o zât-ı aqdes
Dide-i düşmen-i bed-ğâh kapandı o gâce

Nürdan açdı semāvata vişâle minhâc
Döndi şubh-ı ezele hâşılı *Leyl-i Mi'râc*

VIII

Bağınız debdebe-i şânına mâhiyyetine
Bağınız kevkebe-i kadrine 'ulviyyetine

Vaşf-ı pâkinde nuzûl eyledi *Tâhâ, Yâsîn*
Bağınız kendisine mâdihine midhatine

Öyle maqbûlûdür Allâh-ı 'azîmin ki ider
Cümleye mağfiretullâh anıñ hürmetine

Eyle taqdîm-i senâ Hazrete ey **Sâfi**
Saña bir nîm-nigâh eylese kâfi vâfi

[s.3]

[2]

"LEYLE-İ REĞÂ'İB" 'UNVÂNIYLA SA'ÂDET GAZETESİ'NE DERC OLUNMUŞ İDİ

[*mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün*]

I

Düşdi şadef-i rahme bu şeb ol dür-i yektâ
Cibrîl nidâ eyledi ki *el-leyletü hublâ*¹⁵⁰

Ümmîd-i tûlû'ı bürüdi kevn ü mekânı
A'yân-ı cihân muntazırı oldu ser-âpâ

Hağ eyledi ol nesne-i kübrâya ri'âyet
Köndi bu gâce mağfazaya âyet-i rahmet

II

¹⁴⁸ Tûr/1-7, "Tûr'a yayılmış ince deri sayfalara düzenle yazılmış kitaba, "Beyt-i Ma'mûr"a, yükseltmiş göğe, kabaran denize andolsun ki, şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir."

¹⁴⁹ Nebe/13 "Oraya alev alev yanan, parıl parıl parıldayan bir lamba olarak güneşi astık."

¹⁵⁰ Cebrail "bu gecenin çok şeylere gebe" olduğunu haykırdı.

Olsun bu gēce ū'le-feŷān gōkde sitāre
Dōnsūn bu gēce meŷ'aleye yerde mināre
Zīrā bu mūbārek gēce olmaz mūteŷābih
Sāir gēceye belki 'umūmīyle nehāre
Geldi bu gēce mūjde-i iḳbāl ü sa'ādet
Oldı bu gēce mebdē'-i ŷad fecr-i selāmet

III

Kimdi- olacaḳ zīver-i gehvāre maḳŷūd
Kimdi- olacaḳ devlet ü iḳbāl ile meŷhūd
Ol zāt ki mūkerremdi ki elḳāb-ı gūzīni
Serdār-ı kirām-ı rusūl Aḥmed ü Maḥmūd
Mūstevcib tekevvünü bütūn arz u semānın
En sevgili peygamber-i zī-ŷānı Ḥudā'nın

IV

Vaŷf itdi kitābında anı Ḥāzret-i Sübhān
Vaŷf eyleyemez haḳḳı ile olsa da seccān
Meydānda ḥaḳīḳat duruyor gün gibi işte
ŷā'irle Ḥudā nerde ḳalır ŷi'r ile Ḳur'an
ŷāfi ideriz cümlece eltāfını me'mūl
Zīrā olur eltāfı anıñ cümleye mebzūl

[s.4]

[3]

NA'T-I ŷERİF DİGER

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

(Ḥāl-i 'ālemden numāyān eyleyip eŷḳāl-i ḥ'āb
Ḥāl-i fehmane olur mir'āt-ı istiḳbāl-i ḥ'āb)
(ŷūret-i nīk ü bedī dünyāda taŷvīr eyleyip
Ḥayr u ŷerr-i 'ālem-i imkāna olmuŷ fāl-i ḥ'āb)
(Her gēce bir 'ālemi pervāz-gāh erler durur
Murḡ-ı rūḥ-ı ādeme gūyā olur ŷehbāl-i ḥ'āb)¹⁵¹

¹⁵¹ Köşeli parantez içinde verilen beyitler diğerk nüshada üç numaralı sayfada bulunmaktadır.

1. Sırr-ı mütü'dan¹⁵² ulü'l-ebşâr¹⁵³ı kılmaz mı habîr
Mevtden enzârda olduĝa bir timşâl-i h^vâb
2. 'Ârifin olmaz gözünde meyl-i lezzât-ı cihân
Dîde-i şeb-zinde-dârı eylemez işğâl-i h^vâb
3. Ğâfili ĝaflet kılar dil-dâde-i bîkr-i cihân
Merdüm-i şehvet-peresti ĝâh ider iĝfâl-i h^vâb
4. Ğaflet eyler raĝbet-i âlâyiş-i dehri füzün
Ĝâh noĝşân-ı ĝayâlâtı ider ikmâl-i h^vâb
5. Ğâfil olma nefsi-i dündan keser âb-ı dîdeñi
Şu uyur görmez çekile düşmen-i bed-ĝâl-i h^vâb
6. Fîkr-i 'uĝbâdır 'uyündan selb-i ĝaflet eyleyen
Başsa efkâr âdemi bulmaz mı izmiĝlâl-i h^vâb
7. Göz yumanlar mâsivâllâhdan ĝaĝîĝat-bîn olur
Nâ'imînin eyler 'uyün-ı ĝalbini ikmâl-i h^vâb
8. Andan istidlâl ider diller fenâ-yı 'âlemi
Bâ'is-i bîdâre-i dildir 'ale'l-icmâl-i h^vâb
9. Çeşm-i cânı dîde-i Aĝmed gibi bîdâr olan
'Âlemi seyr eyler olsa çeşmi mâl-â-mâl-ı h^vâb
10. Ol Şehinşâh-ı rusul kim ĝâr-ı ĝıfzında anıñ
Eylemiş Aşĝâb-ı Kehf¹⁵⁴'i müsterîhü'l-bâl-i h^vâb
11. Ser-girân olsa eger şahbâ-yı 'adlinden ider
Fitne-i âĝir zamânı tâ ebed işğâl-i h^vâb
12. Muntazırlardır kudüm-i pâkine ĝüyâ anıñ
Şubĝa dek çeşm-i nücümü eylemez pâmâl-i h^vâb
13. Dîde-i bîdârı h^vâba mâil olmazdı anıñ
Heç olurdı dîde-i bîdâr-ı meyyâl-i h^vâb
14. Pîş-i çeşminde megesânı per-i Cibrîl idi
Arzu kıldıĝa ĝâh ol çeşm bi-emşâl-i h^vâb
15. Her seher bâng-ı ezân müy-ı miyân-ı bî-dilleri
Zümre-i dil-mürdegâna eylemiş idĝâl-i h^vâb
16. Bunca ĝafletle yine luĝfun şayıĝlarsam ne var
Şâfiyâ rencür-ı bî-ârâmı kılmaz lâl-i h^vâb

¹⁵² Aclûmî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 29.

¹⁵³ Anlayış sahihleri, anlayışı keskin olanlar her şeye dikkat ederek ibret gözüyle bakanlar. Kur'an-ı Kerim'de şu ayetlerde zikrolunmaktadır. (3/13- 24/44; 59/2).

¹⁵⁴ Bkz. Kehf: 9/27.

17. Yā Nebī idbārımı iqbāl kııl olduqça tā
Dehrde idbār hem-reng-i hayāl, iqbāl-i h^vāb

[s.5]

[4]

*VELĀDET-İ PÜR-MES'ADET-İ ŞEHİNŞĀHĪ'YE MÜŞĀDİF BİR RŪZ KILAVUZDA
JÖN ĞAZETESİ'NDE DERC OLUNMUŞ İDİ*

[*mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün*]

1. Bugün zevke cihān āmāde olsun
Bugün bir 'ıyd-ı fevqal'āde olsun
2. Bugün ber-mūcib-i hayrū'l-fehāvī
Ser-ā-pā eşref-i sa'āti hāvī
3. Bugün olmuşdı zīrā vech-i āfāk
İki mihr-i münire cāy-ı işrāk
4. Biri mihr-i münir-i āsumānī
Biri hūrşīd-i burc-ı kāmuranī
5. Bugün doğmuşdı ol halka penāhı
Bugündür gözleriñde pādişāhı
6. Doğunca pādişāh bī- mūrā'ī
Olur nevrüz-ı sultānī-i şānī
7. Naşıl nevrüz-ı sultānī dinilmez
Naşıl hengām-ı şādānī dinilmez
8. Nażiri virmedi bir mehde zīnet
Anıñ gehvāresi āğuş-ı hürmet
9. İdildi nāmına gerdūnda taz' īm
'Uṭārid eyledi tārīh-i tanzīm
10. Ṭulū'yla görüñdi rüy-ı āmāl
Ḳudūmuyla berāber geldi iqbāl
11. Yegāne āfitābı rüy-ı hākīñ
Güneşdir yıldızı ol nūr-ı pākīñ
12. Muḥammer aḳdesiyyetle sirişti
Ḥamīr-i māyesi hūy-ı behişti
13. Ḥudā iḥsān idüp 'Oşmāniyāna
O şāhenşāhı göndermiş cihāna
14. Bugün fermān odur salṭanatla
'Adālet mülhemiyet, 'āṭifetle

15. Karīn-i luṭf-ı Rabb-i müste‘andır
Velī-ni‘ met-i ‘Osmāniyandır
 16. Haḳāyık-bīn-i külliyyāt-ı dünyā
Daḳāyık-bīn-i cüz’iyyāt-ı dünyā
 17. Serā’ir-dānı ḳalb-i kā’inātın
Nıgeh-bān-ı fezā-yı şems cihāna
 18. Derūn-ı mehbiṭ-i nūr-ı me‘āni
Taḥayyür-baḫş-ı ezhān-ı e‘ānī
 19. Cihānın mazhar-ı şıyt-ı bülendi
Zamānın server-i ‘ālem-pesendi
 20. Anınla i’tilā eyler bu devlet
Anınla iftiḫār eyler bu millet
- [s.6]
21. Zahr-i ‘ācizān-ı bī-nevādır
Naşir mübtelāyān-ı belādır
 22. Kerāmātıyla meşhūndur cevānib
‘İnāyetiyle memnūndur ecānib
 23. Nevāzişyābdır her ḳalb-i pür-ḡam
Esir-i luṭfidur bi’l-cümle ‘ālem
 24. Cihāna iltifātı ḫadden efzūn
Melek-siretli bir zat-ı hümāyun
 25. Kerem icād eder kim ‘aḳla gelmez
Uzundur ol ḫikāyet naḳle gelmez
 26. Te’ālallāh zehī şāh-ı mu‘azzam
Zehī sulṭān-ı zīşān-ı mufahḫam
 27. Hilāfet emrini eyler viḳāye
Cihāna şaldı zıllullāh-ı sāye
 28. Zamān-ı vaḳf idüp ‘ümrān-ı mülke
Metānet virmede bünyān-ı mülke
 29. Ḳuvā-yı berr ü baḫri kıldı tevfir
Bu himmetle degil mi cā-yı tevḳir
 30. Ḳuruldu her ṫarafda bir mu‘asker
Bütün efrād-ı millet oldu ‘asker
 31. Metā’-ı ma‘rifet buldı revācı
Bilindi ‘ilmle ḫalḳın ihtiyācı
 32. Mekātible medārisi virdi zīnet
Fünūnistān-ı nev oldu bu millet

33. Yapıldı çok cevāmi çok emākin
Derūnunda olur ervāh-ı sākin
34. Degildir hūsn-i icrā'atı maḥdūd
Peyāamber cümlesinden oldu ḥoşnūd
35. O icrā'at olunmaz yād u ta'dād
Meger *Rūḥü'l-Ḳudüs*¹⁵⁵ den olmuş imdād
36. 'Uluvv-i himmetiyle dolsa evrāk
Anı tavşīfden kāsirdir iğrāk
37. Ne dinse şānına lāyık degildir
Ekābir pādişāh fā'ik degildir
38. Ḥülāsā az gelir tevāzu'muz az
Nazīrī doğmamışdır hem de doğmaz
39. İlāhī pādişāhlar pādişāhı
Ḳabul eyle du'ā-yı şubḡāhı
40. Güneş doğdukça her gün āsumāndan
Feşān oldukça sicm-i zernişāndan
41. Müdām oldukça k̄anūn-ı ṭabīat
Zuhūr itdikçe tevlīd ü velādet
42. Vücūdı dā'im olsun 'āfiyetde
Muḳīm olsun serīr-i saltānatda

[s. 7]

[5]

BU DA SA'ĀDET ĞAZETESİ'NE DEREC OLUNMUŞ İDİ

[*mef'ūlü mefā'ilün fe'ūlün*]

1. Ey rüz-ı velādet-i hümāyūn
Āfāk-ı letāfetiñle meşhūn
2. Envār yayıldı şeş-i cihetde
Pür-şa'şa'a oldu rub'-ı meskūn
3. Ḥurşīd nişān mı ṭakdı çarḡa
Bir ṭāk-ı zafer midir bu gerdūn

¹⁵⁵ Bakara suresi 2/87; 2/253, Maide suresi 5/110, Nahl suresi 16/102.

4. Dünyāya sirāyet itdi şādī
Feyziñle zamāne oldı memnūn
5. Mā-dūna mübeşşir oldı mā-fevķ
Mā-fevķe teşekkür itdi mā-dūn
6. Yüzlerde 'alā' im-i sebāħat
Dillerde ıarāvet-i diger ğūn
7. İķbāle tebeddül itdi birden
Dünyāda olanca baħt-ı vārūn
8. Ey rüz nedir bu ķabz-ı iķbāl
İķbālīni ħaķ buyursun efzūn
9. Āheng-i ıarab bu demde zāhir
Āyīn-i şafā bu vaķte merħūn
10. Zīrā ķademiyle pādişāhıñ
Olduk şeref-i 'azīme maķrūn
11. Ol zāt-ı ħalīfe-i zamāndır
Sultān-ı cihān Ħamīd Ħān'dır
12. Ey 'atıfet Hudā-yı zū'l- minen
Ķıldı ķıdemiñ 'uyūnı rüşen
13. Olduñ bu ķadar neşāta bādī
Senden bu ķadar neşāť senden
14. Luťfuñla tezāhür itdi eşvāk
'Adliñle taĝayyüb itdi şīven
15. Dest-i ğama düşmüyor ğirībān
Bir ħāre eyleşmez oldı dāmen
16. Medyūnları eylediñ rehā-yāb
Maħzūnları eylediñ bütün şen
17. Bir ferde tecāvüz eylenilmez
Vādī-i cihānı ķıldıñ eymen

[s.8]

18. Her yerde 'adāletiñ muşaddaķ
Ez-cümle velāyetiñ müberhen
19. Sāyeñde 'ulūm-ı menşe olundı
Sāyeñde tekeşşür eyledi fen
20. Şāhān-ı selefde mişlii nā-būd
Bir pādişeh-i 'azīmsiñ sen
21. Zātıñla şeref bulur büyüklük
Nāmiñla ħalīfelik masūnen

22. Cebheñde celī hidāyet-i Hakk
Āyine midir o vech-i ahsen
23. Rabb-i müte'al böyle biñ dem
İtsün seni pādīşāh-ı 'ālem
24. Şad müjde benīn ile benāta
Eytāma 'umūm-ı ümmehāta
25. Hakkıñ keremiyle mālīk olduk
Bir pādīşeh-i melek-simāta
26. Cüz'iyete dek meşālīhi hep
Almağda nigāh-ı iltifāta
27. Ma'tūf-ı teşebbüşātı her dem
Fermān-ı Hudā-yı kâ'ināta
28. İmdād-ı Peyāamber 'ayn-ı mazhar
Tevfīk-i Hudā refīk o zāta
29. Ahvāl-ı diyānet-i iştimālı
Maşrūf-ı idāme-i şalāta
30. İ'lā-yı nevā-yı dīne sâ'ī
Evkātını itmiyor ifāta
31. A'mālī 'urūc kıldı çarğa
Āvāzesi doldı şeş cihāta
32. İrfānı qarīn-i mülhemiyet
Hakkıyla vuķūfı var nükāta
33. Āsāyiş-i halkı kıldı te'mīn
Bir perde duyulmuyor şamāta
34. Ahlāk-ı güzīni hāricü'l-vaşf
İnsān mütehayyir ol şıfāta
35. Her kārda Hakk mu'īni olsun
İmdād-ı Resūl qarīni olsun

[s.9]

36. Ey şāh-ı cihān bī-mürā'ī
Mānend-i cinān iden cihānı
37. Ey sāye-i Hak mazalle itdin
Maħlūķ-ı Hudā'ya hākdānı
38. Dergāhıña ser-fürüya gelmiş
Seyr eyle hamīde āsumānı
39. Ma'nāda birinci pādīşāhsıñ
'Ünvān saña gerçi oldı şānı

40. Zātınla hemān kılar tecellī
Haqqın bize luḡ-ı bī-kerānı
41. İcrā'atlar beyāna gelmez
Dönmez aña ḡāmeniñ lisānı
42. Üftādeleriñ zahīri sensiñ
Dermāndeleriñ meded-resānı
43. Tebrīke sezā seniñle millet
Tebrīk idelim bu ḡānedānı
44. Taḡbīk idelim bu aşr-ı bāle
Tārīḡi açup geçen zamānı
45. Kimdir görünce bu 'asra fā'īk
A 'şār-ı sevālif-i cihāmı
46. Meydānda delīli müdde 'āmin
Bir ferde degil bu sır nihānı
47. Sensiñ şeref-i zamāna bā 'iş
Tanzīme, refāha, şāna bā 'iş
48. Ey taḡt-ı neşīd-i aḡdesiyyet
Ey pādişeh-i 'azīm-himmet
49. Vaşfında kuşūrumuz ḡabī'ī
'Afvīnla buyur bize 'ināyet
50. Bu mebhāsa kim nihāyet olmaz
Taḡvīl-i maḡāle var mı ḡācet
51. Maḡşūdumuz ancaḡ āşināna
İbrāz-ı ḡulūş u şādıḡıyet
52. Meşḡūl-i du 'ā-yı devletiñdir
Ḳudsīler ile 'umūm-ı ümmet
53. İrmeksizin ol du 'ā ḡitāma
Gökden anı ḡarşular icābet
54. Şimdi o du 'āya tercümāndır
Āmīn diyerek ḡuluñ "sa 'ādet"

[s.10]

55. Yā Rab ḡüzer eyledikçe günler
Geldikçe yine dem-i velādet
56. Olduḡça cihān şerefle memlū
Dolduḡça cihān bütün meserret
57. Taḡtında o server-i kerīme
Baḡş eyle kemāl-i sermediyyet

58. Her müşkil işinde kı1 muvaffak
‘Ahdinde cihānı eyle rāhat
59. Elṭāfıñı kendine naşır it
Āfākı anınla müstenİR it

[6]

BİR ‘İYD-I AḌḐĀDA YİNE "SA ‘ĀDET" ĞAZETESİ’NE DERÇ OLUNMUŞ İDİ

[*mef‘ūlü mefā‘ilün fe‘ūlün*]

1. Ey şubḥ-ı münİR-i ‘ıyd-ı aḏḐā
Ey feyz-i celİL -i Ḑaḑḑ te‘ālā
2. Ey mā’ide-baḥş-i ehl-i İslām
Ḑurbān saña biñ güzİde eyyām
3. İbzāl-i nevāl ‘ādetiñdir
Her yıl bu seniñ ziyāfetiñdir
4. Maḑbūl-i Ḑudā-yı lā-mekān’iñ
Ğāyetle şerefle bir zamāniñ
5. Luṭf u keremiñ olur ‘amīmi
Ey cümle zamānlarıñ kerīmi
6. Feyziñ yem-i bİ-kerāna beñzer
İn‘ām-ı şeh-i cihāna beñzer
7. Ey pādişeh-i serİR-i iḥsān
Zātiñ gibi gelmedi cihān-bān
8. Deryā mı kef-i güher-nişāriñ
Bi’l-cümle cihān nevāle- ḥ‘ārın
9. Dünyāları kıldı seyr-i cūduñ
İḥsān-ı Ḑudā bize vücūduñ
10. PİRāye-resānisiñ serİRiñ
Allah bilir ki yok nazİRiñ

[s.11]

11. ‘Ahdinde cihān münevver oldı
Gündüzle gece berāber oldı
12. Mensūb-ı zekāvetiñ me‘ālī
Bir nūr-ı bedr o fikr-i ‘ālī
13. Luṭfen buyurunca ‘aṭf-ı enzār
Manzūruñ olur olanca esrār
14. Mecmū‘-i mu‘āmelātı bildiñ
Sen ḥāşılı kā’inātı bildiñ

15. Luṭf-ı ezeli öñünde rehber
İmdād-ı Peyāberī berāber
16. Cisminde celi ‘uluvv-i himmet
Yardımcı saña muvaffakiyyet
17. Aldıkça nigāhıña mevādı
Müşkiller olur yanında ‘ārī
18. İhyā-yı muḥālīñ itdiñ el-ḥaḳ
Ḳudsıyyet ile olur bu muṭlak
19. Ey nāzım-ı gevher-i menāzım
Bi’ n-nisbe saña ufaḳ e’āzım
20. Maḥdūd deęil o ḥüsn-i icrā
Ta’ dād olunur mı mevc-i deryā
21. Evrākıñ anıñla pür şu’ unı
Milyonları da geçer yekünı
22. Dermāndelere meded-resānsıñ
Ḥaḳkıyla şehenşeh-i cihānsın
23. Ey mālik-i gevher-i ma’ārif
Vaşfiñda yayan ḳalır mu’arrif
24. Ancak saña ḳarşu ey şehinşāh
Meşęül oluruz du’āya her gāh
25. Olduḳça hemān beḳā-yı devrān
Geldikçe bugüne ‘ıyd-ı ḳurbān
26. Rabbim o şehinşeh-i cihānı
Sultān-ı zamān Ḥamīd Ḥān
27. Tahtında fūrūḫ-ı şevketiyle
İḳbāli, kemāle şıḫhatiyle
28. Dā’im buyurup ḳulūbı ḳıl şād
Zātıyla cihānı eyle ābād

[s.12]

[7]

"ŞĀM-I ṬARAB" UNVĀNIYLA YİNE SA’ĀDET ĞAZETESİ’NE DERC OLUNMUŞ
İDİ

[mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün]

1. Donanmış şevḳ-i şeh-āyīn ile kāşāneler berāber
Boyanmış nūra mektebler ‘umūmen ḳulleler, evler

2. Zuḳāḳlar öyle rüşen ŧanki ŧehrāh-ı hidāyētdir
Ḳonaklar öyle ŧen gūyā birer ḥuld-ı ŧafā-güster
3. ‘Umūmī bāḡçeler tenvīr olunmuŧdır fenerlerle
Aḡaçlar ol fenerlerle nihāl-i Ṭūr’dur yekser
4. Sefāyinden yanan ḳandīl bahri nūra ḡarḳ itmiŧ
ŧu sāḥilhāneler virmiŧ Ḥalīc’e baŧka bir zīver
5. Çıḳar birden gülle¹⁵⁶ bir dāne nūrānī fiŧeng ammā
İner gökden yere ol dāneden envār-ı reng-āver
6. Dökülse rahmı gūyā eyleyüp taḳdīr ŧehr-āyīn
Semāviyyūn yere elmāslar, yāḳūtlar serper
7. Meŧābīḥ-i fūrūzān öyle pertev-güster olmuŧ kim
Aransa ŧem dānlarla bulunmaz bir ḳarānlıḳ yer
8. Ḥulāŧā en küçüḳ ev bir büyük dārū’s-sūrūr olmuŧ
Derūn-ı tāb-nākı ḳalb-i ma’mūrum ḳadar enver
9. Meserret ḳaplamıŧ dūnyāyı seyr eyle ahālīniñ
Kimi oynar, kimi ŧevḳ-i ṧarabdan ŧarḳılar söyler
10. Olup pūr-ŧevḳ ben de eyledim bir nev-ḡazel tanzīm
Amān ḥānendeler derḥāl tutsunlar anı ezber

[8]

"ĠAZEL"

[mefā ‘ilūn mefā ‘ilūn mefā ‘ilūn mefā ‘ilūn]

1. Bulunmaz bunca dilberde nazīr ḥüsnüñe ey dilber
Saña beñzese beñzese ḥayāl-i nāzikiñ benzer
2. Ayın on dördü dirler ḥüsnüñe lākin ḥaṧādır bu
Sen andan iŧte parlaksıñ bu da’vā ŧemsden aḳhar
3. Ḳamaŧdı gözlerim ruḥsārīña nezzāre ḳılmaḳdan
Ne çok nūr-ı ilāḥī var yüzüñde ey perīpeyker
4. Bahār-ı i ‘tidāl içre yetiŧmiŧ bir fidānsıñ sen
Diyemem ben ḳadiñe öyle nihāl-i servden berter
5. Bu ŧeb ü rüz cülūs-ı pādiŧāḥīye muḳārindir
Beni ḳıl pādiŧeh bābı-çün olsun luṧfuña maḳhar

¹⁵⁶ Vezin icabı *güle/gülle* kelimesi *güle* gibi okunur.

6. Selāṭīniñ ser-efrāzı cihānın kıretü'l- 'aynı
Hüdā'nın zıll-ı maḥdūdı vekīl-i ḥāşşı Peygamber
7. İkinci Ḥāzret-i 'Abdülḥamīd ammā büyüklüğüñ
Birinci pādişēhtir ol şehinşāh-ı kerem-perver
8. Bir öyle pādişāha hangi hey'et mālīk olmuştur
Bugün 'Osmānlılar, tebrike şāyānız bütün bizler

[s.13]

9. 'Adālet, 'atıfet, re'fet, mürüvvet, merḥamet, şefkat
Fetāneyle müşārün bi'l-benān olmuştur ol server
10. Ne 'ālī himmete mālīkdir ol zāt-ı muḥaddes kim
Göñüller şāhı 'indinde cihān āsūde ser-tā-ser
11. "Zahīr-i 'ācizāndır destgīr-i bī-nevāyāndır
Cülüsundan beri devletde var 'ulviyyet-i diger
12. Hele tavşīf olunmaz ḥüsn-i icrā'atı bi'l-cümle
O icrā'at ḥissiyāt-ı milletde kalır ekser
13. Lisān-ı ḥüsn-i milletden olup bir tercemān hemān **Şāfī**
Du 'āyı devletinde 'aşr-ı ihlāşı itmek ister
14. İlāhī āsumānı eyledikçe nūra müstağrāk
Gece māh-ı firūzān, gündüzün mihr-ı ziyā-güster
15. Olup tāb-ı fūrūḥ-ı ṭālī'ī günden güne efvūn
Muḫīm olsun seririnde o sultān-ı zafer-yāver

[9]

*DĀMĀD-I ŞEHRĪYĀRI DEVLETLÜ 'UṬŪFETLÜ MAḤMŪD PĀŞĀ
ḤĀZRETLERİNİN ŞĀN-I 'ĀLĪLERİNDE SÖYLENMIŞ İDİ*

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

1. Rütbe-i fażlım beni ḥār eyledi
İktidārım böyle nā-çār eyledi
2. Şu'le-i idrāk-i nūr-ı ma'rifet
Ḥāne-i ümīdimi tār eyledi
3. Vüs'at-ı meydān-ı efkārım benim
Başıma dünyāları dār eyledi
4. Feyz-i ṭab'imdan ziyān gördüm bütün
Ol ziyānlar cānıma kār eyledi
5. Rāh-i 'azmimde şebāt itdim yine
Ol şebātım böyle seyyār eyledi

6. Hem ğarīb itdi beni devrān-ı dūn
Hem de ğurbetlere bīmār eyledi
7. Miḥnet üzre miḥnet ĩcād eyleyüp
Cevrini tekrār tekrār eyledi
8. Bir nidāyı hātifīsi gönlümün
Baḥtımı eñ soñda bīdār eyledi
9. Ḥazret-i Pāṣā-yı Maḥmūd iŝim
İltifāt āṣarı iẗhār eyledi
10. Ol Felātūn'a ḥükm-i sermāyeyi
Feyz-i isti'dād-ı iḳdār eyledi
11. Buldı ŝan andan büyüklük mevķi'i
Bir yıķılmış beyti 'imār eyledi

[s.14]

12. Meyl-i miḥrāb-ı tevāzū' eyleyüp
Ŗadr-ı istikbārdan 'ār eyledi
13. Ḳadrini iŝbāta ḥācet var mıdır
Ḳadrini zātā kim inkār eyledi
14. Āyet-i Ḳur'ān'ı bile fevķa'l-maķām
Menzil-i Maḥmūd'u aḫyār eyledi
15. Nāķidān-ı ma'rifet beyne'd-dühāt
Ol zekā-yı mahzı muḫtār eyledi
16. Tīr-i fikretten āfāķ-ı edeb
Lem'a lem'a neşr-i envār eyledi
17. Ṭab'ı lāl itdi lisān-ı 'ālemi
Ḥayret ol rüçḥānı iḳrār eyledi
18. İ'tibār itdi edeb erbābına
Luṭf edüp nerde ise iḫzār eyledi
19. 'İlm ü 'irfānı nedīm bezm ehline¹⁵⁷
Zevķ-i ma'nāyı ḳadehkār eyledi
20. 'Asr-ı ḥāzır ol edīb-i a'zamı
Muṭlaķā tārīḫe izbār eyledi

¹⁵⁷ Vezin icabı “'İlm ü 'irfānı nedīm bezm erbābına” beyiti tamir edildi.

21. Bir kitāb zī-ḥayātım ben bugüne
Tab'ım ol evsāfi der-kār eyledi
22. 'Āşikāne bir ğazel nazm eyledim
Ol ğazel taşvīr-i efkār eyledi
23. Ol şanem 'arz-ı dīdār eyledi
Münkirān Allāh'ı ikrār eyledi
24. Bir ḥaḳīkat çıkdı zīr-i perdeden
Kā'inatı ğarḳ-ı envār eyledi
25. Gönlüm ol dīdār-ı ḥayrāndır benim
Gönlüme bilmem ne esrār eyledi
26. Kalmadı gitdi ḥayātımdan eser
Nev-nihālim 'azm-i reftrār eyledi
27. Bir zamān nuḳkum tıtuldu zevḳden
Nāzikāna meyl-i ğüftār eyledi
28. Ḥazret-i Pāşā'nıñ ol hey'et bütün
Luḳfi ḥüsn-i ḥilkat izhār eyledi
29. Ḳudsiyān Şāfi du 'ā-yı ḥayrımı
Rüz u şeb evrād u ezkār eyledi

[10]

MÜŞĀRÜN İLEYH ḤAZRETLERİ'NE

[*mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün*]

1. Bayrām geldi bāde-i ğülfām nerededir
Ma'hūd şışeler nerede cām nerededir
2. Seccāde, subḥa ehl riyānıñ metā'idır
Defler, terāneler, mey ü bādām nerededir
3. Meyḥānede maḥabbeti ḳurduḳ 'ale's-şabāḥ
Yārān-ı bezm-i bāde bu aḳşām nerededir

[s.15]

4. İftār bir mi zevḳ-i şarāb-ı ṭahūr ile
Ehl-i şıyām nerede mey-āşām nerededir
5. Ḳavl-i müderris eylemez iḥyā ḥaḳīkatı
Benden su'al eyle ki ihām nerededir

6. Aşhâb-ı zühde şorma maķâmât-ı dilberi
Erbâbı ‘aşka şor olan râm nerededir
7. Büthâne-i cemâli tavâf itmek isterim
Ey Ka‘be arķadaşları iħrâm nerededir
8. Girdim cinân-ı vahdete hayretdeyim henüz
Ebvâbı nerde, ferş nerde, bâm nerededir
9. İktirâm-gâh-ı Hâzret-i Āşaf budur faķat
Ol mazhar-ı kerîme ikrâm nerededir
10. Aķdâm-ı pākine leb-i tafđil cân atar
Ey pây-gâh berter o aķdâm nerededir
11. Başdan başa cihâna bugün e’ş-şalâ dirim
Öyle mu‘azzam, öyle nikû-nâm nerededir
12. Yokdır dimem bu debdebe-gâh-ı zamânede
Çokdur vezîr-i şâhib-i in‘âm nerededir
13. Mümkün müdür o zâtîñ ekâbirle nisbeti
Nerde efendiniñ yeri, ħüddâm nerededir
14. Vicdân-ı ğayra bir de o ķalb-i selîme bāk
Küfr-i şariħ nerededir, İslâm nerededir
15. Bir rütbe-i ref‘aya maķrûn ki himmeti
‘Aķl irmiyor o rütbeğe evhâm nerededir
16. Görsün tevâzû‘ndaki dârât u ħaşmeti
Olsun ğulâm-ı dergehi behrâm nerededir
17. Şıyt-ı sühenverâmı keser tab‘-ı sâtı‘ı
Nisbetle meç kılıçlara, şamsâm nerededir
18. İntâķ-ı ħaķķ-ı ħaķķı beyânında ğuş idiñ
Seyr eyleyiñ mevârid-ı ilhâm nerededir
19. Īcâd-ı şî‘r içinde sözi ğarb-ı baħr olur
Ol ğarba ķarşu lücce-i âşâm nerededir
20. Ol nüşâ-i ‘azîmeyi inkâra ķalkışan
Kimdir, nedir, o bed-endâm nerededir
21. Sehm-i sitem doķunmuyor ammâ vücūdına
Hep sehmine düşer, dime ĩhâm nerededir
22. Bir ğün ‘âdem diyârına ĩşâl için anı
Ma‘düm-ı bî-eşer midir i‘dâm nerededir
23. Şâfi bıraķ bu şüĥî‘arz u ifâdeyi
Tarz-ı ğazel, leťâfet-i ifhâm nerededir

[s.16]

24. Mehcūr-ı vuşlatım o dil-ārām nerdedir
Dil nerde ıaldı, dildeki ārām nerdedir
25. Güller açıldı gülşen şevk ü sürürda
Gönlüm açılmıyor o gül-endām nerdedir
26. Nāmım, nişānım, oldu nihān deşt-i ‘aşkda
Bir gün olup dimez ki şu bed-nām nerdedir
27. Gönlüm ezelden oldu o dīdāra müncezib
Āgāz yok bu devrede encām nerdedir
28. Ol mazhar tecellī-i Mevlā’yı vaşf için
Kāfī midād var mıdır, aqlām nerdedir
29. Zāten bu zihn-i pür- keder-i tārūmār ile
Bir beyt-i nazma kuvve-i ikdām nerdedir
30. Ten-perver cihān degilem cān da beslemem
Cāndan geçenlere göre ecsām nerdedir
31. Elden du‘ā gelir idirem ref‘-i lā-mekān
Luţf-ı celīl-i Hāzret-i ‘Āllām nerdedir

[11]

MÜŞĀRÜN İLEYH HĀZRETLERİNİN DĪVĀN-I ‘ĀLĪLERİNE TAKRĪZDİR

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

1. Bāk ne ‘ālīdir cenāb-ı Āşaf’ın dīvānına
Nükteler dīvān durur doğana ‘uluvv-i şānına
2. Hüsrev-i ma‘nāsı Şirīn-i nazmı tezyīn eylemiş
M‘arifet bir yanına geçsin edeb bir yanına
3. Meşnevī, kıt‘a, ğazel teşkīl-i dīvān eylemiş
Kā‘im olmuştur rubā‘iler de çār-erkānına
4. Bıkr-i māzmūnı mişāl-i kâşırānu’-t-turuğdır
Lü‘lū’-i menşūrı beñzer cennetiñ ğilmānına
5. Pür-me‘ālīdir kaşā’id meclis-ārā söz dükel
Medh-i şāhī beñzemez Şehnāme’niñ destanına
6. Bir haķīkat cümlesi ez-cümle ol intāk-ı haķ
Haķ te‘ālānıñ güzel tefsīridir Kur‘ān’ına
7. Darb-ı baħriñ zevki tab‘-ı müstaķīmi çoşdırur
Çāredir ammā saķāmet zenbiniñ tūfānına
8. Ehl-i inşāfiñ o sözler nağme-i şādīsıdır
İ‘tirāz erbābıñ lākin ezāndır cānına

9. Āşaf'ın kavli me'āl-i nefḥa-i Cibrīl'dir
Kendi beñzer Ḥazret-i Peygamber'in cānānına
10. Öyle bir Āşaf ki her laḥza Süleymān-ı ḥayāl
Pīş-i dīvānında gerden-dādedir fermānına

[s.17]

11. Nükte-i tevḥīd-i esrār-ı rumūzü'l-ğayb ile
'Ādilāne şāhid olmuş 'ilmine 'irfānına
12. Pek yakīn eyler ḥafāyāyı ḥaḳīḳatü'l-keşşāf
Bir nigāh itseñ uzakdan pertev-i ikānına
13. Menfez-i Rūḥü'l-Kuds¹⁵⁸ dür ol dehān-ı dür-feşān
Her demi beñzer Ḥudā'nın nefḥā-i raḥmānına
14. Şānını tavşīfinden 'acizsin ey Şafī faḳaḩ
'Acziñi 'afv itmek düşmez o zātın şānına

[s.18]

[12]

"KAŞİDE"

[mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün]

1. Egerçi ḥānedānlar zümresi mümtāz-ı devrāndır
Kozānlı Ḥānedānı cümlesinden hā'iz-i şāndır
2. Ḥuşūşen Ḥazret-i Pāşā ki nām-ı pāki Aḥmed'dir
Necābet-i nūrı vechinde 'Alī-āsā nümāyāndır
3. Şeḥāvetde yed-i iḥsānına Ḥātem-i pes eyler
Şecā'atde o zāta rūḥ-ı Ḥaydar āferīn-ḥāndır
4. Temevvüc itse ṭab'-ı 'ālemi iḥsāna ḡarḩ eyler
Yed-i iḥsānı bir deryā veyāḩūd ebr-i nīsāndır
5. Dil-i feyyāzı mīrās-ı Ḥalīlullāh konmuşdur
Dem-ā-dem ḥalḩ-ı 'ālem sofrā-i luṭfunda miḥmāndır
6. Hidāyet mesleḡinde rehberi tevḩīḩ-i Rabbanī
Ṭarīḩ-i ḥaḩda mes'ūdiyyet ardımca şitābāndır

¹⁵⁸ Bakara suresi 2/87; 2/253, Maide suresi 5/110, Nahl suresi 16/102.

7. Naşıl mes‘ūd olmaz böyle âdem çünki Peyğamber
Buyurmuşdır ki Cennet mesken-i erbâb-ı ihsândır
8. Bu gūne halk kerîmi kimseye nisbet kabûl itmez
Aşâlet şâhibi vicdânı zîrâ başka vicdândır
9. Mekârimden tereküb eylemişdir unsur-ı pâki
Hülâsâ bir mükemmel zâtdır bir ekmel-i insândır
10. Şafâ-yı kâlbine bunca mezâyâ var ki şâhiddir
‘Ulûvv-i kâdrine bunca secâyâ var ki burhândır
11. Mürâ’îler lisânından degildir bir sitâyiş bu
O ‘âlî-himmet el-ḥaḫ pāk büyük tevķîre şâyândır
12. Velâkin bende şimdi nazm-ı şî‘re kâlmadı kudret
Cefâ-yı rûzgâr-ı dūn ile zihnim perişândır
13. Zamân olsun müsâ‘id bir ḫasîde eyleyem taḫdîm
Dêsünler ol zamân Şâfi‘ye şâ‘irdir suḫandândır

[s.19]

[13]

“FOTOĞRĀF MODASINA”

[mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün]

Bir kere şu taşvîre başîretle bakanlar
Endâm-ı zekâ perverine mâ‘il olurlar
Yâ rûḫ-ı muşavver şanup ol hey‘eti yâḫud
Tasvîrde rûḫ olduğına ḫâ‘il olurlar

[14]

Bu daḫî

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Şu ra‘na locada a‘zâ-yı pāk ḫândânıyla
Görünce Ḥazret-i Pâşâ-yı ‘âlîşânı bir yerde
Taḫammül eylemez nezzâre-i nevvârına gözler
Görür zîrâ güneşle encüm-i tâbânı bir yerde

[15]

Bu daḥī

[*mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün*]

1. Nigāh-ı dikkat ü 'ibretle bak şu levḥ-i taşvīre¹⁵⁹
Kamer güyā semāda pertev- efzā-yı kemāl olmuş
2. Civār-ı lutfuna cem' eylemiş üç necm-i mes'udı
Ki her bir necm envār-ı feyz-i Ḥaḳḳ'a bir mişāl olmuş
3. Biri setr-i Ḥudā'dır digeri şıdk-ı mücessemdir
Üçüncü necm 'iffet-i bāğ-ı iqbāle nihāl olmuş
4. Vücūd-ı tīr-i tābān-ı fūrūḥ efşān olup soñra
Melāḥat āsumānında şabāḥ'ül-ḥayra dāl olmuş
5. İder erbāb-ı 'irfān sīreti şüretten istidlāl
Şu zībā-manzara bir tercemān-ı ḥüsn-i ḥāl olmuş
6. Felek seyyāresi gezdikçe yā Rab şābit olsunlar
Dinilsün cümlesi maḳrūn-ı feyz-i bī-zevāl olmuş
7. İdüp Şāfi cenāb-ı ḥikmetiñ rūḥundan istimdād
Bu 'ālī ḥānedānı vaşf içün şirīn-maḳāl olmuş¹⁶⁰

[s.20]

[16]

*MÜŞĀRÜN İLEYH MAḤMŪD PĀŞĀ ḤAZRETLERİNİN ĞAZEL-İ 'ĀLĪLERİNE
TAḤMİSDİR*

[*mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün*]

1. Mürīd-i dergehiñiz yār-ı mihrībānıñızam
Müdām-ı zākir-i evrād-ı ḥāl ü şānıñızam
Hemişe secde-ber-i ḥāk-i āsitānıñızam
Perest-āver-i dīdār-ı dil-sitānıñızam
Ḥudā bilür ki siziñ abd'-i nātüvānıñızam
2. Göñül yanup yakılup dīde ḥün-feşān olalı
Vücūd zār u zebūn, ḳalb-i nātüvān olalı
Şekīb ü şabr gidüp şöḥret-i cihān olalı
Belā-yı 'aşḳa taḥammül-güzār-ı cān olalı

¹⁵⁹ Derkenarda ilk üç beyit işaretlenip “Merhûm Hikmet Bey’indir.” yazılmıştır.

¹⁶⁰ Derkenarda “Üzerinde işaret olanlar ekdirler.” yazılıdır.

Siziñ fütāde-i zānū-yı el-amānıñızam

3. Vefā-yı luṭfuñuza virmesem bile imkān
Cefā vü cevriñize eylerim fedāyı cihān
Rızā-yı emriñize ser-nihādedir dil ü cān
Diler qabūl, diler red, diler idiñ ihsān
Daḥīl-i bāb-ı merāḥim-me'āb-ı şānıñızam

[s.21]

4. Hülüş-ı 'aşkı disem şanmayıñ güzāf iderim
'Alākā-i bahşini söyler o yolda lāf iderim
Ne münkirāna yeterim ne de hılāf iderim
Mecāl qalması inkāra 'itirāf iderim
Qadīmden berü meftūn ḥüsn ü ānıñızam
5. Emīr sizsiñiz ey yār ben faķiriñizim
Müşār sizsiñiz ey şūḥ ben müşiriñizim
Mekīne-çākeriniz bende-i ḥaķiriñizem
Mine'l-ezel siziñ āzāde-ser-esiriñizem
İlā-nihāyede memlūk-i āsitānıñızam
6. Senā-yı vechiñizin 'aşkı bütün üdebā
Vaşīf-i ḥüsnüñüz ez-cümle Şāfi-i şeydā
Medīḥa-ḥānlarıñız böyle ḥayli var ammā
Şorarsañız bu ğazel-gūyī kim deyü 'acabā
Biliñ ki bendeñizem aşaf-ı zamānıñızam

[s.22]

Bu Daḥī

[*fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün*]

1. Nālemi pür-şerāre eyleyorum
Sırrımı āşikāre eyleyorum
Meşnevī'ye işāre eyleyorum
Nāydan isti'āre eyleyorum
Sīnemi pāre pāre eyleyorum
2. İtdi bizār göñlümü hicrān
Nerde bilmem o āfet-i devrān
Uçmaķ ister üstüme doĝru bu cān
Naşıl itmez göñül kuşu ḥelecān
Yāre mektüb itāre eyleyorum
3. Qalması kendi şefkatim özüme
İnaniñ ey cihāniyān sözüme
Gülmesin artık ins ü cān yüzüme
O perī-rü görünmiyor gözüme

Geceler istiḥāre eyleyorum

[17]

"KİT' A" BU DA MÜŞĀRÜN İLEYH ḤAZRETLERİNE

[mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün]

Ḳudüm-ı Ḥazret-i Āşaf'la gözdağı güyā
Naẓıredir bu cihānda maḳām-ı Maḥmūd'a
Nidā-yı hātif-i ğaybīyi istirā' eyler
Ḳulaḳ virenler o kūh üzre nefḥa-i 'ūda

[s.23]

[18]

"SELMĀ" İSMİNDE BİR KIZIMIN VEFĀTINDA SÖYLEMİŞDİR"

[mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün]

I

Firāḳ-ı rüyı ile oldı gözlerim bākī
Arar, arar bulamam āh o duḡter-i pākī
Mekān mı eyledi bilmem ḥıyām-ı eflākī
Maḳar mı eyledi yoksa şu mesken-i ḥākī
Eyā menāzilü Selmā fe-eyne Selmāke

II

O bülbülün bu gülistānda lānesi yok mı
Cihānda yoksa anıñ āb u dānesi yok mı
Bu yerde söyleyiñiz bār-ḥānesi yok mı
Süm-i semendinin olsun nişānesi yok mı
Eyā menāzilü Selmā fe-eyne Selmāke

III

Fezā-yı ḳudse mi oldı o nev-sefer nāzil
Maḳar-ı vaḥīm, fezālar muḥavvif, yol hā'il
Yürür, yürür olamam kār vānına vāşıl
Gider, gider göremem bir tarafda maḥmil
Eyā menāzilü Selmā fe-eyne Selmāke

IV

Yerinden oldı cüdā āh ḥayliden ḥayli
Bir eyledi baña hecri nehār ile leyli
Mişāl-i Ḳays dolaşdım ḳabā'ili ḥayli

Bilinmiyor nereye doğru olduğu meyli
Eyā menāzilü Selmā fe-eyne Selmāke

V

Ġarīb-i rāh-ı firākım yanımda būd ğam-ḥār
Ķarārsız gezerim ‘ālemi diyār diyār
Ķonup da göçdiği yerlerde ḳalmamış āṣār
Ḥayālidir görünen dir imiş ğayra deyyār
Eyā menāzilü Selmā fe-eyne Selmāke

VI

Uzaḳda bir görünür yok serābdan ğayrı
Maḥal de ḳalmadı zīrā türābdan ğayrı
İşim gücüm mi var artık şitābdan ğayrı
Süzüm mi ḳaldı bu yolda ḥitābdan ğayrı
Eyā menāzilü Selmā fe-eyne Selmāke¹⁶¹

[s.24]

[19]

"BİR ZĀTINĖ KERĖMESİNE SÖYLENEN MERSĖYEDİR"

[mef‘ülü mefā‘ilün fe‘ülün]

I

Devrān beni yaḳdı nāra ḳoydı
Gönlüme acıḳlı yāre ḳoydı
Ne şabra maḥal ne çāre ḳoydı
Ḷoynumdan alup mezāre ḳoydı
Devrildi yere fidān Ḥadīce’m

II

Mihnetden açılmıyor dehānım
Gel gör ki kesilmiyor figānım
Ḷalsun mı taḥammülüm tüvānım
Evlād acısıyla yandı cānım
Ḷıymetli kızım civān Ḥadīce’m

III

Ġīsūları tel tel oldu rīzān
Gül ruḫları şoldı ḳalmadı ḳan
Ṭaş olsa buña dayānmaz insān
Ṭopraḳlar içinde oldu pinḥān
Pek genç idi virdi cān Ḥadīce’m

¹⁶¹ Derkenarda "Mısra ‘ Ḥāfız-ı Şīrāzī Merhūmundur." yazılıdır.

IV

İtdi ölüm ol civānı mühlet
 Kıydı aña da sipihr-i fütüvet
 Teşyî'ine çıkdı halk-ı nāsūt
 Bir taze gelindi şanki tábūt
 Tábütuna virdi şān Hādīce'm

V

Ol kuşpalāzı o derd-i menhūs
 Çökdı o periye 'ayş-i kābūs
 Ol kuşcağızı uçurdum efsūs
 Bilmem ki kiminle şimdi me'nūs
 Tenhāda mıdır amān Hādīce'm

VI

Terk eyledi dār ile diyārı
 Maḥv eyledi şabr ile qarārı
 Bir ḥasreti qaldı bir de zārı
 Ben n'eyleyeyim bu yādigārı
 Sen söyle āh! Mihribān Hādīce'm

VII

Raḥmet dile git de bāb-ı Hākḫ'a
 Gir bizler için şevāb-ı Hākḫ'a
 Ki mazḥār olub ḥiṭāb-ı Hākḫ'a
 Dört elle şarıl Cenāb-ı Hākḫ'a
 Firdevsi idin mekān Hādīce'm (1312)

[s.25]

[20]

"NĀ-TAMĀM BĪR HĪKĀYE-İ MANZŪME" (Bir Kızla Sayyad'ın Hikayesi)

[mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün]

1. Muḫaddemlerde bir şūḥ-ı 'Irāḫī
 Be-ğāyet eylemişdi o merāḫı
2. Gider kuşlar zamānı murğ-ı zāra
 Kıyar aqşāma dek biñ murğ-ı zāra
3. Gügercinler esīr-i dām-ı olmış
 Sülünler mā'il-i endāmı olmış
4. Niğāhı yārelerdi murğ-ı cānı
 Cemāli ġāfil avlardı cihānı

5. Göñül şahrâlarında av süzerdi
Şikâristân şikâristân gezerdi
6. Temâşâ eyleyüp ol şeh-levendi
Güzel kızlar okurlardı bu bendi

"Bend-i Gerdân"

[*mef'ülü fâ 'ilätü mefâ 'ilü fâ 'ilün*]

7. Ey avcı dilberi ne çekersin bu miḥneti
Yenmez bu şaydgâhda her bir kuşuñ eti
8. Kuş bir şikâr şey mi nedir kadr-i kıymeti
Zihniñde muṭlakâ ava kurduñsa niyyeti
9. Âhü baqışlarıñla bütün 'âşıkânı ur
Murğ-1 hevâya bakma bile murğ-1 cânı ur
10. Av ardına düşüp de gidince fezâya sen
Kuş olsam uçsam âh o şahrâya doğru ben
11. Tutkunlarıñ yoluñda 'umümen fedâ iken
Bir murğ-1 nâ-tüvânı esîr eylemek neden
12. Âhü baqışlarıñla bütün 'âşıkânı ur
Murğ-1 hevâya bakma bile murğ-1 cânı ur
13. Yaniñda gezmesin seniñ ağıyâr-1 bed-şifât
Ağzıyla kuş tutarsa daḥî itme iltifât
14. Bir nîm-ğamzeñiñ fütâdesidir bir takım nebât
Luṭf eyle birtakım fütâdeye bir nîm-ğamze at
15. Âhü baqışlarıñla bütün 'âşıkânı ur
Murğ-1 hevâya bakma bile murğ-1 cânı ur

[s.26]

[*mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün*]

16. Yine bir gün o şehbâz-1 şikârı
Gezerdi şayd için bir murğ-1 zarı
17. Bahârıñ mevsimi geçmişti, yazdı
O gün bir dalda yaprağ oynamazdı
18. Nihâyet yokdı deryâ-yı serâba
Harâretten başılmazdı türâba
19. Güneşden yandı ol mâh-1 münevver
Arardı kendine bir gölgelik yer

20. Uzaqdan bir nihālistān görindi
Ne şandı ravza-i rıdvān görindi

"Nihālistān"

[mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün]

21. Çemen seccāde sermiş zīr-i pāya
Ağaçlar tente germişler hevāya
22. Şarılmış yāsemin serv-i revāna
K̄ol atmış bir fidān diğ̄er fidāna
23. Gülerdi dallarında tāze güller
Şafāsından açılmışdı gönüller
24. Ğıdā-yı rūḥ-ı insānī hevāsı
Eser aqşāma dek bād-ı şabāsı
25. Cihān ırmaqlarında yol açılmış
O nihālistāna birkaç̄ kul açılmış

[mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün]

26. Görünce rūḥ-ı perver böyle bir yer
Sevincinden hemān cān atdı dilber
27. Temāşā eyledi ol āba daldı
Temāşādan uşandı ḥāba daldı
28. Uyandı bir de baqdı saḥ-ı māya
Güneş gitmiş k̄amer gelmiş semāya
29. Şular mehtābdan mānend-i billūr
Şuda mehtāb olur nūrun 'alā nūr
30. O meh-pāre éderken seyr-i mehtāb
Neler gösterdi bāq̄ āyīne-i āb
31. Girip bir kız şuya mehtāb içinde
Tarardı saçlarıñ o āb içinde

"Kız"

[mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün]

32. Münevver tal'ati mehtāba beñzer mensüb
Mübārek çehresi ber-vech-i maḥlūb

33. Zenehdānı biraz okşardı s̄ibi
Güzellik Hāzret-i Hāk'dan naş̄ibi

[s.27]

34. Mesāvī rişte-i cān bir teliyle
Çekilmiş sürmesi kudret eliyle
35. Vücūdı nürdan olmuş sirişte
Nüzül itmiş semādan bir firışt
36. Mübāyındı beni nev'iyile beyni
Perilerle büyütmüş vālideyni
37. İdilmez vaşfi söylense pey-ā-pey
O āfet görmeğe muhtāc bir şey
38. Görüp şayyād anı bī-tāb kaldı
Derūnī bir takım hūlyāya daldı

"Şayyād"

[fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

39. Bir perī-zāde mi bir dilber-i nā-yāb mıdır
Görünen yoksa hayālāt mıdır, hāb mıdır
40. Ele şānesini almış tarıyor saçlarını
Şuya girmiş 'acabā mālīke-i āb mıdır
41. Dürr dendānı mıdır, silk cevāhir mi nedir
Vech-i berrāk mıdır, pertev-i mehtāb mıdır
42. Bir perīdir diyelim böyle perī kızlarının
Gözi maḥmūr mıdır, kāküli pürtāb mıdır

[mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün]

43. Görünce ansızın ol kız bir ādem
Şudan çıkdı giyindi gitdi ol dem
44. Dil şayyād lākin şayd olındı
O zūlfūñ bir teliyle kayd olındı
45. Żarūrī 'avdet ētdi hānumāna
Kaçar mecrūh koşar āşiyāna
46. Velākin hāneye pek gamlı geldi
Göñül āteşli gözler nemli geldi

47. Görünce dāye dilberde o ḥālī
Tefahḥuş kıldı esbāb-ı melālī
48. Çeküp o nev-civān silk-i beyāna
Dür-i dendān-ı yāri dāne dāne
49. Kenār-ı ābı, mehtābı, o cāyı
Biraz işrāb kıldı mācerāyı
50. Duyunca mācerā-yı ‘aşkı dāye
Ser-āğāz eyledi diger dāye

[s.31]

GAZELİYYĀT

[21]

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

1. Lahza lahza feyz-i ‘aşk imdād-ı Hāḡ’dır gönlüme
‘Aşkıyyet imtiyāzı dād-ı Hāḡ’dır gönlüme
2. Meyl-i dīdār eylemek bir zevk-i fiṭrīdir baña
Hāḡ-perest olmak bir ist’idād-ı Hāḡ’dır gönlüme
3. Mest-i ser-şār-ı hüdāyım bāde-i tevḥīdden
Dinse lāyık bir ḥarābādād-ı Hāḡ’dır gönlüme
4. Bir cihāt-ı ma‘rifet görmekdeyim her zerreyi
Hāḡḡ’ı telkīn eyleyen icād-ı Hāḡ’dır gönlüme
5. Ehl-i butlān aşsa da Mansūr mānendi beni
Şāfiyā vārid yine feryād-ı Hāḡ’dır gönlüme

[22]

DİGER

[mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün]

1. Cemāl-i māh-ı pertevi ḥicāb-ı ihtifādadır
O bir içim şudur faḡaṡ fezā-yı Kerbelā’dadır
2. Ne devlet-i azīmedir şafā-yı vuşlatı faḡaṡ
O devlete ne sūdı var ki sāye-i hümādadır
3. Visālīniñ ḥuşulıdır yegāne maḡşadım benim
Ben ol faḡīre beñzerim ki fikr-i kīmyādadır
4. Ol āfītāb-rū gibi sitāre-i şeref mi var
Ne çāre ben zemīndeyim o māh-rū semādadır

5. Liyākat-ı vişāl yok dil-i za'īfde henüz
Teḳarrübüm o dilbere maḳām-ı ilticādadır
6. Qalırsa ḥāl-i dilbere olur muḥāl **Şāfiyā**
Faḳaṭ ümīdimiz bizim 'ināyet-i Ḥudā' dadır

[23]

DİGER

[*mef'ülü mefā'ülü mefā'ülü fe'ülün*]

1. Aldıqça ser-i kūyıñı şahrālara şıgmam
'Ulviyyet-i efkār ile dünyālara şıgmam
2. 'Uḳbāda daḥī vāşıl-ı cānān olamazsam
Cennetlere, gülşenlere, me'vālara şıgmam
3. Çāk-i beden eyler çıkaram ḥārice bir gün
Ruḥum şıkılır öyle heyülālara şıgmam
4. Māhiyyetim idrāk ile olmaz mutaşavver
Bir ḥavşala sözüm ki süveydālara şıgmam
5. **Şāfi** ararım fevk-i 'avālimde 'avālim
'Ulviyyet-i efkār ile dünyālara şıgmam

[s.32]

[24]

DİGER

[*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*]

1. Pāre pāre eyledi gamzeñ derün-ı ḳalbimi
Ḳatre ḳatre gözlerimden dökdi ḥün-ı ḳalbimi
2. Gāh zülfüñ gāh ruḥsāriñ gelir endişeme
Renkden reñge ḳoyar her gün şü'ün-ı ḳalbimi
3. Ḳuvve-i ḳalbim metānet gösterirken daḒlara
Bir nigāhıñ eyledi muḥtel sükün-ı ḳalbimi
4. Hicr-i şūrīden şikāyet eylemezdim bir zamān
Mümkün olsa gözlerim görse buṭün-ı ḳalbimi
5. Biñ mu'ammā-yı ḥaḳīḳat keşf eder bir noktada
Eylese tefsīr bir 'ārif mütün-ı ḳalbimi
6. Göz yumup eşkāl-i gün-ā-gün 'ālemden bu güne
Bir perīniñ rüyına açdım 'uyün-ı ḳalbimi

[25]

DİGER

[*mef'ülü fā 'ilātün mef'ülü fā 'ilātün*]

1. Mir'āt-ı alb-i řāfım mcellā-yı dilber oldu
Ba ba arım-i Ka'be yer yer muşavver oldu
2. Bād-ı řabādan aldım peygām-ı zlf-i yāri
Ol nefhada ser-ā-ser dnyā mu'atar oldu
3. Bir āteř itdi peydā 'ařkıñ dern-ı dilde
Yandı ttuşdı albim lākin mnevver oldu
4. Ben aldım orta yerde bgāne-i telākkı
Gnlm gzm seniñle her gn berāber oldu
5. Va'd-i viřāl-i cānān řād eyledi derni
Cennetle bir gnahkār gyā mbeşşer oldu
6. Vuşlatla olmasın mı şafvet-pezr şimdi
Hicrānla ok zamānlar řāfı mkedder oldu

[26]

DİGER

[*mtefā 'iln fe 'ln mtefā 'iln fe 'ln*]

1. Dolaşup diyār-ı hicri der-i dilsitāna geldim
amı, iftirāı, derdi, elemi beyāna geldim
2. Grp ol cemāl-i pāki bu cihāndan yle gitsem
şanırım meserretimden yeñiden cihāna geldim
3. Beni almamak lisāna o vefāsıza dşer mi
O vefāsızın yznden bu adar lisāna geldim
4. O naşıl bu sn  āñla mteferrid-i zamāne
Bu zamānda 'aş ile ben o adar yegāne geldim
5. Miħen  meřā yağsa başıma řikāyet itmem
Bu cihān-ı b-vefāya ben imtiħāna geldim

[s.33]

[27]

DİGER

[*mef'ülü fā 'ilātü mefā 'ilü fā 'ilün*]

1. Sevdā görüp serimde şu şahrāya atdılar
Senden ayırdılar beni tenhāya atdılar
2. Vuşlat-sarāy-ı 'ālem-i bālā iken yerim
Bilmem ne cürmüm oldu ki dünyāya atdılar
3. Mehcūr-ı vaşl olunca gözüm oldu eşk-i rīz
Sāhilden aldılar beni deryāya atdılar
4. Maḥsūr-ı çār-kūşe-i devrān idüp beni
Ĝam leşkeriyle gönlümi ğavgaya atdılar
5. Derdi, cefāyı, hicri, naşīb eyleyüp bugün
Şāfī şafā-yı vuşlatı ferdāya atdılar

[28]

DİGER

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Niye āhımla semāvāt siyeh-fām oluyor
Yalıñızlık büküyor boynumu aqşam oluyor
2. Helecānım tutar olduqça peyām-ı yāri
Şanırim ğurbet ilinde bayrām oluyor
3. Bunu bildim ki bu ğamhānede tenhā kalanıñ
Münisi derd oluyor hem-demi ālām oluyor
4. Hānumān düşküni āvāreleriñ gönlünde
Ne metānet, ne taḥammül, ne de ārām oluyor
5. Hangi ğam gönlüme doĝsa oluyor şüret-yāb
Kalb-i Şāfī giderek mevrīd-i ilhām oluyor

[29]

DİGER

[*mef'ülü fā 'ilātü mefā 'ilü fā 'ilün*]

1. Hicrân bucağlarında güzâr eyliyor demem
'Ömrüm göğünde bitmedi mi müddet-i gamım
2. Çokdandır olmuyor mütecellî cemâl-i dost
Yâ Rab cihânda ben ne tecellîsiz adamım
3. Yokdur yetimlerde yetimâne riğkatim
Yokdur garîblerde garîbâne 'âlemim
4. Gülşenleri, mesîreleri neş'esiz görür
Maḥzûn bakışlıdır bu nem-i çeşm-i pür nemim
5. Bir âh-ı 'âşıkânem olur biñ gâzel [gibi]
Şâfî lehîb-i firqat eyle âteşin demim

[s.35]

[30]

DİGER

[*mef'ülü fā 'ilātü mefā 'ilü fā 'ilün*]

1. Vuşlat deminde görmedi gönlüm beḳâ benim
Düşdüm belâ-yı firqate ḥâlim fenâ benim
2. Maḥzûn ider beni kaderimdir 'azab yine
Memnûn olursa gönlüm eger ez-każâ benim
3. Rûyı zemînde derd ile bir dâneyim bugün
Fevkimde âsiyâb-ı cefâdır semâ benim
4. Nerde görürse bir güzeli mübtelâ olur
Dîvâne gönlüm oldu başımda belâ benim
5. **Şâfî** kan akdı dîdelerimden bu âna dek
Ḥâlim 'aceb ne renk alacaktır daha benim

[31]

DİGER

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

1. Müncelīdir cebhesinde pertevi ĩmānımıñ
Mu 'cizāt-ı hüsni vardır Yūsuf-ı Ken 'ān'ımıñ
2. 'Ārızından kaçre kaçre ter degildir dökdüğü
Öyle ahsendir yüzünden nūr akar cānānımıñ
3. Her gece bir ay doğup āfāk olur rüşen faķat
Doğmamışdır mişli doğmaz ol meh-i tābānımıñ
4. Hālik-i ervāh canān-ı şekline vaz' eyleyüp
Bir mücessem resmini halk eylemişdir cānımıñ
5. Herkese vicdānı hākimdir faķat **Şāfi** benim
Ol güzeller şāhı oldı hākimi vicdānımıñ

[32]

DİGER

[mef'ülü mefā 'ilü mefā 'ilü fe 'ülün]

1. Hūrīleri cennetde saña dāye şanurlar
Başlarda taşırlar seni pīrāye şanurlar
2. Ol hüsni ile āyīneye olduğça muķābil
Ay 'aks ediyor şafha-i deryāya şanurlar
3. Dīdārını bir cevher-i nā-yāb şayanlar
Karşuñda bizi müflis-i bī-vāye şanurlar
4. Kūyuñda rakībī, beni dem-beste görenler
Yek dīgere dargın iki hem-sāye şanurlar
5. Sermāyeyi 'aşk ehli maħabbetde bulurlar
Şāfi cūhelā şerveti sermāye şanurlar

[s.36]

[33]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün*]

1. Dün gece vechine zülfün nigārım
Yüz üstü kaldı cümle kār u bārım
2. Karārım kalmamışdır bir maħalde
Neden āvārelıkde ber-karārım
3. Seniñ ey kıbletü'l-āmāl-i 'uşşāk
Kapuñdır meskenim, vārım, diyārım
4. Görenler kabri nūr olsun desinler
Güzergāhında karşunlar mezārım
5. Firākıñla ölürsem rü-nümādır
Türāb-ı maķberimden iğbirārım
(Yoluñda ħadden aştı intizārım
Yine gelmez yola ol şehsüvārım)
(Cefā-yı yārdan başka felekde
Giriftār-ı cefā-yı rüzigārım)¹⁶²
6. Beni kırdıkca böyle seng-i ğamla
Tutar gerdūnı bir gün inkisārım

[34]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün*]

1. Dile açsa ne rütbe yār yāre
Göñül bir pāresin açmaz o yāre
2. Yakam kırtulmadı dest-i ğamından
Girībān oldu ammā pāre pāre
3. Gözüm yaşlar döküp söndürmek ister
Dehānımdan şaçıldıķça şerāre
4. Beni vaşlıñla kırtar gözyaşımдан
Amān deryāya düşdüm al kenāre

¹⁶² Parantez içerisinde verilen beyitler B nüshasında 10 numaralı sayfada bulunmaktadır.

5. Cihānda olmadı vuşlat müyesser
Ölünce bāri kınsaķ bir mezāre
(Tecellī-i rūhundan āteş aldı
Umarken nūr göñlüm yandı nāra)¹⁶³
6. Gözümden ben ayırmazken o şūhı
Beni almaz nigāh-ı ‘itibāre
(Açılmaz oldu ağızım hayretimden
Elim dönmez ğamından kār u bāra)¹⁶⁴
(Fırāķü'l-ħüsn naşībim tā ezelden
Benim de tālī ‘immiş bu ne çare)¹⁶⁵

[35]

DİGER

[*mefā ‘ilün fe ‘ilātün mefā ‘ilün fe ‘ilün*]

1. Cemāl ‘āşıkıyam vech-i aħseni ararım
Bahār bülbülüym bezm-i gülşeni ararım
2. Yolunda cānı, teni eylerim fedā cümle
Ne cānıma bakarım ne de teni ararım
3. Şabāh-ı maħşer olup da açınca gözlerimi
Yine seni şorarım yine seni ararım
4. Leyāl-i firkatih encüm-şümārı olmağdan
Ğaraż budur ki o ħürşid-i rüşeni ararım
5. Ğarīm-i vuşlatı cüst-u-cū ider giderim
Ne dārı ben ne dīyārı, ne meskeni ararım
6. Benimle yār meger yek-vücüd imiş **Şafī**
Felekde ğafleti seyr et ki ben beni ararım

¹⁶³ Parantez içerisinde verilen beyit B nüshasında 12 numaralı sayfada bulunmaktadır.

¹⁶⁴ Parantez içerisinde verilen beyit B nüshasında 12 numaralı sayfada bulunmaktadır.

¹⁶⁵ Parantez içerisinde verilen beyit B nüshasında 12 numaralı sayfada bulunmaktadır.

[s.37]

[36]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün*]

1. Cihānda dem-be-dem āşār-ı nev olur peydā
Olup nā-būd bir bünyād bir bünyād olur peydā
2. Teceddüdden degildir bir zamān hālī şu cemi'yyet
Hemān merhūm olup bir pīr bir nev-zād olur peydā
3. Cihānıñ her yeri bir hey'et-i ezdāde mevķī'dir
Şapınca rāh-ı mescidden harāb-ābād olur peydā
4. Bakup aḥvāline ğamdan müberrā şandığıñ şahşıñ
Eger diñlense ḳalbi gizli bir feryād olur peydā
5. İlāhī çāresiz ḳalmışlara imdād sendendir
Kimi güş eyleseñ āvāz-ı istimdād olur peydā

[37]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün*]

1. Şu dāğda añlaşılmaz bir şadā var
Şu ırmaḳda tükenmez mācerā var
2. Şu sessiz evde bir āheng hissi
Şu ıssız çölde şavt-ı āşinā var
3. Bütün dünyā tecelliyāta mazḥar
Bütün eşyāda esrār-ı Hudā var
4. Gönülden gitmiyor aḥvāl-i māzi
Bu māzī fikri bende dā'imā var
5. Temesşül eyliyor ḳarşumda Leylā
Gözünde sürme, destinde hınā var
6. Huzūrum cilvegāh-ı gā'ibāndır
Hayālimde benim çok dil-rübā var
7. Gel ey sākī cihān bākī degildir
Cihāndan şoñra bir mülk-i beḳā var
8. Bilen yok ibtidāyı, intihāyı
Faḳat bir ibtidā bir intihā var

9. Hele ta‘rîf olunmaz vaz‘-ı maḥlûk
Ne çok da vaz‘-ı zıddîyet-nümâ var
10. Bükâ mâhiyyetinde bir tebessüm
Tebessüm lezzetinde bir bükâ var
11. İŖitmez kimse bir feryâd-ı cehrî
Çıkar eflâke bir ḳalbî nidâ var
12. Ḥarâbât içre erbâb-ı ḥaḳîḳat
Mesâcid içre erbâb-ı riyâ var

[s.38]

13. Ne ‘âlemdir İlähî ‘âlem-i ‘aşḳ
O ‘âlemde şafâ-ender-şafâ var
14. Ne mümkün geçmek âheng-i şafâdan
Gönülde Ŗevḳ var serde hevâ var
15. Devâm eyle edâ-yı Ŗi‘re **Şâfi**
Seniñ Ŗi‘riñde bir zengin-edâ var

[38]

DİGER

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

1. Āl idüp Ŗardıñ yine ol sürḥ şalı boynuña
Öldürüp ‘uŖŖâḳı aldıñ ḥün-ı alı boynuña
2. Boynuña al atmaḳı ‘uŖŖâḳıña gördüñ vebâl
Yâ Rabb olsun cümle ‘uŖŖâḳıñ vebâli boynuña
3. Atma istiḳbâle gel ol bûseye gerden nihâd
Borç edinme ârzüyü ehl-i ḥâlî boynuna
4. Nür-ı ‘aynım âyet-i ḥaṭṭıñ kılar def‘-i nazar
Ṭaḳma artık nüŖḥa-i ‘aynü’l-kemâli boynuña
5. Rû-nümâ ey bikri-ma‘nî nazm-ı **Şâfi**’dir sañâ
Baḳlayup nâz ile bu ‘ıḳdü’l- le’âlî boynuña

[39]

DİGER

[fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün]

1. Saña ol ḥâl ile ol kâkül-i fettân yaraŖur
Baña sevdâ ile aḥvâl-i perîŖân yaraŖur

2. Saña ḥānde, baña girye ezeli kismetdir
Güle gülmek yaraşur, bülbüle efgān yaraşur
3. Hangi ma‘mūr dile celb-i sürür eyleyeyim
Böyle vīrān gönüle miḥnet ü aḥzān yaraşur
4. Zīnet-i cismiñi bir cāmeye taḥşīş étme
Ne giyerseñ saña ey Ḥüsrev-i ḥübān yaraşur
5. ‘Aşkıdır gönlüme zīnet verecek ol şūḥuñ
Kalbi Şāfi olana cevher-i imān yaraşur

[40]

DİGER [Musammat Gazel]

[müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün]

1. Gıtdim mekān-ı dilbere ol dāra baqđım ağladım
Revzenlere, eyvānlara divāra baqđım ağladım
2. İnsānlarıñ olmuş yeri menziliñe div ü perī
Yād eyledim gā’ibleri ḥużzāra baqđım ađladım

[s.39]

3. Fevvāresi olmuş ḥarāb ırmaqları ‘ayn-ı serāb
Bülbül gidip gelmiş gurāb gülzāre baqđım ağladım
4. Nā-būd olup o gül-beden sünbüller olmasın pür-şiken
Şolmuş şararmış yāsemen ezhāre baqđım ağladım
5. “Bir baykuş eylerdi fiğān ol zāra baqđım ağladım”
Durdum oḥurdum bir zamān söylerdi esrār-ı nihān”
6. Şāfi o dār-ı pür-sükūn ol manzar-ı rikḫat-nümūn
Olduysa da dađ-ı derūn yok çāre baqđım ađladım

[41]

DİGER

[fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fā‘lün]

1. Hey’etimden beni zann eyleme şūḥ u şenim
Ne kadar şen görünüyorsam o kadar dil-tengim
2. Düşeli miḥnetiñe böyle süzüldüm kaldım
Yanalı āteşiñe kül gibi oldı rengim
3. Kakülün ‘uḫde bırađdı dil-i maḥzūnımda
Ruḥlarıñdan yanık āfet-zede-i nīrengim

4. Gönlümüñ lâyıķı bir dilber-i müstesnâ yok
Ancak ey Hüsrev-i hübân sen olursañ dengim
5. Hacc'a dek Şâm'a kadar iñlemedir kânūnum
Şâm'dan Hacc'a kadar ağlamadır āhengim
6. Bir zamān ben daħı 'aşķ ehline ta'n eyler iken
'Aşķım şimdi melāmet-zedeyim bī-nengim

[s.40]

[42]

DİGER

[fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

1. Dem-be-dem dīdelerim giryeye meyyāl oluyor
Yetiş ey rūḥ-ı revānım baña bir ḥāl oluyor
2. Haftalarca oturup ağlasa gönlüm yeri var
Māhımı görmeyeli ben bu kadar sāl oluyor
3. Gönlüme başķaca te'sīr ediyor her ḥālet
Neş'eler ḥüzne şafālar kedere dāl oluyor
4. Rūzigārı şanıırım āh idiyor ber-mehcūr
Şuları zan iderem gözyaşı seyyāl oluyor
5. Derd-i hicrān ile beñzim şararup şolmadadır
Gözümüñ yaşları bilmem ki neden al oluyor
6. Hāsret-i dilber ile bunca zamāndır **Şāfī**
Feleğīñ miḥnet ü endūhuna pā-māl oluyor

[43]

DİGER

[mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün]

1. Ne olsa dāimā benden bilirsin
Nedir cürmüm İlähī sen bilirsin
2. Seni ben yār-i cān 'add eyledikçe
Beni sen kendiñe düşmen bilirsin
3. Derūnum çāk çāk-i firķatiñdir
Sen ammā sāde pīrāhen bilirsin
4. Maḥabbet āteşiyle yer tutarsın
Ḥālīlim külḥanı gülşen bilirsin

5. Cihānda olmamışsın hiç ğam-nāk
Anuñçün her derünü Şen bilirsin

[44]

DİGER

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

1. Ayrı düşdüm dostlar bir āteŐ-i ruhsārdan
Bunda ħayrānam ki dūr olduħça yandım nārdan
2. Bir ğece göz açmaz oldum giryeden ağreb bu kim
Bir ğece göz yumduğım yoħdur benim efkārdan
3. Miħnet-i hicrān ile bīdār olan derd ehline
Ķuş tūyünden pister olsa farkı yoħdur ħārdan
4. Hicr ile müstaħbelim ğāyet karānlıħdır benim
Bir tecellī oynamazsa cānib-i dildārdan
5. Sābit olmuŐdur felekde bendeki āvārelik
Ķalmadı farkım benim bir kevkeb-i seyyārdan
6. Ravza-i Rıdvān'ı **Őāfi** ādemiñ görmez gözi
Kimseyi Allāh maħrūm etmesin dīdārdan

[s.41]

[45]

GAZEL

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

1. İnfikāk itdi bedenden cān gibi
Boynumı bükdi benim ħurbān gibi
2. Bir buluħdı ğeçdi eyyām-ı viŐāl
Aħmasın mı gözyaşı bārān gibi
3. Ben nice müŐkilleri gördüm faħat
Görmedim bir müŐkili hicrān gibi
4. Bir perī-rūdan tebā 'ud eyledim
Durdum bir noħtada insān gibi

5. Kendim icād eyledim bu âteşi
Yanmağa şâyesteyem volkân gibi
6. Bunca yıllık soĥbet-i dîrîne âh
Gelmedi Şâfī baña bir ân gibi

[46]

DİGER

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Serler olmakda fedâ gamze-i hün-hâresine
Bağalım nerde gönül başımızıñ çâresine
2. Çok teni penbelere derdimiz açdık ammâ
Yok dil-i zârımızıñ merhem olan yâresine
3. Dağlar sinemi bir bāğ-ı maĥabbet kıldı
Gözlerim döndi o bāğıñ iki fevvâresine
4. Komadı yâre şikâyet kılalım hicrândan
Tıfl-ı eşk-terimiz girdi sözüñ arasına
5. Atlas-ı çarĥa urur pây-i tegâful sâlik
Başını çekdiği dem ĥırka-i şad-pâresine
6. Hün-ı Şâfī'ye girersiñ nigeĥ-i tiziñ ile
Hüblar böyle mi bakmak gerek âvâresine

[47]

DİGER

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Düşdi dāmânına ol kâkül-i fettân kaldı
Gönlümüz ĥâk-i mezelletde perişân kaldı
2. Karşımızda açalı sînesini sîm-tenim
Şevkden bizde ne dāmân ne girîbân kaldı
3. Katdı zülf ü ruĥ ile birbirine dünyâyı
Düşmedik 'aşka ne kâfir ne müselmân kaldı
4. 'Aql ü fikr ü dilimi zülf ile aldıñ ey büt
Yüzüñ aç al anı da bâri bir îmân kaldı
5. Acısı geçdi sitem oğlarınıñ ammâ âh
Açdığım dāğ-ı nihân sînede illâya kaldı
6. Şevk-i la'liñle seniñ eyledi ifnâ-yı vücūd
Şöyle ki Şâfī-i biçârede bir cân kaldı

[s.42]

[48]

DİGER

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Āh idersem feleğin kaçır-ı dil-ārāsı yanar
Māhı, kevkebeleri, hūrşīd mu 'allāsı yanar
2. Şereri düşse eger āteşimiñ dünyāya
Tutuşur dağı, taş, sāhili deryāsı yanar
3. 'Aşıkıñ bir yanı şu bir yanı da āteşdir
Gözlerinden dökilür yaş dil-i şeydāsı yanar
4. Seni teşhīr için esmā çekiyormuş zāhid
Ademiñ işte cihānda bükā esmāsı yanar
5. Öyle bir perteve mālīk ki o hūrşīd-liķā
Beķāniñ diķkat ile çeşm-i temāşāsı yanar

[49]

DİGER

[*fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün*]

1. Şu 'le-i tāb-ı 'iraqdan gözlerim pür nūr olur
Vech-i sāķī nūr içinde nūr olup manzūr olur
2. Bezm-i kurbunda tecellā-yı cemālinden baña
Öyle bir hālet gelir dünyā gözümde dūr olur
3. Neşe-i cāmemde yokdur sergirānlık zahmeti
İçdigim şahbā-yı nābı içmeyen maħmūr olur
4. Zāhidā bir cāma bir de çehre-i sāķīye bak
Kuţb-ı devrān olsa insān içmege mecbūr olur
5. İncilā-yı 'aşk ile Şāfī olunca bir gönül
Şāhid-i maķşūdına āyīne-i billūr olur

[50]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün*]

1. Gidüp dergāh-ı yāre 'arz-ı hācāt eylerim her gün
Çıkup Tūr-ı tecellīye münācāt eylerim her gün
2. Zamān-ı iftirākı artıyor günden güne heyhāt
Telafī nerde ben tecdīd-i mā-fāt eylerim her gün
3. Şarāb içmek degildir maqşadım şākīyi görmektir
Maḥabbet ehliyim 'azm-i ḥarābāt eylerim her gün
4. Misāfirḥāne-i dünyāda bir müddet bulunsam da
Sefer kaşdıyla tertīb-i mihmān eylerim her gün
5. Ğarāz Şāfī sūḥandan iddi 'ā-yı şā'iriyetse
Ben ol da 'vā-yı āşarımla işbāt eylerim her gün

[s.43]

[51]

DİGER

[*fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün*]

1. 'Aşk-ı rüz-efzūnuma cüz'ice noqşān gelmesin
Ḥaṭr-ı mecrūḥuma ümmīd-i dermān gelmesin
2. Ḥod-be-ḥod olsun fedā cān u tenim ol ğamzeye
Āsumāndan cāyına başka kurbān gelmesin
3. Almamak şartıyla virdim cānımı cānānıma
Gelsede rüz-ı kıyāmet cismine cān gelmesin
4. Süz-ı 'aşkımdan ḥazer kılsın ḥayāl-i māsivā
Gönlüm āteş-ğāh-ı ğamdır ānda pek yan gelmesin
5. Görmez āsāyiş-i yüzün Şāfī bu miḥnet-ğāhda
Ḥāneyi şahş-ı beytime kimse mihmān gelmesin

[52]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün*]

1. Maḥabbet ehline her yerde bir meyḥāne lāzımdır
Güzel bir muğbeçe, bir şīşe, bir peymāne lāzımdır
2. Uzāḳ durma gözüm merdümlelerinden ey perī böyle
Bu cem 'ıyyetde insān dāimā insāna lāzımdır
3. Dil-i şad-pāremi pīrāye-i fark ḳabül eyle
Perīşān olmuş ol gīsūlara bir şāne lāzımdır
4. Hemān dünyā vü mā-fihā vücūduñdan 'ibārètdir
Sen olmazsañ baña dünyā vü mā-fihā ne lāzımdır
5. Ne ḥāşıldır benim-çün keşret-i ḥubāndan ey **Şāfi**
Cihān mahbūb ile dolsa baña bir dāne lāzımdır

[53]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün*]

1. Verir dil ādem elbet bir civāna ney-civānlardan
Ne mümkün kendini almaḳ cihānda dil-sitānlardan
2. Çeker miydi gönül böyle maḥabbet-çille-i saḥtın
Çekilmek ḳābil olsa idi eger ebrū kemānlardan
3. İderler ta'ne her dem 'aşḳiyā zāne 'ale'l- 'umyā
Ne görmüşler bu şūfiler 'aceb bilse idim ānlardan
4. Mürīdi ḳalb-i bī-rūḥ, şeyḫi mürde-i ḡaflet
İlāhī tekebbürlerde ḳalmamış bir kimse cānlardan
5. Şafā-yı şī 'r-i **Şāfi** var mıdır şehd-i muşaffāda
Soruñ ey zevḳ-dārān-ı sūḥan şīrīn-i zebānlardan

[s.44]

[54]

DİGER

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

1. Bāde olsun da müretteb bir yer olsun olmasun
Dilber olsun da enīs-i diger olsun olmasun
2. Külfet-i esbābdan āzādedir zevkim benim
Şīşe hazırken elimde sāgar olsun olmasun
3. Şām-ı hasretde olanlar oldı erbāb-ı dile
Mihri artıķ ol mehiñ efzūnlar olsun olmasun
4. Kim çeker öyle olur olmazlarıñ evzā'ını
Bence dūndur rütbesi bālā-ter olsun olmasun
5. Levh-i **Şāfi'**dir derūnum cilve-gerdir anda **Ḥaķ**
Söylerim ben doğruyu il muğber olsun olmasun

[55]

DİGER

[mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün]

1. Vişāle virmedi bir reng rūy-ı alından
Bir iltifāt yüzi görmedim cemālinden
2. Ḥayāl-i ḥāb gibi geçdi ol perī ammā
Gözümde ḥāb eşeri kalmadı ḥayālinden
3. Bilir mi ehl-i sūkūn dil ne vecde müstağrak
Olur mı kimseniñ āgāh kimse ḥālinden
4. Ḥikāye eylerim elbet şabāḥ-ı maḥşerde
Şu çekdiğim elemi firķatiñ leyālinden
5. Sevād-nāme-i eş'arıñ bütün **Şāfi'**
Siyāh-rüz-ı hicrān çıkar misālinden

[56]

DİGER

[*mef'ülü mefā'îlü mefā'îlü fe'ülün*]

1. Cān verdiğim ifā-yı 'uhūd itmek içündür
Maḥv olduğum işbāt-ı vücūd itmek içündür
2. Ecsād gibi menzil-i süflīye tenezzül
Ervāḥ gibi 'arşa şu'ūd itmek içündür
3. Gözler ruḥ-ı cānāna nigāḥ itmege manzūr
Serler ḳadem-i yāre sūcūd itmek içündür
4. Sedd çekdiğim imkān-ı ḥuzūzātıma ḳarşu
Hep nefsim ta'yīn-i ḥudūd itmek içündür
5. Ser-mest-i müdām olduğu **Şāfī**-i ğarībīñ
Terk-i elem-i būd u nebūd itmek içündür

[s.45]

[57]

GAZEL

[*mefā'îlün mefā'îlün mefā'îlün mefā'îlün*]

1. Dilimde nāmıñı tezkārdan başḳa sūrūdum yoḳ
Ḳapuñda ğayrıya ğamda degil sehven sūcūdum yoḳ
2. Cihānda varsa yoḳsa sensiñ ey rāḥat-fezā-yı cān
Ġamiñdan mā-'adā endīşe-i būd-ı nebūdum yoḳ
3. Bir oldum ben seniñle şimdi enzār-ı ḥaḳīḳatde
Temessül eyleyen sensiñ benim ḳaṭ'ā vücūdum yoḳ
4. Ziyān itmey veririm nakd-i rūḥı cevher-i 'aşḳa
Bu pāzār-ı kühende çüñkü bundan başḳa sūdum yoḳ
5. Mesīḥ-āsā tecerrüd eyledim 'ālemde ey **Şāfī**
Nihāyet ol ḳadar vardır ki eflāke şu'ūdum yoḳ

[58]

DİGER

[*mef'ülü fā'ilatü mefā'ülü fa'ilün*]

1. Def'-i humārımın sebebi bir şarāb olur
Bir gün şarāb olmasa hālīm hārāb olur
2. Āb-'ineble kalbime cüz'ī şu serpiliyor
Yoksa lehīb-i hicr ile bağrım kebāb olur
3. Görsem liqā-yı dilberi artar gönülde şevk
Hürşid-i zerreye sebep-i incizāb olur
4. Kūyında nāle eylemegi 'ādet eyledim
Ol muhterem maħallede du'ā müstecāb olur
5. **Şāfī** ben ismime bakarım cismimi n'eylerim
İsmim kalır kalırsa vücūdum türāb olur

[59]

DİGER

[*fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün*]

1. Öldi ol rūh-ı revān ğayr-ı dil ü cān ne durur
Şāhib-i hāne sefer eyledi mihmān ne durur
2. Eşk-bār oldu dü dīdem o kamer-tal'at yok
Çıkdı seyyāre ser-ā-pa meh-i tābān ne durur
3. Bu çemen-zāra fenādan niçün almaz yürümez
Gitdi ol nahl-i vefā serv-i hırāmān ne durur
4. Sā'at-i 'ömr-i cihān şām-ı ecel tābi'īdir
Ne geçer vaktini bir şāniye bir ān ne durur

[s.46]

[60]

DİGER

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fa 'ilün*]

1. Ne dediñse güzelim 'ayn-ı kerāmat didik
Ne mücāzāt da kıldıñsa mükāfat didik
2. Nār-ı cān-süzına bir kerre de yandıķ dimedik
Dūzaķ oldu yerimiz ravza-i cinān didik
3. Görmedik şakķ-ı şefeh etmege hācet saña biz
İçimizden meded ey Kādī-yi hācāt didik
4. Bize ey şūh yaķın oldu dime vaķt-i vişāl
Biz o maķşadlara çokdan beri heyhāt didik
5. Dest-gīr olmadı gıtdik der-i şeyḫe **Şāfi**
Oradan ver eliñi pīr-i ḫarābat didik

[61]

DİGER

[*mef'ūlü fā 'ilātün mef'ūlü fā 'ilātün*]

1. Meftūnı oldıđım şey bir ḫüsn-i bī-bedeldir
Göñlümdede bir emel var bilmem naşıl emeldir
2. Bir baḫr-i bī-kerānda rūhum seyāḫat eyler
Bir sāḫili ebeddir bir sāḫili ezeldir
3. Feryād-ı bī-ķarārım zann etmeyiñ tehīdir
Derdi olanlar iñler meşḫūr bir meşeldir
4. Ben izdiyād-ı ğamdan günden güne zebūnum
Lākin o māh-pārem dünden bugün güzeldir
5. Fenn-i beyānda **Şāfi** terk-i tekellūf itdim
Her āh-ı 'āşikānem güyā ki bir gazeldir

[62]

DİGER

[*mef'ūlü fā 'ilātü mefā 'ilü fā 'ilün*]

1. Ehl-i zemīne 'ālem-i bālāyı söylesem
Açsam dehān-ı zārımı dünyāyı söylesem
2. Nām u nişānı dilberimiñ müncelī olur
Hāl eyleşem rumūzı, mu 'ammāyı söylesem
3. Mir'āt-ı hüsni içre neler gördi gözlerim
Hayrān kalırsıñız o temāşayı söylesem
4. Rü'yā içindeyiz bu cihānda 'umūmumuz
Bilmem kimi bulup da bu rü'yāyı söylesem
5. Māzīniñ ehl-i hāle 'abesdir tezekkürü
Bir gün zamānım olsa da ferdāyı söylesem
6. Yüz biñ lisānım olsa da **Şāfi** hülüş ile
Her bir daқиқа Hāzret-i Pāşā'yı söylesem

[s.47]

[63]

GAZEL

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Hür u ğilmāna değişmem ben o yektā güzeli
Görseñiz sevdiğimi āh dünyā güzeli
2. Muṭlakā her güzeliñ bir de kuşuru bulunur
Görmemiş kimse derim öyle ser-ā-pā güzeli
3. Gözlerim nūrlanır cilve-i dīdārından
Nazar-ı Hāḳ ile itdikce temāşā güzeli
4. Naşıl āşüfte-i esrār-ı cemāl olmayayım
Sever ānımı bile ey dil-i şeydā güzeli
5. Bıkr-i maẓmūnuna bir diğkat idiñ **Şāfi**'niñ
Resm idiñ nevḫa-i taḳdīre o zībā güzeli

[64]

DİGER

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Karşumızdan yine seyr ile o āfet geçiyor
Refte refte şanırim 'ahd-ı tarāvet geçiyor
2. Meyl-i reftārını görmek ne büyük fırsattır
Ey gönül gāfleti terk eyle ki fırsat geçiyor
3. Firkatiñ sâ'ati bir sāl kadar hüküm ediyor
Vaqt-i vuşlat ne kadar olsa o sâ'at geçiyor
4. Döndi döndi başıma geçdi bu gerdün güyā
Ādemiñ gör ki başından ne felāket geçiyor
5. Nergise yol görünür gül diken üstünde durur
Ne çabuğ revnağ-ı gülzār-ı maḥabbet geçiyor
6. 'İşretiñ mevsimidir müddet-i 'ömr ey **Şāfi**
Vaḳti fevt eyleme kim mevsim-i 'işret geçiyor

[65]

DİGER

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Yine rūḥum sever esnā-yı vefātımda seni
Ölürüm terk idemem hāl-i ḥayātımda seni
2. Sence i' rābdan ey şūḥ maḥallim yokdur
Gösterirken ḥarekāt-ı sekenātımda seni
3. Koydı envā'-ı şifāta beni hicriñ ammā
Görüyor gözlerim āyine-i zātımda seni
4. Kūyuñı yād iderim kıbleye dönsem yüzümü
Ḥatırımımda tutarım ḥīn-i şalātımda seni
5. Ğayrı zıkr etse de **Şāfi** yine maḳşad sensin
Gizli gizli açarım cümle niğāhımda seni

[s.48]

[66]

DİGER

[*mef'ülü mefā'ülü mefā'ülü fe'ülün*]

1. Mehcür-1 vişâliñ olalı sîne-zen oldum
Bir sîne-zenim şimdi ki bir sîne-zen oldum
2. Bir mevhibeden min tarafı'llâh bu cilve
Bād-i ta'alluğ ne sen olduñ ne ben oldum
3. Sen gülbeniñ şevki ile bülbüle döndüm
Âmmā ki cihāniñ nazarında diken oldum
4. Ğam-hānede miñnet, keder etrāfımı aldı
Bir başıma kaldımsa da bir encümen oldum
5. Şi'rimde hazīn ben de hazīnim yine Şāfi
Ya'ğub-şifat-1 mālīk-i beytü'l-hazen oldum

[67]

DİGER

[*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*]

1. İltifātıñ ehl-i şevke ol kadar rengin olur
Bir tebessüm eyleseñ gönlümde şehr-āyın olur
2. Şive-i hālim hilm ğazabda sāhiriyyet gösterir
Kāh bir āhū o gözler kāh bir şahin olur
3. Şimdi hüsnün kāinātı pür-tecellī eylese
Zerreler şevkiñle Mevlānā Celāleddin olur
4. Mest-i zevk ü şevkim feryādımı ma'zūr tut
Mest-i zevk şevk olan bī-haber ü bī-temkin olur
5. Böyle güyā eyleyen te'sir-i hicrāndır beni
Telh-kām oldukça Şāfi sözlerim şirin olur

[68]

DİGER

[*fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün*]

1. Ne taḥammül, ne tábımız vardır
Ne ḥuzūr u ne ḥābımız vardır
2. Ne o evvelki neş'emiz kaldı
Ne de eski şarābımız vardır
3. Rehn mi oldı defter ü dīvān
Çok ḥesāb ü kitābımız vardır
4. Bāde yok bezm-i ğamda sāķi yok
Sāde ḥāl-i ḥazānımız vardır
5. Şuyımız büsbütün çekilmiştir
Kuru bir āsiyābımız vardır
6. Kādere yok su 'ālimiz āmmā
Şorulursa civānımız vardır
7. Tenimiz şanki igne iplikdir
Muttaşıl pīç ü tábımız vardır
8. Āşaf-ı nām-dār devrāna
Şāfiyā intisābımız vardır

[s.49]

[69]

GAZEL

[*fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün*]

1. Levḥa-i dehri temāşā da gözümde çıkdı
Büsbütün şüret-i eşyā da gözümde çıkdı
2. Şuların seyrini gördükce gönül cüş etdi
Ağlaya ağlaya deryā da gözümde çıkdı
3. Kāpasam gözlerimi anda da 'ālem görürüm
Ba'demā ḥāb da, rü'yā da gözümde çıkdı
4. Kaṭre kaṭre gözüme durdı olup ḥün-ı sirişk
Bu ḥarābāt da şahbā da gözümde çıkdı
5. Sürme-i çeşm olalı ḥāk-i kudüm-ı Āşaf
Şāfiyā kuḥl-i müdāvā da gözümde çıkdı

[70]

DİGER

[*mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün*]

1. Göñül bir āteş-i pinhān, vücūd hākister
Türāb-ı cism ile muğber içimdeki cevher
2. Bu dār-ı miḥnet içinde büyük küçük dil-teng
Açılmıyor bu göñüller kapanmadan gözler
3. Naşıl taḥammül olunsun bu ḥāl-i ma 'kūsa
O şūḥa cān vèrirem ben raķīb cān besler
4. Şikest eyledi mi 'rāt-ı kalb-i **Şāfi**
Bu cilvegāhda benden ne gördi ol dilber

[71]

DİGER

[*mefā 'ilün fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün*]

1. Göñül binālarımıñ sīnede ḥarābesi var
Ḥarāb göñlümüñ alnımda bir kitābesi var
2. Yine gözüm dōkecek zannıma göre bārān
Hevāyı ḥātırımıñ tīre bir sehābesi var
3. Ṭarīk-i 'aşkına girdim sülūk şāhibiyim
O nāzik ellerine göñlümüñ inābesi var
4. Cemāl-i mu 'cize-i hüsni iddi 'ā ediyor
Yanında cāzibeden şīveden şāḥābesi var
5. Şarāb-ı nāb-ı muḥabbetle mestdir **Şāfi**
Ne bir sebūsı elinde ne bir qarābesi var

[s.50]

[72]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün*]

1. Göñül cāy-ı şafā-yı dilberimdir
Gözüm sāhil-serāy-ı dilberimdir
2. Hāyātım inbisātından 'ibāret
Vücūdum hāk-i pā-yı dilberimdir
3. Çiçekler hānde-i dildāra beñzer
Şular şūret-nümā-yı dilberimdir
4. Fidānlar kıdd-i yārimden nişāne
Temāyüller edā-yı dilberimdir
5. Nesīm-i şubh-ı dem āh-ı derūnum
Seher vakti liķā-yı dilberimdir
6. Serim sevdālī efkārım perīşān
Derūnum pūr hevāyı dilberimdir
7. Vakārım ihtiyātım neng ü 'arım
Heyülā-yı vefā-yı dilberimdir
8. Ne vuşlat isterim Şāfī ne hicrān
Merām ancak rızā-yı dilberimdir

[73]

DİGER

[*mefū 'lū mefā 'ilün fe 'ülün*]

1. Mihriñle yanar bir aḡterim ben
Yandım yanalı münevverim ben
2. Seyyāre-i bī-karār isem de
Meh-pārem ile berāberim ben
3. Mir'āt-ı dilim cemāle hāyrān
Bilmem ki ne sırra mazharım ben
4. Cān şu'lesini vücūdum örter
Toprakda kıalan mücevherim ben
5. 'Aşkıñ beni lāl ider velākin
Ol sāyede bir sūhan-verim ben

[74]

[fe 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün]

1. Cān içinde nihān maḥabbétdir
Cānıma cān kıatan maḥabbétdir
2. İki 'ālemde zevk-i rūḥānī
İki başdan olan maḥabbétdir
3. Eñ ḥazīn mācerā sirişk-i revān
Eñ güzel dāsitān maḥabbétdir
4. Dile dildārı eyleye manzūr
Arada parlayan maḥabbétdir
5. İns ü cān hep muḥibbidir **Şāfī**
Rūḥ-ı kevn ü mekān maḥabbétdir

[s.51]

[75]

GAZEL

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

1. Lehçesi gitdikçe nūrānī olur
Ḥacc-ı evvel farz edeñ sāni olur
2. Pek yakındır ḥāne ol maṭlūb-ı dil
Yetmez de vaşl-ı rūḥānī olur
3. Her zamān itmez tecellī tal'ati
Yılda bir nevrüz-ı sulṭānī olur
4. Ḥābda dīdārımı seyr eyledim
'Aşıkıñ rü'yası raḥmānī olur
5. Ḥāk ile yeksān ider dil-ḥānemi
Beyt-i aḥzān çünkü taḥtānī olur
6. 'Aşk ile devrān iden **Şāfī** gibi
Maḥzar-ı esrār-ı *Geylānī* olur

[76]

ĠAZEL-İ 'ĀCİZİ; ĤAZRET-İ ĀŞAF'IN TAĤMİSİDİR¹⁶⁶

[mef'ülü fā 'ilātü mefā 'ilü fā 'ilün]

1. Kimdir bu 'ālemiñ baña göster be-kāmını
Ben görmedim gönül yüzünüñ ibtisāmını
Da'vetler eyledim yine görmem ĥırāmını
Çokdandır almadım o periniñ peyāmını
Benden selām édiñ ālāna bir selāmını
2. Ağyār ile gezer görürüm yāri el ele
Yalvardığım hep ağladığım oldu nāfile
Bilmekde 'Ācizī yönü müşkil bu mes'ele
Ben bir kelāma rāzīyım ol māh-rū ile
Terk eyledim gelinceye biñbir kelāmını

[s.52]

3. Çokdan bu tekyegāhda seccāde sermişiz
Geçdik fenā beķāyı ĥarābata ermişiz
Āfāt-ı çarĥdan degiliz şimdi muĥteriz
Tesellī-gāh 'aşķda biz sīne germişiz
Görsün felek kemānını atsin sihāmını
4. Ol mübtelā-yı miĥnete benden veriñ ĥaber
Būd u nebūd-ı 'ālem ile çekmesin keder
Edvār-ı şevķ ü ye'si cihāniñ gelir geçer
Maķlūb olur gider bu perişānı şuver
Bozmaz yine metānet-i dil intizāmını
5. Kudret eliyle sürmeli ol çeşm-i ĥurde-bīn
Nīreng-sāzdır [o] bakarsa ĥazīn ĥazīn
Āşaf gözüyle gördi faķať gitdi 'aķl u dīn
Şāfi öleydi her güzel öyle cefā-güzīn
'Ālemde kimse añmaz idi yār namını

¹⁶⁶ Damad Mahmud Celāleddin Paşa'nın, Üsküdarlı Sāfi'nin gazeline yazmış olduğu tahmistir.

[s.53]

[77]

GAZEL

[fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün]

1. İntizār-1 zamān-1 gül çekerim
Gül zamānında cām-1 mül çekerim
2. Çekmesem gül zamānı cām-1 mülü
Yār u aġyāre qarşı zül çekerim
3. Bende yoġdur irāde-i cüz'ī
Bī-sebep iřtiyāk-1 gül çekerim
4. Ben de bilmem gönül kimi çekiyor
Kime bilmem ki ben gönül çekerim
5. 'Andelīb-i firākım ey Şāfī
İntizār-1 zamān-1 gül çekerim

[s.54]

[78]

GAZEL

[fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

1. Kāmet-i nāzigi tūbādandır
Bu belālar bize bālādandır
2. Ne beşerdir ne melekdir o perī
Ne bu dünyā ne o dünyādandır
3. Bir tecellī ile ġayş itdi beni
Bu da bir cilve ki Mevlā'dandır
4. Çeşm ü ebrū-yı siyāhı severim
Ne çekersem ben o sevdādandır
5. Kays ü Ferhād baña beñzer mi
Kimi daġdan kimi şahrādandır
6. Çāre-i derd-i serim şahbādır
Derdse gerçi ki şahbādandır
7. Şāfiyā halka temāşā oluşum
O perī-rūyi temaşādandır

[s.55]

[79]

GAZEL

[fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

1. Dem-i hicrānda baña yan duruyor
Baña yan durdı o hicrān duruyor
2. O yürekler acısı āfetden
Yüregimde acı el'ān duruyor
3. Öpüyor dāmenini bād-ı şabā
Serviler kıddine dīvān duruyor
4. Halvet-i yāre girilmez Şāfī
Kapusında nice derbān duruyor

[80]

DİGER

[fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

1. Yazmağa menkıbet-ı Āşaf-ı 'ālī-şānı
Taķınur kilik-i belāgat u edeb ü erkānı
2. 'An' aneyle olunur nesl-i kirāmı tezkīr
Debdebeyle okunur devletiniñ fermānı
3. Dizilür cünd-i me'ānī tıruķ-ı engebede
Ref'-i gülbānk ile tecbīl olunur 'ünvānı
4. Özenür hüsn-i tabī'at bezenir zevķ-i selīm
Mezc eder kuvve-i 'alīme ile 'irfānı
5. Nātıķa bülbül-i şeydāya döner şevķinden
Az görür vaşfına evrāk-ı bahārsitānı
6. Öyle Āşaf ki serīr-i sūhāna revnaķ-sāz
Öyle Āşaf ki müretteb duruyor dīvānı

[s.56]

7. Kaleminden dökilür cevher-i seyyāl-i hüner
Şanki bir altın oluķdur aķıyor bārānı

8. Nazm-ı pāki yetişilmez derece yüksekdir
Beyt-i Ma 'mūr' dur elbette olur fevķanı
9. Kürre-i nār-ı felek halk olalı görmediler
Zihn-i vaķarı gibi Şu 'le-feŐān volķanı
10. Luţf-ı mev 'ūdı tutar hāfızasında amma
'Abdiniñ cürmüne karşı görünür nisyānı
11. MiŐlini 'ālem-i rü'yāda bir insān görse
Őirk olur bence o rü'yā olamaz rahmānı
12. Bir vezīrođlı vezīr Āşaf-ı bī-miŐl ü nazīr
Hāzret-i PādiŐeh'in sihr-ı celīlü'Ő-Őānı
13. Pāygāh-ı Őerefi Őāhensēh-ı iķbāl
Perde-dār-ı haremī debdebe-i sultānı
14. Kerem-i yazılı mīrāŐ-ı Hālīlü'r-rahmān
Őofra Őofra donanır ni'met-i bī-pāyānı
15. 'Azmim yol gösterir erbāb-ı mesā'īye faķat
Zevķ-i in'amı yolundan çevirir mihmānı
16. Meclisinde olana izzet ider ikrāmı
Kapusundan girene karşı çıkar ihsānı
17. Āsitānında kūsāyiŐ bulur erbāb-ı emīr
Fetķ-i bāb itmek içindir ķapuda derbānı
18. Kāddiniñ cāmesidir Őān-ı Veliyyü' ni'amı
Sürülür pāyine yüzler öpülür dāmānı
19. Ey kerīmü'Ő-Őiyem ey nüŐha-i kübrāyı kerem
Ey vücūduyla mübāhī Őeref-i insānı
20. Kūţb-ı devrān-ı kemāl eylemiŐ Allah seni
Gel bu merkezde koma dā'ire-i devrānı
21. Temelinden evimi yıķdı bu ğaddār felek
Bereket virsün efendim yine olduñ bānı
22. Bir dilim nān mı verirdi baña gerdün-ı denī
Digeri virse ķapar belki elimden nānı
23. Bende Őöz söylemege ķalmaz idi hiç imķān
İltifātıñ baña ger olmasa Őab'-ı Őānı
24. Őevķ-i luţfuñla yine bir ğazel itdim tanzīm
Nağmelerle oķusun bezm-i Őafā yārānı
25. Hūsn-i zībendesī baķdıķca alır insānı
Baķmanıñ ķāresi yok baķmamānıñ imķānı
26. Görmeyenler ne bile bir kere gördük dirler
Var kıyās eyle görüp 'āŐık olañ insānı

27. Bang-ı neşve-i Feyyāzīdir zevk-i şarāp
Var mı 'ālemde şarāp içmeyenin iz'ānı
28. Kūşe-i cāmda dīdārı görür dilberde
Bādenin sarhoşu sākīnin olan hayrānı
29. Kāse kāse getirin bādeyi bulsun yerini
Hāzret-i Āşaf'ın ihsān-ı 'ale'l ihsānı

[s.57]

30. Yaşa ey Āşaf-ı ahrār malukāne yaşa
Gözi görsün felegin hükmi dem-i devrānı

[81]

DİGER

[*mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün*]

1. Der u dīvārda gönlüm hayāle kâ'ildir
Bu yer rengin temāşadır velākin zann-ı zā'ildir
2. Şeb-i hicrān uzundur mācerā andan da efzündür
Taḥammül eylemez yāriñ hayāli ḥāba mā'ildir
3. Duyup āheng-i āh ve nālemi bī-derd olan diller
Şanırlar bahtiyār ādem vişāl-i yāre nā'ildir
4. Cemāli her tarafda cilve-gerdir yāriñ ey Şāfī
Faḫaṭ seyr-i cemāle ş'ule-i dīdārı ḥā'ildir

[82]

GAZEL

[*mef'ülü mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün*]

1. Gönlüm ne zamān kendini hürrem görecekdir
Dildār ile devrān sürececek dem görecekdir
2. Gönlüm açılır sīnemi çāk eylesem ammā
Ma'şūka-ı vicdānımı 'ālem görecekdir

[s.58]

3. Dil ḥāb-ı perişān görür oldı yine zannım
Bir perçem-i āşüfte-i dirhem görecekdir

4. Çok görmeyiniz na'ra-i mestānemi şimdi
Bir gün bu görenler beni ebsem görecekdir
5. Ādem olacaksın bu füyūzāt ile **Şafi**
Ben görmesem eline bir ādem görecekdir



SONUÇ

Üsküdarlı Mustafa Sâfi, 19. yy.'da yaşamış klasik Türk edebiyatının son temsilcilerindendir. Dîvânçenin bir diğer nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki tespiti ile kütüphanede bu eserin yine 19. yy.'da yaşamış olan Ahmet Sâfi Bey üzerine kaydedilmiş olduğu görülmüştür. Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkılmış, bu eserin Üsküdarlı Mustafa Sâfi'ye ait olduğu tespit edilmiş ve bu karışıklık çözülmüştür. Bu karışıklık sadece eserle ilgili değil, şairlerin mahlaslarından kaynaklı olmak üzere karşımıza çıkmaktadır. Fakat yapılan incelemeler sonucunda Üsküdarlı Mustafa Sâfi ve Ahmet Sâfi'nin iki farklı şair olduğu kesin olarak tespit edilmiştir. Dîvânçesinin, iki nüshasına ulaşılmıştır. Biri Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Koleksiyonu'nda 538 numaraya kayıtlı iken diğeri Yapıkredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde 046076 numara ile kayıtlıdır.

A nüshası incelenirken, Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin sadece dîvânçesinden yararlanılmamış, şairin ulaşılabilen B nüshası ve *Şi'r-i Sâfi* ile A nüshasındaki şiirler karşılaştırılmıştır. Özellikle *Şi'r-i Sâfi*, adlı eserinde yazmış olduğu 29 gazelin 28'inin çalışılan nüshada yer aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte *Şi'r-i Sâfi* adlı eserinde nâ-tamam olarak yayınladığı gazellerinin dîvânçesinde tamamlanmış olduğu yani mahlas beytinin eklendiği de ortaya çıkmıştır. dîvânçenin diğer nüshasını çalışmış olan Âlim Yıldız'ın bulgularına göre, B nüshasında 78 şiir bulunmaktadır. Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin dîvânçesinde bulunan dört şiir Saâdet Gazetesi'nde ve bir şiir Jön Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Şiirlerini gazetede yayınlamış olması şairin kendine güvendiğini ve halktan bağımsız, gündelik yaşamdan uzaklaşmış olmadığını da bizlere göstermiştir. Şairin Saadet Gazetesi'nde üçü kıt'a olmak üzere 15 şiiri ve Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde toplamda 4 şiiri bulunmaktadır. Yapılan incelemeler sonucu, eserlerde bulunan aynı şiirler haricinde şairin toplamda 102 şiirine ulaşılmıştır.

İncelenen nüsha içerisinde toplam 82 tane şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden 81 tanesi Üsküdarlı Mustafa Mustafa Sâfi'ye ait olup, 1 adet tahmis Mahmud Celâleddin Paşa tarafından Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin gazeli için yazılmıştır. Fakat eksik sayfaların olduğu düşünüldüğünde şairin dîvânçesinde toplamda 100'e yakın şiiri olduğu tahmin edilmektedir. Normal bir dîvâna göre hacminin küçük olduğunu

söylemek mümkündür. Şairin yazmış olduğu bu eser, çeşitli kaynaklarda da dîvânçe olarak adlandırıldığından yapılan çalışmada da dîvânçe olarak isimlendirilmiştir.

Çalışmada Üsküdarlı Mustafa Sâfi'nin hayatı, edebi kişiliği, eserin şekil ve muhteva gibi özellikleri daha net ve açık bir şekilde ortaya konmuştur. Şair, incelenen bu nüshada terkîb-bend, kaside, muhammes, gazel, kıt'a, tahmis ve takriz gibi nazım şekillerine yer vermiştir. Eserinde nazım şekli olarak gazele ağırlık verdiği görülmüştür. Üsküdarlı Mustafa Sâfi, hece veznini hiç kullanmamış, bütün şiirlerini aruz vezniyle yazmıştır.

Şiirleri muhteva açısından incelendiğinde, Osmanlı'nın son asrı olan 19. yy.'da yaşanan "kuşpalazı" ile ilgili bir beyit yazmış olması dönemin toplumsal olaylarından uzak bir şair olmadığını da göstermektedir. Bunun yanısıra şairin arkadaş çevresinin, şiirlerine oldukça tesir ettiği görülmüştür. Sâfi şiirlerinde hayatı hakkında çok fazla bilgiye yer vermese de özellikle Mahmud Celâleddin Paşa ile arasında nasıl bir ilişki olduğunu daha net ortaya çıkartmıştır. Âsaf mahlaslı Mahmud Celâleddin Paşa'nın, kendisi için yazmış olduğu tahmisi de dîvânçe nüshasına eklemiştir.

Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla şair, bu dünyayı bir imtihan dünyası olarak görmekte, bu dünyaya önem vermemektedir. Fakat bunun yanında dünya zevklerine oldukça düşkün olduğu da hem hayatı ile ilgili araştırılan kaynaklardan hem de şiirlerinden anlaşılmıştır.

Şairin şiirleri ve sanatı ile ilgili söylenmesi gereken bir diğer unsur ise 19. yy. şairi olması sebebiyle tamamen klasik şiir tarzında kalmamış olmasıdır. Şekil olarak klasik şiiri devam ettirse de şiirlerinde muhteva yönünden yenilikler olduğunu görülmüştür. Bu nedenle şairin şiirleri incelendiğinde, biçim bakımından yeni şiir tarzına uygun kullanımlara rastlanılmamıştır. Fakat nazım şekilleri konusunda bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Şairin mesnevi nazım şeklini, kaside nazım şeklinin konuları ile kaleme almış olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında kaside yazarken, "gazel yazdım" ifadesini kullandığı da düşünülürse şairin nazım şekilleri arasında geçişler yaptığını söylemek mümkündür. Muhteva açısından sevgili, rakip ve âşık üçgenini ele alırken hem klasik şiir tarzından farklı olarak hem de klasik tarzda işlediği tespit edilmiştir. Fakat Üsküdarlı Mustafa Sâfi, klasik edebiyat geleneğinden farklı olarak rakip ve kendisini aynı şartlara sahip olarak görmektedir.

Şair yaşadı yüzyılla hayatına giren yeniliklerden biri olan gazete ile şiirlerini halka ulaştırmak maksadı ile faydalanmıştır. Bunun dışında ise herhangi bir batılılaşma teşebbüsüne rastlanılmamıştır. Şiirleri gerek muhteva gerekse biçim açısından yer yer klasik şiir geleneğinin dışına çıkmış olsa da bu geleneği devam devam ettiren bir şair olduğu görülmüştür.



KAYNAKÇA

Ak, Murat. Ahmed Sâfi Bey’İN Kaside-i Hamriyye Tercümesi, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 11/17, Fall 2016, p. 131-150.

Aksoyak, İsmail Hakkı, , “Sâfi, Horos Mustafa Efendi”, *TEİS*, 2020, <<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safi-horos-mustafa-efendi>>, erişim tarihi: 11.12.2023.

Aksoyak, İsmail Hakkı, “Sâfi, Molla Mustafa Efendi”, *TEİS*, 2020,<<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safi-molla-mustafa-efendi>>, erişim tarihi: 11.12.2023.

Aksu, Hüsamettin, “Hurûflük”, *DİA*, C.10, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 408-412.

Aktaş, Serap, *Ahmed Sâfi Bey’in Sefinetü’s-Sâfi Eserinde Bektâşilik*, Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

Altuntaş, Halil, Muzaffer Şahin, *Diyanet İşleri Bakanlığı Kur’an-ı Kerîm Meâli*, 2011 (e-kitap).

Aydemir, Yaşar. Türk Edebiyatında Kaside, *Bilig*, S.24, 2003, s.133-168.

Aydemir, Yaşar. Üsküdarlı Sâfi’nin Tercümân-ı Hakikat ve Saadet Gazetelerindeki Şiirleri, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11(3), 2021, s.1582-1600.

Batıslam, H. Dilek. Divan Şiirinde Rakip ve Leyla Hanım’ın Rakip Gazeli, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/13, Fall 2013, p. 21-35.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul, 1972. C.2.

Ceylan, Ömür, *Âsâf (Damad Mahmud Celâleddin Paşa) Hayatı Edebi Kişiliği ve Dîvânçei’nin Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1994.

Çakır, Emine, “Şeyhim Sâfi”, *TEİS*, 2020, < <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyhim-safi>>, erişim tarihi: 11.12.2023.

Erdoğan, Mehtap, “Safiyüddin Mustafa”, *TEİS*, 2020, <<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safi-safiyuddin-mustafa>>, erişim tarihi: 11.12.2023.

İnal İbnülemin M. Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Haz: İbrahim Baştuğ, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, C.3.

İspirli, Mehmet, “Duâgû”, *DİA*, C.9, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 541-542.

Karataş, Mustafa, Ahmed Sâfi Bey’in Sefinetü’s-Sâfi Eserinin VII. Cildinin Neşri ve Ruh Âlem Ervâh Açısından Tahlili, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

Olguner, Fahrettin, “Eflâtun”, *DİA*, C.10, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 469-476.

Özgül, Metin Kayahan, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuâra*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012.

Özlü, Zeynel. Osmanlı Devleti’nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19.yy Sonları ve 20.yy Başlarında), *BELLETTEN*, S.81/291, 2017, s. 419-480.

Salman, Halil İbrahim, *Osmanlı Literatüründe Ben Anlatılarına Katkı Abdullah Sâfi’nin (ö. 1898) İftirâ-nâme’si*, Yüksek Lisans Tezi, Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Saraç, M. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yay., İstanbul, 2007.

Şenödeyici, Özer. Oedipus Kompleksi Bağlamında Dîvânçe Şiirinde Âşık-Mâşuk-Rakîp İlişkinine Bakış, *Gazi Türkiyat*, C.11, s. 79-91.

Tanpınar, Ahmed Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

Taştan, Erdoğan. Nedim’in Şiirlerinde ‘Vâsûht’ Tarzı Aşkın İzleri, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.16, 2019, s.445-459.

Tıraşçı, Mehmet. Ahmed Sâfi'nin Sefinetü's-Sâfi'sinde Musiki Bölümleri ve Udla İlgili Kısımın İncelenmesi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, C.21:S.2, 2017, s. 1249-1266.

Tosun, Necdet, "Ahmed Sâfi Bey", *DİA*, C. Ek-1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 150-151.

Tosun, Necdet. Kültür Tarihimize Işık Tutan Mühim Bir Kaynak: Sefinetü's Sâfi, *İlim Araştırma Dergisi*, C.1:S.2, 1996, s.177-190.

Turan, Lokman. 19. Yüzyıl Divan Şiirinde Yenileşme Temayülleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.12, 1999, s.153-161.

Uçman, Abdullah, Rıza Tefik Bölükbaşı Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

Uçman, Abdullah. Tanzimat'tan Sonra Türk Şiirinde Değişme ve Yenileşmeler Üzerine Bir Deneme, *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, S. XIX, 2006, s. 477-488.

Usluer, Fatih, Hurufilik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren, Kabalcı Yay., İstanbul, 2009.

Yazıcı, Mehmet Yunus. Klasik Türk Edebiyatı ve Klasik Türk Müziğinin Etkileşimine Bir Örnek: Şâkir'in Regâibiyyesi, *Sufiyye*, S. 12, 2022, s. 64-103.

Yekbaş, Hakan. Klasik Türk Şiirinde Regâibiyye ve Mehmed Fevzi Efendi'nin Regâibiyyesi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.42, 2010, s.69-95.

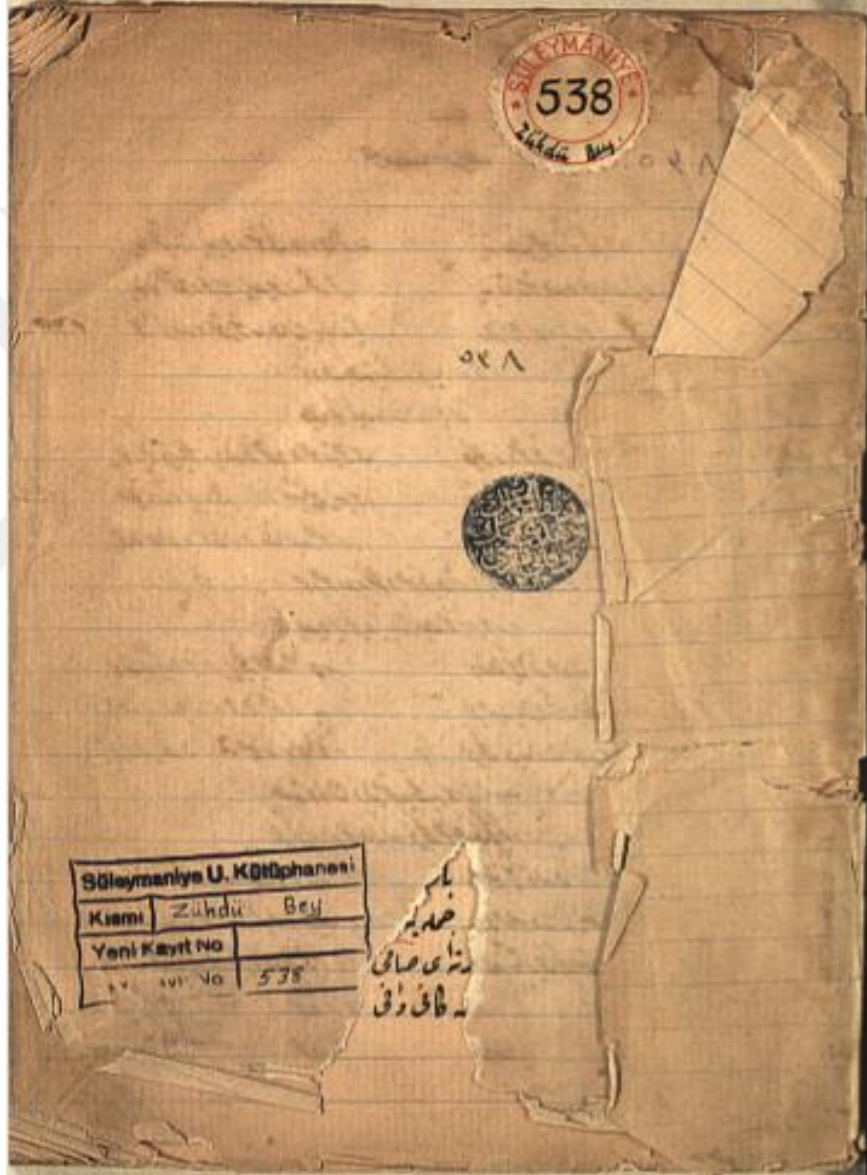
Yerdemir, Şerife. Üsküdarlı Sâfi'nin Farsça Deyimleri Öğretmek İçin Kaleme Aldığı Şîve-i Lisân-ı Fârsî İsimli Eseri, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 8, 2022, s. 525-537.

Yıldız, Âlim, *Üsküdarlı Sâfi Hayatı-Şiirleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 2013.

Yıldız, Âlim. Üsküdarlı Sâfi'nin Şi'r-i Sâfi İsimli Eseri Üzerine, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.VI/11, 2002, s. 269-288.

EKLER

NÜSHA FOTOKOPİSİ



دوستی صرف - حرور شاد درینا
 ایستادگی بر روی کوه و مکانی
 هر چه ایلی اول کوه کباب شایسته
 فونده بر کوهی محفظه به آینه جنت
 اوله بر کوهی سفیدشاد کوه کوه ساره
 زیر ایوبیاری کوه امانه مستجاب
 کندی بر کوهی مروه اقبال و سواره
 اوله بر کوهی مبداهه خورشید است
 کجدی اوله صده زکوه کوه مرقوم
 اوله زنده مکتدی که انقباض کبری
 صوره جنتی چونه صده و کمانک
 ان سوکین صبر و قیاسی خندانک
 وصف ایلی نمانده از صده کمانه
 میدانده حقیقت طوری جو کوه کوه کباب
 صاده ایله صده جرم الطیفی مرقوم
 زیر اوله الطیفی آنک محمد بن عدل

ستره سوزنا - دونه اوله اوله سارده خفته سده
 هارنک اوله کوزنده کول اندر جملاره
 غایبی غفلت نیاید - دلده دوه بکر جهانه
 غفلت ایله عبت اوله سده دهری نرونه
 غایبی اوله نفس دونه کله سارده دهره که
 قدر عقیبا دهری نرونه نه سبب غفلت ایله
 کوزنده سارده ساری صوره حقیقته نه اوله
 آنده است اوله بر اوله غایبی غایبی
 جرم جهانه دیدنه احمد کج بیله اوله
 اوله سارده سارده سارده خفته سده
 سر کله اوله کوه صبر ای حدنه نه ایله
 منتظر در صده روح پاکه کوه با آنک
 دیدنه بیله ای غرابه حال اوله نمانک
 بیسبب غفلت و کسرتی بر جرم ایلی
 هر کس دانه زنده صبر ایله بیله
 بر جرم غفلت نه لطفه صبر ایله سارده
 بانی اوله صبر ایله اقبال صبر ایله سارده

صورتده انظار دوه اوله نمانک
 دیدنه سارده دونه اوله سارده خفته سده
 مردم سوزنده برستی طاهه ایله غایبی
 طاهه تقصیر نه خیالات ایله کله صبر
 صواب اوله کوه صبر ایله سارده خفته سده
 با حسد اقبال دهری بر طاهه صبر ایله
 نمانک بر صبر ایله سارده خفته سده
 با عتبه بیله دهری در علم اوله صبر
 علم بر صبر ایله سارده خفته سده
 ایله صبر ایله سارده خفته سده
 فقد اوله سارده خفته سده
 جرم اوله صبر ایله سارده خفته سده
 صبر ایله سارده خفته سده
 آرزو در صبر ایله سارده خفته سده
 نمره در صبر ایله سارده خفته سده
 صبر ایله سارده خفته سده
 در صبر ایله سارده خفته سده

ملازمه بر مسند شاهی معارف بر روز پنجم و در روز ششم و در روز هفتم

بگو که زوق قرآنه آماده ابرو
 بگو که بر صیغه خراسانی
 بگو که اولش زبانه آفاقه
 بری مهر بری آسمانی
 بگو که در غمتی اول خندق باقی
 طوطی بارش و بزمی
 زبوی زور و سلطان دینار
 زبوی در مدی بر مرده زینت
 ابله ای نامه کرده و تقییم
 طوطی که زنی روی آمال
 رطاب آفتاب روی خاک کج
 خمر افند سینه سرشتی
 خدا اهدا اید و بخت با ناله
 بگو که فرمان زور و سلطنته
 قرینه لطفه بر مستفانه
 حقیقه همه کلمات دنیا
 سلسله زلفه جانشانک
 درونی هر چه نوز معانی
 حلالک غلظت جنت بندی
 آنکه اغما بر بردن

ظهور عظمه ای نوار
 کرم خانه مسکونه در جرات
 نوز سینه در هر ضمیمه یغم
 حلاله انقضا حدوده نوز
 کرم ایجاد اید یک عطف کرم
 معانی خدای شاه معظم
 خدمت ارباب اید و قیام
 زمانه و نفا اید نوز اید
 قزاق بر دگروی بقده نوز
 قور و لکن هر طرف بر مسند
 متاع معرفت بر لکن رومی
 مکتبه مدرسی در روی نیت
 پاییدی حیدر صومعه حیدر
 دکنده جسمه اید از محمد
 او اید آنه او زمانه یاد و نفا
 علم و صیغه طوسه اید
 نه در نیت سانه بی نیت
 خنده اید خنده نوز اید
 آله یاد سینه یاد شاهی
 نوز سینه هر چه هر که اید
 مدام اید بی نفا و طبیعت
 در جودی دایم اید و عیانته

بفرستای ای ملود
 غنا یا نده مستنده جهان
 اسیر لطفه بر اید علم
 صومعه بی نیت بر ناله کرم
 اوز و نده اول عطا نفا کرم
 زهر سلطان زبانه نوز
 حلاله حاله نوز اید سینه
 شانه و بر مرده شاه نوز
 بر کرمه کرمه های نوز
 بنور نوز و نفا و نفا
 جندی علم خندق خدای
 خدای نوز اید بی نیت
 در نده اول و اید سینه
 بیاید بر جده نوز اید
 نوز روح القدس نوز اید
 از نوز صیغه نوز اید
 اید یاد سانه نوز اید
 نظری طوطی نوز اید
 قزاق اید بی نیت
 نفا نوز اید بی نیت
 ظهور اید بی نیت
 بیغم اید بر سلطنته

ای روز ولادت صمیمانه	آنرا لطافت که مکنون
انوار بیدری سینه جریب	بر سینه اولی در کمال
خورشید نشانی طاعتی جریب	بر جان در طرفه بر بزرگ بود
در بنام سرایه انجلی سادی	خفیه که با ناله اولی مکنون
مادون مینس اولی مکنون	در نوزد نشکر انجلی مکنون
بوزر دره علایح جیاهنه	دل در و طوفان در کون
اقبال در جل انجلی مکنون	دنیاه اولی در کون
ای روز نه بر بوفیه قبال	اقبال صده بوسه در کون
آنکه طریقه بود نه در کون	آیه صفا بود نه در کون
نیز با نده میده با نده	اولی در سرف عظیم مکنون

اولی در کون خفیه نه مکنون
سویا در جل انجلی مکنون

اعلی حقیقت خدی و دلشده	فقدی که در کون عیونی مکنون
اولی در کون نشکر طریقی	سند بود نه در کون
لطافت که نظر انجلی مکنون	عده که نغیب انجلی مکنون
در سینه در کون مکنون	بر خانه مکنون اولی مکنون
در بنام سرایه انجلی مکنون	نوزد نشکر انجلی مکنون
بر نوزد در کون مکنون	اولی در جل انجلی مکنون

هر برده عدالت مکنون	انجلی در ولادت بر کون
سایه که در علایق نشکر اولی	سایه که در کون انجلی مکنون
شاهانه سلفه و شکر بود	بر باد نه عظیم مکنون
ز انچه سرف بود بر کون	ناله که خفیه در کون
جهه که در جل انجلی مکنون	آیه میده در کون

در سینه مکنون انجلی مکنون

صده مژده بنده ابد نیانه	انجلی در کون مکنون
حقیقت که میده مالک اولی	بر باد نه مکنون
جز و تیه در کون مکنون	آنکه در کون انجلی مکنون
مفروض نشانی در کون	فرمانده مکنون مکنون
امداد بیار بر عیبه مکنون	نوزد نشکر انجلی مکنون
اهوال در بانده مکنون	مروض اولی مکنون
اعلی مکنون در کون	اولی در کون انجلی مکنون
اعمال عروج فیدی جریب	اولی در کون مکنون
عزیز تر میده مکنون	حقیقت در کون مکنون
آسپه خفیه فیدی مکنون	بر نوزد در کون مکنون
اهوال در کون مکنون	انجلی در کون مکنون

امداد رسول نوزد نشکر

ای ساد و جلالت برده ای
 ای ساد حمد و طه آنک
 در کافه سر زده کلمه
 عصاره برنجی باد سربند
 زانکه صفا در غیر خندان
 اجزا آنکه بیانه کلان
 افتاده از نظیری سینه
 تیرگی سزا سنگه صفت
 ز طبعه ای و علم بر عروبان
 کجند که در جبهه بوی قان
 میدانند و در بند عارف
 بر کرده و کل بوسر زان

سینه سرفه زان باغش
 تلخ از فاه اشانه باغش

ای تخت نشسته اندست
 و عسکه و قصور ز بیخ
 بر همه کج نهان اولس
 مقصودش آنجا ستان
 مشغول دغای درنگه
 اینکسز به اول و کفایت
 سینه ای او و جای ز جهانند

بارب کدر بید که کونز
 اوله فخر جلالت ز کونو
 تختند و از رور که بر
 هر شکل ایستد و بی برتن
 اطفالک کندن در میان
 آنانی انکه مستیزان

بر عهد اصحاب و نبی « سعاده » غزوه در ای الکعبه ابدی

ای صبح مید عجمی
 ای کانه و عسکه آهن سیم
 انزال نوال عاظمه
 مقول خدای در مغانک
 لطف و در و در کون عجمی
 قبضه هم بیکرانه بکره
 ای بادش سر ز احسانه
 در بجهی کف که در شانک
 دنیا ای فیه کای بر جودک
 پیدایه سانی سربک

ای قبضه جبهی عهد نعلان
 قربانده سکای بکرانه باجم
 هر چی بوسه جفا کند
 غایب سرفه بر ز عانک
 ای فیه ز مازک کریمی
 انغم سز جلالت بکره
 زانک که فکدی جلالتان
 باجمه جلالت نوال خورک
 احسانه خدایه در جودک
 انچه پیداک بود در نظرک

عهد که و جهاد منور اولی
 مشویه زکات و نیک معانی
 لطفا بجز عطف اظهار
 مجموع مصروفی بیدار
 لطف اندی لکنه و کبر
 صیقله و حدیث صحت
 آند قدی نفاخته ماری
 احای مملکت اینک لخمه
 ای نغمه کوه سلیم
 حمد و ده گل و همدیگر
 او ز قلم آنکلمه پرشوی
 در ماند و لره مدد رساند
 ای مالت کوه معانی
 آنچه سلطان خدای توین
 اوله فخر حمد بقا و دره
 بر او سزنت جهانی
 تخمده و موع شکرینده
 در حق جو روپ قدری قیاس

کوند ز کجی بر اولی
 بر نور میده اولی علی
 فطرتک اولی و در اولی
 سرده صلی طانی بیدار
 امداد بیامری برابر
 بار دهمی سلطان صفت
 شکره زور بکنده مادی
 قدیمه ابرو و بر اولی
 بالنسبه سلطان عالم
 نقد از نور و صبح و در با
 بیجو نریه و کجی بوی
 حقیقه شریک جهاند
 در حقیقه و بابا در قلم
 مستقول روز و شب و در
 کلمه کجی بکونه عید قرانه
 سلطانده زیاده عید خانه
 اقبانه و کلمه حینه
 ذنیده حیرانی ابله آباد

تمام طلب و غولینه بی سعادته غلته سمن درج اولی

دو نیکه سوزنده سینه ایبه
 ز قلم اولی در سینه حکم سترک
 عمومی باجو ز تور اوسته
 سفا بنده خانه قدیال بگری
 بیفقا بر دره کولر بر دانه
 دکلمه و دخی کو با ایوب
 مهاجر فروزانه اولی بر
 خلد و ان کوه اولی بر
 سرده قلمه سینه دنیا
 اولی بر سینه بنده
 "عقل"

بر سینه نور کینه
 خونخوار ایبه سینه کوی
 اظهار اولی نذر اولی
 سوسا خانه زور و شکر
 ایبه کوه دره اولی
 سواد بونه بره کوه
 آینه حقیقه اولی
 در دانه بانای
 کجی اولی
 امانه غلته در کوه

بوتخانه بجه و لیره
 آید او به دور در
 فحاشی کولر در
 چهار غلته لایحه
 بو سینه روز چله
 بر دونه سرازری
 آکجی حقیقه
 بر او چه بار سانه

سلطان سینه بجز
 سینه نه نماند
 نه چو در کوه
 در کجی بده
 بنی حقیق
 خدای حقیق
 بر کجی بار سینه
 بر کوه سینه

عظمت ، عاقبت ، زلفت ، مروه و صفت اعظم	قطانم و سائیلان اولیده اولور
دنه عاقبت ماکند اول زنه مقدس کیم	کوکله ساغید نه چکله کورد کور
ظهور عیالنه دستکریو باند	هلو سندی دولته و طوبی و کور
لهه نوبت اولماز حسره اولانه باطیم	اول اولانه حسنه قیلر کور
مساهه حسنه اولوب برجمانه عاقبت	علای دولته حلقه اولوب اولور
آلهی آسمان اولور کور مستغنه	کچور ماه قورانه کور نه مروه کور
اولوب نایب و بی کور کور کور کور	بیغم اولور کور کور کور کور

دوام سربازی و نوبت اولور کور کور
 حلقه نوبت سائیلر نه بر کور کور

رنه نغمه نوبت اولور	اقتدریم بیهیم نایب اولور
شکله اولور کور کور	خانه امیدی نایب اولور
دستکریو باند اولور کور	باشم دیناری اولور
قلم طبعه نه زیاده کور کور	اول نایب کور کور
زور عظمه نایب اولور	اول نایب اولور
صم غیب اولور کور کور	صمد کور کور
مقت اولور کور کور	جوری کور کور
برندی کور کور	مختار کور کور
حلقه نایب اولور کور	انقانه اولور کور
اول کور کور	نغمه اولور کور
بوردی نایب اولور کور	بر کور کور

میل محراب نواصیب	صد استکبار و نه اولور
قند نیمی انبیا حاجت اولور	قند نیمی انبیا کور کور
آینت قرانه سله نوبت کور	مزل کور کور
نایب اولور کور کور	اول کور کور
نیک کور نه آفان اولور	لهه کور کور
طبع اولور کور کور	صد اولور کور کور
اهتیار اولور کور کور	لطفا اولور کور کور
علم و حقایق نایب اولور	زورنه مصلحت کور کور
عصر کور اولور کور	مطلقا نایب اولور
برکت اولور کور کور	طبع اولور کور کور
عاشقانه کور کور	اول کور کور
اول کور کور	کور کور کور
بر حقیقه حقیقه کور کور	کاشانی کور کور
کوکله اولور کور کور	کوکله کور کور
قلم کور کور	نغمه کور کور
بر کور کور	نایب کور کور
عزله کور کور	لطفا کور کور
قند سانه عاقبت کور کور	روز کور کور

سار اولور کور کور
 بهر کور کور
 سجاد اولور کور کور
 مجاز اولور کور کور

انظار بری زنده شراب طهور را بر
قول مد رسا بجز ایما حقیقت
الحجاب زلفه و صورت مفاد در ای
تخت آن جمال طواف از کله استدم
کردم چنانچه و حدت خیرند و کفر
آن نام طره حدت نصف بود نقطه
افشام بالزب نقی جان آنا
با سده با سده جهاد بکنه الصلادیم
بوقته بریم بود به کاه زینا ده
شکسته انداخته آثار ریشی
برمی صفای یایه اهل نقی را بر
و حدت غزه برده از سینه بر باد
برین زنده مفقود که کهن
کوز سده نواخته و کاه زنده
من سخمور که کس طبع سطحی
انظار حقی حقی بیانه که کوه ای که
اجار ستر ایمنه سوزی مرز بر کوه
اول سوز عظیم با انظار خلق سانه
سرم ستم طرف نویسم اما جودیه
بر کوه صدم در اینه ایضا بجمه آن
صانع با به بر سوزی خطه و نادره

اصول صمیم زده می شام زده در
سینه استولاد که ایلام زده در
ایرنا با عشق حضور او تو را می زده در
ای کعبه از قله سوزی اهل ام زده در
ابوابی زده از سوزی زده در
اول مظهر کبر آن ام زده در
ای با کلاه بر ز او زده در
اهل معظم اهل بکنه نام زده در
چو قدر و نثر و حجاب انعام زده در
زده از کله بقدری اهدام زده در
احمد مدینه زده غیر شام زده در
کعبه می زده در اسلام زده در
عشق ای میور او بر تو به اوله ام زده در
اوسه شام زده کای اهل ام زده در
سینه بجز شکر و محکم زده در
سیر بجه مولد و الا ام زده در
اول حرمه تا سوزی آن ام زده در
کعبه زده او به نام زده در
صحب سوزی و سوزی او اسیرم زده در
معدوم با زنده اهل ام زده در
طرز غزل و لطافت از ام زده در

صمیم اول را ام زده در
کعبه آینه سوزی کعبه زده در
نام شام اوله غلامه و سینه غده
کعبه ام اوله اوله اوله کعبه
اول مظهر سوزی سوزی و کعبه
زنانا بوز کعبه یک کعبه زنده و سوزی
نهر بر کعبه کعبه و کعبه جانده و کعبه
المدنه دعا کعبه ای به بر سوزی و کعبه

دل زده کعبه اوله ام زده در
کعبه ام آینه سوزی اوله ام زده در
بر کعبه اوله ام کعبه سوزی زده در
آغاز بود بود و کعبه زده در
طافه مد اوله کعبه اوله ام زده در
بر سوزی کعبه کعبه اوله ام زده در
جانده کعبه کعبه کعبه اوله ام زده در
لطف حبیبی کعبه کعبه اوله ام زده در

سازایه حضرت زینب دلا شایسته زینب

با همه نه عالی در جانا حفظه دیوانه
هند و سحر بر نظم زینبیه ایامه
مشوی نقطه غزل شای دیوانه ایامه
بدر صورتی کمال و کرامه از کعبه
بر معالجه و قمانه مجلس از سوزی
بر حقیقت جملین از صمیم اوله انعامه
فرید بجزک زوق طبع مشفق جود بند بر
اهل انعامه او سوزی زینب سوزی
آصفه قوی مال سوزی جود بند
ایده با صفا کعبه سوزی سوزی

کعبه زینب کعبه کعبه کعبه
موقوفه بر یایه کعبه اوله بر یایه
فاتر اوله کعبه بر یایه کعبه کعبه
نوز کعبه کعبه کعبه کعبه
صدم کعبه کعبه کعبه کعبه
صوم نعامه کعبه کعبه کعبه
چاره در اما سقامت زینب کعبه
اعترافه ای با کعبه کعبه کعبه
کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
بیسره دیوانه کعبه کعبه کعبه

کوتی نوحه اسرار برزخ الفید بر
 عدلان سانه از بر علی خواتنه
 یک بقید اید عشایر حقیقه نشان
 بر کفا و بنسک اورانده بر تو ایفانه
 منقذ روح القدس اول دهانه در خانه
 هرگز می کنه خندان نوحه رحمانه
 شای تو صیقل عجز علی حدیث فقط
 عجز کنی عجز انبیا و کبر اول سانه

نفسه

اگر چه خانه من از سرو می نماز زود اند
 خضر صافه با سانه نام یکی احمد در
 سخاوته و بیاهانه خاتم بر امیر
 توج این طبع علی اهانه عزت زار
 دل زین برات خیل انه تو غمزه
 هدایه مسکنه در جبری تو غمزه با
 نفسی صبور اولان بویم آدم خیزم بیامه
 بویانه خای که بر کس نه خولان بزم
 و کار نه ز کس باشد در غمزه باکی
 صفای خیز بویم ز ایام او که ساهده
 مد افند سانه در کله بر سینه بزم
 و کله نه و کله ای نظم سوره فاله ای ننده
 ز خانه اولونه ساعده بر فیده ایلم بقیم

فوز انهن خانه ای هم از حار سانه
 نجاست نوری در جبره علی سانه
 سخا غده اولان روح جبهه نوحه رحمانه
 بیدار امی بر دیا و غمزه بر سانه
 در امام خای علم سفره نطقه در سانه
 طوبی جفته و سعاده در درج سانه
 بوی سانه که خسته سانه ایام سانه
 اصاله صافی و جانی زین بقدر سانه
 خلد و جملی زانده بر کله سانه
 عاونه نه بر بزم سانه با در کله سانه
 او عالمه لحنه بزم بول زین سانه
 جفای روزگار در دلمه تو در کله سانه
 در بزم اولان ماه صافی سانه در کله سانه

«نظمی از کوهستان»

بزرگ و سوزنخوره بدتر باغزار
باروح صورت ممانند از چمن بقدر
اندام ز عمارت در بنه مکتب داور
نصوبه روح اول بقدر توان داور

بود

سوزنخوره در اعصاب باک خانه اینم
تحمیل این نظر تو انوار بنه کوزر
کوه بجز حفره بی سالی کشاید برده
کوه رز با کوهشک انجم تا با با برده

بود

نکاه وقت و غیرت با نه سوزنخوره
جوار لطف جمیع ابدیه ارج بجمع مسودی
برای سحر خندور و سحری حدقه محمد
وجود بجز تا نامه فرود کوه کوه کوه
ایده را با به عرشا به بر می صورت نه اندر دل
فصلت سیاروس که در کج بار به بنا اولوس
ایده به صفای خوابه کوه رفته نه سحر
فرمود سواد و بنویسی کمالی المسموم
که کوه رنج انوار حفره حفره رنگی المسموم
او چینی بجمع حفره باغ اقبال نلال المسموم
ملاحت آسمانده صباغ الخیر و دل المسموم
سوزن با مقلد بر زجران حفره المسموم
در خوند جمعی سفید زنده بی نزال المسموم
بر عمارت خانه از وصف حفره بنده المسموم

اندر نه شماره اولی که در

مشابه محمود با شاه خیزنده غزل عالی بدین

تحمیل

عبد و کوه بنیاد بر با کوه بنیاد
مدام زاکر اولاد حال و شاکتیم
صمیمت سجد و برخاک آستانیم

پر سینه دور دیده و دستا کیم
خدا بیایه که سزک عیب تا تو کیم
کوه کوه با نوبه باقی بود دیده و غنچه کوه کوه
وجود زار و زبونده و غنچه تا نوانه کوه کوه
شکست و جگر که در به کوه کوه کوه کوه کوه

بدوی شکسته محلی که در خانه کوه کوه
سزک فساد و نونی اول کیم
دقای لطف که در سرم به اطفاله
حفا و جوید بنده ایامم فدا ای جهانده
رفضای او بجز که سر سزک زار و در دل جهانده

دین قبول ، در برود ، در بر اینک حساله
رضی باب مرعصاب شاکتیم

هفتاد و هشتاد و بیستم همانند یکدیگر از این برسم
علاوه بر بیست و یک اول و دوم و لاف این برسم
نه صد و نه بیست و نه و هفتاد و بیست و نه

همان فاصله که در شمار اینها بیست و نه
فصل بود و هفتاد و بیست و نه

اینست که از اینها بیست و نه
شماره بیست و نه از بیست و نه
یکصد و بیست و نه

صد و بیست و نه از بیست و نه
الفصل بود و هفتاد و بیست و نه

شماره بیست و نه از بیست و نه
و هفتاد و بیست و نه
صد و بیست و نه

صد و بیست و نه از بیست و نه
بیست و نه از بیست و نه

بودم

ناری بیست و نه از بیست و نه
سری آشتاره بیست و نه
مثنوی بیست و نه از بیست و نه

ناید بیست و نه از بیست و نه
سینه بیست و نه از بیست و نه

اندی بیست و نه از بیست و نه
زرد بیست و نه از بیست و نه
ابو حمزه بیست و نه از بیست و نه

نصرت بیست و نه از بیست و نه
بار و هفتاد و بیست و نه

فصل بیست و نه از بیست و نه
انسانک بیست و نه از بیست و نه
کوسه بیست و نه از بیست و نه

اوری بیست و نه از بیست و نه
بجز بیست و نه از بیست و نه
«فصل» بیست و نه از بیست و نه

ندوم بیست و نه از بیست و نه
نای بیست و نه از بیست و نه

فرزاد روز اولدی کونولیم باکی
 مغانی؟ آیدن بچم جیم اقلان
 اوجیلان بوختانده لانه یوشی
 بورده سوجیکز بارخان یوشی
 ایامان زلسلی فایه سماک
 فضای قدرسی اولدی اوز سفینه
 بورده اولرم کاروانه دایمی
 ایامان زلسلی فایه سماک
 برنده اولدی جدا اوضیه ده خیان
 شای قیسه طوطی شای فایه سماک
 غیب راه فرخ بانه و کورخورد
 خرنزیه کویچی برده و قلم سندان
 ایامان زلسلی فایه سماک
 اوزانده بگورخورد بورد بورد غیری
 ایتم کوجیم و اوزانده شایه غیری
 ایامان زلسلی فایه سماک

6 معراج حافظ بزرگدی رحمت

دورانه خیا باندی ناره خدی
 نه جبهه سخن نه هیاره خدی
 دوریجه ی بره فنده خدی
 مخنده آهیا بورد دایم
 قاسوشه شعلیم نزلیم
 کبیر کونای اولدی برزانه
 طاسه اولسه بوک بلایرانه
 ایتمی کوناییدی ویردی نه خدی
 ایندی اولوم اول جوفی مسرت
 نیشته حیقه ی خای نایف
 اول خنده بلای اولدی دوجی
 اول قیغیزی اولور دایم
 تزلاده بیدر امانه خدی
 ترک ایلمدی دایم دیاری
 برصرت فایله بر دوزاری
 سه سینه آه! مهربانه خدی
 رحمت درکت ده باب حقی
 که نظر اولوب خطایه حقی
 فرموی آیدد معراج خدی

۴۴

نام تمام بر حکایت منظر

مقدار دره بر سخی طریقی	نشان ایستای او طرفی
کعبه فرشته زمانه مرغزاره	قیام انصار درک در مرغزاره
کوثر جینار ابروی اولسه	سوزن مانی اندامی اولسه
نکاحی بار دردی مرغ جانی	جماع غافل دلمه دی جانی
کوکل همگزارنده او سرودی	شکار سانه شکار سانه کزودی
نشا اجیب اول سرخوئی	کوزل بزرا او کوزودی بوندی

بخند کرده

ان آدمی دلبری نه حکم سید کوشی	فرز برجه فاحه و هم فروشی
نفسه بر ستار شمشیر نه قدر کوشی	ز صکده و صفتنا آوه نور کوشی

آهوا فاقه که خوله شافان اور

مرغ صوبه با فحمید مرغ جان اور

آو آرد نه در کوزه که بخور فاقه	نفسه لایم او جسم او در کوزه
مرغ غمگین بر کوزه و غم فاقه	بر مرغ ناله ابر بلبل زود

آهوا فاقه که خوله شافان اور

مرغ صوبه با فحمید مرغ جان اور

بانگه و زمره نه افکار بر صفاه	آغز و نرسه بزرا سر و جانی بقدر انقاده
بریم غمگین طاق فاده به در دام ناه	لطفا اید بر طاق فاده به بریم غمگین

آهوا فاقه که خوله شافان اور

مرغ صوبه با فحمید مرغ جان اور

بنا کوه او سرباز شکاری	کز روی جیب جوبه بجزاری
بلازک سوخی کوشی بازی	او کوه بر لکه و بار باره او بنا مازوی
نظارت بر قندی در پای سرب	هر آنکه نه با صفا زوی سرب
کوشنده بیانی اول ما زبور	آه روی کله نه بر کوه لاک
او زانکه نه در لاسانه کوزدی	نه صفا زوی رو خور صفا کوزدی

نظارت سانه

چشمه سجاد و سره زربا به	آغز و نرسه بزرا سر و جانی
صفا سید با صفا سرور و پان	قول آتسه و فاده و کوشنده
کوزدی و لاله نه ناز و طار	صفا سانه نه آجینه کوشنده
غذای روحی انسانه کوشی	اسرافت اولک بار صفا
جانانه ابر مقدر بخ بول آجینه	او صفا سانه بر فاج قول آجینه

کوزدی و جیب و جوبه بر	سوزنده که صفا سانه نه کوشنده
نخاشا ایلی اول آه طاری	نخاشا نه او صفا نه خرابه طاری
اربا نه کار بد و با فدی سنج مایه	کوشنده کوشنده کوشنده سما به
صورت سر صفا به نه سانه طار	صورت سر صفا به نه سانه طار
ادامه چاره اید که سیر صفا	نزد کوشنده با فدی سانه
کبد و جیب و جوبه سر صفا به	طار روی صفا نه آجینه

فقد

صوفی صفا به کوز سوزنده	مبارک جیب و جوبه بر و جوبه
زغذای باز از فشار دی سبی	کوز لاک صفا نه صفا

مسافر رسته جان بر خیم	حکامه سر و سینه به آید
و چو دی نور و نه اولسه سرشته	ز دل زنده سواد در فرشته
سایه ای می نو خیم چینی	بر بر لبه جو خیمه و آید
اینکه وصفی سوزنیه بیایی	او آفت کور کور می آید

کور و بی میا و آن زینا با آید
درون بره نام خیمه با آید

صیاد

بردی نه از می بر در با آید	کور زنده بر خیمه خیمه
از خانه سه آلهه نظر بر خیمه	صوبه کور خیمه خیمه
در و نه ای صید و سلامت خیمه	در و نه ای صید و سلامت خیمه
بر بر لبه و بیج بوی بری خیمه	کور زنده بر خیمه خیمه

کور زنده بر خیمه خیمه	صوبه کور خیمه خیمه
دل صید کور خیمه خیمه	او زنده بر خیمه خیمه
خزده می صوبه خیمه خیمه	خفا صید کور خیمه خیمه
و کعبه خانه به خیمه خیمه	کور زنده بر خیمه خیمه
کور زنده بر خیمه خیمه	صوبه کور خیمه خیمه
هیکله اول خیمه خیمه	در و نه ای صید و سلامت خیمه
کنار آید بر خیمه خیمه	بانده است خیمه خیمه
طوبه خیمه خیمه خیمه	سینه خیمه خیمه خیمه

عزایات

حفظ لطف و فیض عتقه اند از حقه کور کور	عاشقانه اینیازی از حقه کور کور
میل و بند از اینک ز زنده نظریه کور کور	صوبه برست اولمه با سینه از حقه کور کور
من سر تا نظریه باره نو خیمه	در خیمه کور کور با حقه کور کور
بر جهمانه معشقه کور کور	حقیقیه خیمه ایجا حقه کور کور
اصل بطولده آهسته و نه خیمه خیمه	عاشقانه از دینه خیمه حقه کور کور

دیگر

جمال ماه بر تون جیمه اختفاره	او بر خیمه حقه کور کور
نه دولت عطف در صفای حقیقیه	او در و نه کور کور
و صانک و صوبه کور کور	به دل خیمه کور کور
اول آفتاب رو کور کور	نه خیمه کور کور
بیافته حقیقیه کور کور	نظر کور کور
نظر به حال دلبره او کور کور	حقیقیه کور کور

دیگر

آله کور کور کور کور	عاشقانه کور کور
حقیقیه کور کور	حقیقیه کور کور
حاکم کور کور	حقیقیه کور کور
حقیقیه کور کور	حقیقیه کور کور
حقیقیه کور کور	حقیقیه کور کور

دیگر

باره بار و بجهتی غمزدگ درود غمی
 ماه زلفک ماه رخسارک کوهنند بزم
 فزونی نام نشان کوزر که غمزه
 صبر صوبه نه شکایت ابله دم زبانه
 یک سمای حقیقت کشف اید در نقطه
 کوزه بزم با اشکال کوزه علمه بنگه

دیگر

برآه قلب صاف محبتی دلبر اولدی
 یاد حاد نه لدم بیخام زلفه یاری
 برآه آجی پیدا عفتک درود دانه
 به فالدم اورد تیره بیکانه تادیقی
 دعد و حال هاناه سازیدی درون
 دحفظه لوسوی حضوره بیز سندی

دیگر

طوبه کتب یا صبری در دستا بکدم
 کور و اول جمال یا که بر جلاله ایزد بکدم
 نبی الهی سانه اور فاسه و کوزری
 اودای بر صبه آند منفر و زبانه
 محمد و سانه بنسرت بانه شایسته انیم

دیگر

سودا کور و بزمه و شوهر ایزد بزم
 دحفظه ای عالم باله ایلد بزم
 صبور و صبر ایزد کوزم اولدنا شکریز
 محصوره چاره کوشه دورانه ایلد بزم
 دردی اصفایه صبری ایزد بزم بنگه

دیگر

یا اهلد سمانه سیر و صاف ایزد بزم
 خفاصام طورتا اولد قیام یاری
 بوی جلدیم که بزم نماز و شکر ایزد بزم
 خفاصانه دو سکونه آذره اولد کوشه
 لکای غم کله طوطی ایزد بزم بنگه

دیگر

هجواه بو جاننده که ایزد بزم
 هیو خنده ایزد بزمی جمال درون
 یوفده بختیله ده بختیله
 کفشدی ایزد بزمی فاشه کوزر
 برآه عاشقانه ایزد بزم بنگه

دیگر

علم کوشه ای تمیمی مد علم
 باره بجلانده به تخیلیس ایزد بزم
 یوفده غمبارده غمبار علم
 محذوبه باشقید بزم بزم بزم
 صافه لریب زلفه ایزد بزم بزم

دیگر

دوستم ببلای تو فرخجام فغانم	دوستم ببلای تو فرخجام فغانم
مخونه ای منی خندهم در عقبه	مخونه ای منی خندهم در عقبه
روی نه خندهم دور دایم بر زخم بگشاید	روی نه خندهم دور دایم بر زخم بگشاید
زده کور رسب بر کوزلی خندهم دور	زده کور رسب بر کوزلی خندهم دور
صاف خانه خندی دیده لرزیده بودم	صاف خانه خندی دیده لرزیده بودم

دیگر

سحر آینه منی در در بوسه گفتارم	سحر آینه منی در در بوسه گفتارم
اوج احسنم بوزند نه نور خارا جانم	اوج احسنم بوزند نه نور خارا جانم
طوبه کشم در صفا طوعمان اول و شایانم	طوبه کشم در صفا طوعمان اول و شایانم
بر جسم منی خندهم بگشاید در هانم	بر جسم منی خندهم بگشاید در هانم
اول کوزلر شای اولدی جانم در هانم	اول کوزلر شای اولدی جانم در هانم

دیگر

عزیز خندهم سعادیه صابز	عزیز خندهم سعادیه صابز
اول خندهم بجز آینه اولدی خندهم	اول خندهم بجز آینه اولدی خندهم
درد ای بر جگر نایاب صابز	درد ای بر جگر نایاب صابز
کونیه در شین منی در خندهم کوزلر	کونیه در شین منی در خندهم کوزلر
سرایه با عشق امان خندهم بوزلر	سرایه با عشق امان خندهم بوزلر

دیگر

دونه بجز در خندهم زلفه نظارم	دونه بجز در خندهم زلفه نظارم
قرارم خندهم در بر خندهم	قرارم خندهم در بر خندهم
سنگ ای خندهم اولدی مال عشاقم	سنگ ای خندهم اولدی مال عشاقم
کوزلر منی نور اولدی بوزلر	کوزلر منی نور اولدی بوزلر
زلفه اولدی رسم رویارم	زلفه اولدی رسم رویارم
نجی خندهم بجز بویه سنگ خندهم	نجی خندهم بجز بویه سنگ خندهم

دیگر

دل آینه ز خندهم بار بارم	دل آینه ز خندهم بار بارم
نظام خندهم در خندهم	نظام خندهم در خندهم
کوزم با سندر کوزم بوزند	کوزم با سندر کوزم بوزند
نجی وصله خندهم ناز کوزم با سندر	نجی وصله خندهم ناز کوزم با سندر
چلانده اولدی در خندهم بوسه	چلانده اولدی در خندهم بوسه
کوزم صدهم به بر خندهم دوستم	کوزم صدهم به بر خندهم دوستم

دیگر

جمال خندهم در خندهم آزارم	جمال خندهم در خندهم آزارم
بولنده جانم در خندهم خندهم	بولنده جانم در خندهم خندهم
صاحب خندهم بجز خندهم کوزلر	صاحب خندهم بجز خندهم کوزلر
بنا خندهم بجز خندهم اولدی	بنا خندهم بجز خندهم اولدی
هر چه صفتی خندهم بجز خندهم	هر چه صفتی خندهم بجز خندهم
بنده با سندر کوزم بوزندهم	بنده با سندر کوزم بوزندهم

دیگر

جهانده و مبدع آفریننده بود	اولین بود در بنیاد بر بنیاد بود
مجدد و دگرگردد بر بنیادش	صفا و صمیم اولی بر سر بر بنیاد بود
جهانده صوری بر هیئت افسانه بود	جهانگیر او مبدع و نه خزان با بود
خبر با هزار غنچه مبدعانه بود	اگر در کلانست علی گزنی بر بنیاد بود
آفریننده و سازنده امداد مندر	کیمی که بر سرک آواز استند آفریننده

دیگر

سوز خنده و گلشنی از بر صفا دار	سوز رخ تو گز جلال
سوز سوز آورده از صفا صمی	سوز ایستاده چو لاله صفا دار
خونه دنیا جملیا از نظر	سوز نشاد و سر صفا دار
گوشه رخسار عموال می	سوز می گزنی بنده و صفا دار
تغی ایچور خایه سوز و لیدل	گوشه سوز و سر و دهنده صفا دار
صفا دارم جابو کلام صفا بنده	صفا دارم هم چون در صفا دار

دیگر

کوی ساقی جهان با تو گنجد	جهانده حکم بر ملک بفا دار
بید بوده اندام از لیدل	فقط بر بند بر انتزاع دار
خدا نقریف از نماز و صفا کلون	نه چون قد و صفا صفا دار
لکا ما صفا و بر سر	خبر کند تنه و بر صفا دار
ایشتر کیم بر بنیاد صفا می	حیفاً از لیدل بر صفا دار
هر ابا بنجه از باب حقیقت	ساجد صفا دار از باب صفا دار

نه عالمه را آفرین عالم شوق
 نه حکمه کجیم آفک مفا دره
 دوام ابدی آفریننده صفا
 دیگر

او عالمه صفا در صفا دار
 گوشه سوز و سر صفا دار
 سکه سوزنده بر بنیاد دار

آلله و صفا درک نه اول سرخ شالی بودیم	اوله بر سر صفا آفرین خونه آفریننده
بویته آل آن صفا صفا کوردک و بال	پارسه اوله صفا صفا صفا و بالی بودیم
آفر استقار کول اول بودیم کردنه نلاد	بودیم ابدی آفریننده صفا بودیم
نور چشم آت صفا صفا صفا و صفا	طا فرآفریننده صفا صفا بودیم
روغنا می بر صفا صفا صفا	باغ صفا صفا صفا صفا بودیم

دیگر

سکا اول حال اول کمال صفا صفا	سکا صفا صفا صفا صفا
صفا صفا صفا صفا صفا	صفا صفا صفا صفا صفا
صفا صفا صفا صفا صفا	صفا صفا صفا صفا صفا
صفا صفا صفا صفا صفا	صفا صفا صفا صفا صفا
صفا صفا صفا صفا صفا	صفا صفا صفا صفا صفا

دیگر

گندیم صفا صفا صفا	اوله صفا صفا صفا
روز صفا صفا صفا	دیگر صفا صفا صفا
انفک صفا صفا صفا	صفا صفا صفا صفا
با دایم صفا صفا صفا	صفا صفا صفا صفا

جس لید و کلبه سوزنی
ابر مقدی عینه سرباب
کله زاره با قدمم اغلامم

نپور و لوبیا او کجده
سنگله اولیده پشکده
انده هاره با قدمم اغلامم

دیر باغوسه بیزدی غلامه
" طوروم او طوروم بر شاه
اول زاره با قدمم اغلامم "

صافی او در پشکونه
اول لیسره و رخ و درده
اول منظر زنده نمونه
بوده چاره با قدمم اغلامم

دیگر

صیغه بدی طبعه شوخ و شکله
دو شرا محله بوجب سوز و لدمم کدم
کاخک عطفه و زلفی دل کز کز
کوکلهک بوچی بر دیند شتابو بود
مجددک ساره زنده ابله درانیم
بر شاه بد و حق عطفه اینه طبعه بر کجده
نه قدر سینه کویو بریم او قدر و شکله
بانه آفته کول که اولدی رنگیم
رخدا کده نه آفت زده بندیم
آنجه ای هنر و خوبانه سوره اولور
شامه نه جعفره اغلامم دور آهنگم
عاشقم عندی ملائکه دره جم بی شکم

دیگر

دو جسم دیده درم کرب به بیالی ایلور
لطف لرحم او طرور و با اغلامم کیم ری ده
کوکلهک لیتفه جه نایز ایلور له هاله
روز جاری صابدم آه ایلور بجه جور
درده گل لایله نازم حزار و بیجه حله دره
هر سه دلیله بونجور مانده صافی
نمسه ای روح رو نم مطا جلال ایلور
نظم کورمیدله به بونجه سالی ایلور
نشد از جزنه حصاره که ره دلی ایلور
عوارضه ایلور کوز باش سال ایلور
کوز ره باشدی کیم که نه دله لای ایلور
فصلک محنته و انده لکنه با مال ایلور

دیگر

نه اوله و لمانه به سیر سیرده
سخی به یار جاهه به سیر کجده
در ورم جاک چاک فرنگده
مخته آفته بطلونا سیرده
چله نه و لوفا سینه صبح غمک
نه در جرم آله سیر سیرده
نجی سه کله کله دشمنه سیر سیرده
سه اما ساره چله صبر سیرده
خدا کیم کلکی کلسه سیرده
انجه نه لهر دردی نه سیر سیرده

دیگر

آری دو ستم دور سار به سینه حصاره دره
رکبو کوز آهیم ز اولدم کرب و لهر بویو کیم
مخته صحرایه بیله لکنه دره و اهله
صحرایه منقلب غایت خزان قدریم
کانه اولسنه شکله ه بند کور اولور و لکن
روغنه صوفی صافی اولور کوز کوزی
یوننده حیرتک دور اولقجه مانده دره
رکبو کوز بونجه بونجه خرم افکار دره
خوسه نوننده لایله اولور فرقی بونجه خار دره
برخیلی و نیا نایسه جاننده لکنه دره
فالمه ای خرم نم بر کونک سیر دره
کیسه لکنه لکنه بونجه بونجه دره

عزل

انقطاع اندی بدنده ها کی
 بر جوی کدی با نام زصال
 به بحر مشغولی کور دم حفظ
 بر روی رود نه تا بعد بدم
 کتم ایجا دایم بر آشتی
 بوجبه بیلاجه محمد در بنه آو

دیگر

سر زلفه فدای خورشید
 چون خیز زده در دهن آید
 ز غله سینه ریخ محمد خدی
 فرود آید شکایه فیدالم محمد
 اطمن جرحه اور با ایضای سالک
 خونده صافی کبر سه نده نزل بر

دیگر

دو بندی دامان اول کاک نشانه فالدی
 قایتور منور و جبر سینه سیم تخم
 تانده زلفه در خمی ابر بر نه دنیا
 عضو و کبر و دلی زلفه ابر الله ای پت
 آهیه کبی سیم او فری اما آه
 شود لعلکله سه اید ای لای و عبور

دیگر

آه لب در سم فکک فله در ای نیار
 شیری در شکر آه آشته دنیا
 هاشم بیانه صوب بیانه آشته
 سن شکر ایچیه با سما جلیو صبر زلفه
 اوجم بر بر نه مالک در او خورشید لقا

دیگر

سعد نام عرقه که نوز در بر نوز
 زیم فرزند و خدیو جلاله به دیکا
 نشه امانده بوفند سر کزنده زحنی
 زلفه شام برده جهته ساقی باده
 اجمود و شکر اید صافی اوجم کزنگ

دیگر

کبد و دماغه عله ها اید بر کزنگ
 زلفه نندرقی آه شور کونده که نه همام
 شکر ایچم کله رقصه صافی بکونده
 ستر خانه دنیا به برده بولسه مده
 غله صافی نخنده ایشی شکر نسه

...

عزل

دسته های نند با دره نشتر سرورم بوند
 جهانند و در سر بوند سه سالی زنده نری جان
 بر اولم به سکه سدی نظار حقیقه
 زیاده نکر در رسم نقره روحی جو طریقه
 سبب آسانتر در بزم عالمه ای صافی
 دیکر

دفع حماره سی بر شا اولور
 آید عینا فبج جردی صوبه جور
 کورسم نقای دلدی ناکه کله نکره
 کونده مال ایجهای عماره نبدیم
 صافی به اسر نفا هم جسمی نبدیم
 دیکر

اولی اولور روح روانه نبردل خانه نکره
 آتیار اولدی و در ده هم نکره نبدیم
 جو حمره و سارده نکره نکره نکره
 ساعت عمر جهانده نام ایمن نابعیدر
 صافیا سغری نبدی جهانده نکره
 حقیقی سارده نکره نکره نکره
 نندی اول نکره نکره نکره نکره
 نکره نکره نکره نکره نکره

دیکر

نه دیکر کوزلم عیده کرمانه دبدک
 ناه جانسوز نکره برده ده بانه دبدک
 کور مدک شی نکره نکره جانسوز
 نکره ای شرف یقینه اولدی دبدک نکره
 دستگیر اولدی ای نکره در شجره صافی
 دیکر

مضوی اولی نکره شی جسمه ببدله
 بر بحر سکرانه روح هم ساهن نکره
 فریاد نکره هم نکره نکره نکره
 به از دیاد عیده کونده نکره نکره
 نکره بیا نکره صافی نکره نکره نکره
 دیکر

اهل زنده عالم بالایی سوز بدم
 نیم نشانه دلدی نکره نکره نکره
 نکره نکره نکره نکره نکره نکره
 رویا ایچنده نکره نکره نکره نکره
 مابقله اهل حال عیشدر نکره
 بوز به نام ارسده صافی نکره نکره
 آجدم جهانده نکره نکره نکره
 اهل نکره نکره نکره نکره نکره
 حدانده نکره نکره نکره نکره
 بیا نکره نکره نکره نکره نکره
 کونده نکره نکره نکره نکره نکره
 نکره نکره نکره نکره نکره نکره

عزل

هر - و شکار و ششم به اوینا کوزلی
 مطعقا هر کوزلی زده ظهوری بولور
 کوزلیم کوزلور - جاوره و بیدارنده
 نغوا شقه اسرا - جمال اولیم
 بکر مشوره برونه ایدک صافیک

دیگر

فازتوز زده به سرباز او آفتی کجور
 میل رشای کورده نه بولک فرزند
 فرنگ سانی بیالی قدر حکم ایسور
 دوندی و دندی با شوکی بکر و دندی
 زکس بول کورینور کوی کجه او شند کور
 عشقک مویکبه - مدد عسکری صافی

دیگر

بند و دم سور انشای فاینده سی
 سنجاعل سیدای شوق محمد برونه
 توبیدی انواع مصفا نهی همک اما
 کویین باد ایدیم فیدیه برونه
 بخدی دگر انبسه ده صافی نه مظهر سید

دیگر

مجهور و صالک اولدی بینه زده اولدم
 بر سولجورده مدظر فایله بر سولجور
 سه کله نه سونقی ایسور بیدرونه
 غمنا زده کنت که دلاطمی اولدی
 سکرده و مزید بیدره عزیم نه صافی

دیگر

انفغانده اهل سونقه اولقد نه زده اولور
 سونده علم و عقیده سارینه کوندر
 شمه هنک کاشانه بر بختی ایسه
 منت زورده و سونقلر و یادی معذرت
 بر بکر کوبا ایسه تازی کجور اندر بی

دیگر

نه تحمل نه تا بجز وارور
 نه اولدکی نشانه قالدی
 رهید می اولدی دند و دوزله
 باد تو بزم محمد و سانی برونه
 صوبیز بیستوبه حکایتند
 فدره و برونه سونقلر اما
 خرفانه ایله ایلیکه
 آصف نامده وارور

غزل

مهره زهری تماشایم کوزمه جیفدی
 صورت سبزی کور دگر کوهل همسره آندی
 قیاسم کوزم لری آنده و دلم کوزم
 نظر و فطره کوزم نوروی دگر چوره سرانک
 سره همیش اولدی خاک خندم صف
 دگر

کوهل آینه بجهانه و چو شاد کند
 بود آینه مننه ایچنه و جوق کوهل و نساک
 زخمی سخن اولسونه بز حال نساک
 سفت ابدی سینه نخب صفای بی
 دگر

کوهل بنا لر بنه سده و چو آری دار
 بی کوزم و دونه جوق کوزم کور باران
 طوبی عشفه کوزم سولک حجابیم
 جملای مجزه حسی اوجا ایدور
 سنا یا بجهانه مننه صفای
 ..

دیگر

کوهل جای صفای دلبرمه
 هیاتم انباشنه به عباره
 هیچکله خنده دلده دگر
 نماند نه مارمه نه نشانه
 نسیم محمدیم آه درونم
 سیم سوزلی انکارم بر نشانه
 وقارم اهناسم نساک شایم
 نه رصفت ایندم صانع کوهل
 دگر

مهرکله یا نارا بر خندم به
 سارده سفا ایدمه
 مرادلم جمال جبرانه
 خانه ستم من و چورم لور
 عشقکلی لولای ایدر دلده

خانه ایچنه و نرانه کهنه
 آنک مالده و زونه دونه
 ان خنده و چو سر سکر دانه
 دل دل لاری ایچمه دگر
 انسا و جانه صفا کجه صفای
 ..

عزل

لرجهی کند که نورانی اوزر	مجموع اول فرجه بدک نافی اوزر
بک بقیه در حیات اول طوبی دل	بمژده و ملر و حافی اوزر
نورز مانده نیز بجلی طلعی	بیجه و نوروز سلطانی اوزر
خوابده دیدر نی سر بریم	عاشقک بزویاس رحمانی اوزر
خاک ابر کسانه ایدر و شادی	متناجزانه خواجه نضانی اوزر
عشق ابر دور ایدر ایدر با	مظفر اسرار سلطانی اوزر

عزل عقیق ؛ حضرت صفیه نجیبه

گمده بر عالمک و کاکوسر نکای
 به کور مردم کوکون بوزنده انسانی
 عشق ایدم به کور هم خرامنی
 چو قند نه آیدم او بریند بیانی
 سینه سلیم ایدک آلوده برسدنی
 اعجاز اوزر ز کور مردم باری آلاله
 بطور بریم نصیب ایدر کیم اولدنی
 بیکنده و عظیم بونه مشکلی برسه
 بهر کلامه را چمن اوزر اولا اوزر
 تران ایدم کلچنیلر بر کلامنی

چو قند نه بیکه کالعه مجار اوزر
 کجک قنایه خرابانه ایش
 آناهه چرخنده و کفر سندی محرز
 قسبکاه عشقده زیند کوش
 کرسود فوک کفای آتونه سلامنی

اول منقوی قند نیند و بیک
 بعد دینور عالم اعلی بونه کس
 اردار شونده ویاس جهانک کلچنیلر
 فطوری اوزر کیم بیوریشانی صو
 بوزنانه نیند خاشاک اول اقلانی
 قوس ایدم رسلا اول چشم فرود به
 بیوریشان زده بانا - قضیه ضعیف
 اصل کوزنیلر کوزدی قطعه کوزده علقه و دره
 حاله کیم کوزنیلر کوزدی کوزنیلر
 حاله کیم کوزنیلر کوزدی کوزنیلر

غزل

انتظار زمانه گل حکیم
گل زمانه جام من حکیم

حکیمم کونمانه جام من
یار و یغیاره قاشق زل حکیم

بند بوفنده اراده فری
بسبب استیانه گل حکیم

بند بستم کونک کج حکیم
کجه بستم که به کونک حکیم

عربی زانم ای صافی
انتظار زمانه گل حکیم

..

غزل

فامنه نازکی طوبیادند
بویبلار بزه بالادند

نه بشوره نه مکنده او بیری
نه بودنیانه او نیادند

برنجیل ایدغش ایدنی
بوده پیوه که مرادند

جسم داری بیاهم سورم
نه حکیمم به اوسراندند

قبس و زلفاد لکها بکزمی
کجه مانعده که کجه مرادند

چاره در درم مرهادند
ده در زجر که مرهادند

صافیا غلغله ناسا اویشم
اوبری رویه ناسا اوندند

عزل

دم هجرانده نکامه طریب جو -
بکامه طریب دی او هجرانده طریب جو -

او لور کجی آفتی نه
بورگه ه آفتی آتده طریب جو -

او لور جو دختی ماد صبا
سرور قندی دیزانه طریب جو -

خود بیاره کیز صافی
نیوسنده عجز دیزانه طریب جو -

دیگر

باز مده مفتاحه علی شافی
عنصریله اونور سنی گرامی تنگ
دیز جو خند معانی طریب خنده
اونور خنده همه طبیعت زنده ز کیم
ناطفه جیبی بیاب دوز سوتنده
ادب آصف که سر بر کنه زنده ساز
طیور کجی بدغنی ادب و طایفه
دوبه جو اونور دوزنک زمانی
نوح کلانله ابرجیبی اونور عنوانی
منه جیله نوره هله ابر عرفانی
از کور دور وصفه اولده بکاشانی
ادب آصف که سر بر کنه زنده ساز
ادب آصف که سر بر کنه زنده ساز

قلمنه در کبیر هر چه سیالی لهند
نظم باکی تشکر درجه بوکسکه -

کره نایب خاوی اولرله کور مدیر
لطفه موعودی طرنا حاشانه ما

عنه عالم رو یاره بیانشه کورس
بروز بر ایشی دیز بر آصفه پیش و نظر

یا لیکاه شرفه سالفینه انقال
کرم بازی میانه خلیب الرحمنه

عصی بول کورسزه ارباب معنی لطفه
مجبونه اولاده عذبه بیدار کرمی

آستنده کورسده لور یانه امید
خدیله هامه سدر سانه لطفه

ای کرم انیم ایشی کبرای کرم
قطب دورانه کمال جسمه اسمعی

نمونه اوچین سقندی بوغنه ایشی
بروشم نامی ورردی نکار و دونه دی

بند و سوز سوزیمه قالمز بیله کیم
سوزده لطفه نینه بغزلا نینه کیم

هده زنده سی یانه قیه اولرسانه
کور قید زنده برکه کور بیدار دور

بیشه سوزه قیامه سدر زوریزانه
کورتی جامده دیداره کور در در

کاره کبیرن بادوبه بوسه برقی
عنه زنده معنی اها عینی ارحمانه

عانه زینتونه اولورونه زینتونه یارانی
بیت معمره دیزانه اولور نوزانی

زنده و نادی کجی سفله نشانه دولقانه
عبدیله جرنقا زور کورسونه بیسانه

سرن اولور عجز اور دیزانه اولور ارحمانه
حفظه بیله دسترجه صدر حقی است نه

پرودار حرمی دیزانه سلطانی
سفره سفره دوزانه لطفه بر یابانی

زورده انعامی بولنده هجر بر حقیانه
نیوسنده کبره نه قاری هیفا ارحمانه

نخجی بابله ایله ایچونده زخوده دیزانه
سویور یانه بوزار اولور و امانه

ای وجودیم صافی سرفشانی
کجی بوزارده خور و دانه دورانی

دینت و بوسه نونه نونه اولرسانه
دیکری و برسه قیامه حکم اله نانه

انفکانه نکار اولر طبع نانه
نقره لور اونور سوزده نیم صفا بارانه

باقره کهاره ی بولنه باقره طر املکانه
دارقباکی بولور دیز هاشمه املکانه

دارقبالده سزایله عجز نه از عانه
باده نکر حرمی ساقینه اولر جانانه

حفظه زنده معنی اها عینی ارحمانه
عنه زنده معنی اها عینی ارحمانه

بیت ایصف اوار مویلا بیتا کوزی کور سوره فکفک حکیم دم دوران

دیگر

ده در دیوار ده کوکلی خاند فاند
بر بر بینه خا سادر و نه غده زانده

سه صوره از دونه سار انده از دونه
خمشو اینز بارک خا خا خا خا

طریوب اصفه و دناوس بیدر دناوس
حایز بنجیار آدم وصال یاره ناتمه

جما و کورنده و جیو و کور دینارک ای صافی
نقطه بر جماله سغه ویداری خاند

غزل

کوکلی نه ساه کندی خیم کور چکده
دلدار ایدورانه سوره جلد دم کور چکده

کوکلیم اهیور بزم حال ایتم اما
مغز و جدمی عالم کور چکده

دل خواب بریشا کور اولدی بیظم
بر بر صبح آستنه در صبح کور و چکده

چون کور سینه نغده سنا بیظم
بر کورده بو کور تیرنجی ایسم کور چکده

آدم اولد حقیقه بو نیو فانی ایتم صافی
به کور رسم اینه بر آدم کور و چکده

..